

ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток енергетичних спільнот в Україні

Можливості для стійкої енергетичної системи, справедливої трансформації та згуртованого суспільства

Юридична інформація

Видавець:

Deutsche Energie-Agentur GmbH (dena)
Німецьке енергетичне агентство
Chausseestrasse 128 a
10115 Берлін, Німеччина
Тел: +49 30 66 777-0
Факс: +49 30 66 777-699
E-mail: info@dena.de
Веб-сайт: www.dena.de

Автори:

Клер Готьє, dena
Валентин Фрід, dena
Тім Штернкопф, dena
Лоренс Грін, dena
Малена Едер, dena
Мартін Шон-Чанішвілі, dena
Валентин Бондарук, dena

Ілюстрації:

©shutterstock/VectorMine

Останнє оновлення:

11/2024

Всі права захищені. Будь-яке використання цієї публікації можливе лише за згодою dena. Весь вміст був підготовлений максимально ретельно і добросовісно. dena не надає жодних гарантій щодо актуальності, точності та повноти наданої інформації

Цитування:

Deutsche Energie-Agentur (видавець) (dena, 2024) «Розвиток енергетичних спільнот в Україні: Можливості для стійкої енергетичної системи, справедливої трансформації та згуртованого суспільства».

Federal Ministry
for Economic Affairs
and Climate Action

Ця публікація видана від імені Федерального міністерства економіки та захисту клімату. Німецьке енергетичне агентство (dena) допомагає федеральному уряду в різних проєктах, спрямованих на реалізацію енергетичних та кліматичних цілей в контексті енергетичного переходу.

Зміст

Подяки.....	8
Короткий опис.....	9
1 Вступ	13
1.1 Що таке енергетичні спільноти?	14
1.2 Статус-кво та поточні рушійні сили енергетичного переходу в Україні	15
1.2.1 Війна та відбудова.....	16
1.2.2 Вступ до ЄС.....	17
1.3 Цілі, обсяг та підхід дослідження.....	18
1.3.1 Мета та цільова аудиторія	19
1.3.2 Підхід та сфера застосування дослідження.....	19
1.4 Як побудоване наше дослідження і як його читати?.....	21
2 Що таке енергетичні спільноти?	22
2.1 Визначення енергетичних спільнот	23
2.1.1 Існує безліч визначень	23
2.1.2 Розуміння складових частин визначення	25
2.1.3 Енергетичні спільноти - чим вони відрізняються від інших подібних концепцій.....	30
2.2 Історія розвитку енергетичних спільнот	31
2.2.1 Витоки енергетичних спільнот	31
2.2.2 Сучасний етап розвитку з 1990-х років у деяких європейських країнах.....	32
2.3 Висновки та рекомендації.....	34
3 Що роблять енергетичні спільноти?.....	36
3.1 Цілі, потенційні переваги/недоліки енергетичних спільнот.....	36
3.1.1 Типи цілей, переваги та недоліки.....	37

3.1.2	Потенційні цілі та переваги, згадані в польовому аналізі.....	38
3.1.3	Потенційні недоліки.....	43
3.2	Сфери застосування: види діяльності та бізнес-моделі.....	44
3.2.1	Діяльність.....	44
3.2.2	Бізнес-моделі та типи енергетичних спільнот.....	47
3.3	Приклади проєктів енергетичних спільнот в Україні.....	49
3.4	Висновки та рекомендації.....	53
4	Які суб'єкти залучені до розвитку енергетичних спільнот і яку роль вони відіграють?.....	54
4.1	Суб'єкти та їхні ролі.....	54
4.1.1	Учасники та учасниці.....	56
4.1.2	Розширення прав і можливостей суб'єктів.....	60
4.1.3	Надавачі послуг.....	62
4.2	Залучення зацікавлених сторін та співпраця між суб'єктами.....	63
4.3	Висновки та рекомендації.....	63
5	Засади політик для енергетичних спільнот.....	65
5.1	Навіщо розробляти засади політик спеціально для енергетичних спільнот?	67
5.1.1	Загальні обґрунтування з точки зору розробників політик ЄС.....	67
5.1.2	Приклади конкретних проблем у сфері політик та управління в Україні.....	69
5.1.3	Висновки та рекомендації.....	73
5.2	Огляд нормативно-правової бази ЄС для енергетичних спільнот.....	73
5.2.1	Нормативно-правова база ЄС.....	74
5.2.2	Механізми підтримки ЄС.....	75
5.2.3	Висновки та рекомендації.....	78
5.3	Транспонування політики ЄС щодо енергетичних спільнот в Україні.....	78

5.3.1	Статус-кво засад політик в Україні	79
5.3.2	Транспонування правових визначень ЄС	81
5.3.3	Транспонування сприятливого середовища	93
5.4	Підсумки та ключові рекомендації	113
6	Фінансування енергетичних спільнот: причини, мотивація, інструменти та основи підтримки	116
6.1	Чому енергетичні спільноти потребують фінансової підтримки для розвитку в Україні?.....	117
6.1.1	Надання фінансової підтримки проєктам енергетичних спільнот	118
6.1.2	Визнання специфічних фінансових потреб енергетичних спільнот	119
6.2	Емпіричні результати щодо факторів інвестування у ВДЕ та енергетичні спільноти	121
6.2.1	Фінансові та нефінансові фактори інвестування	121
6.2.2	Фактори, що впливають на інвестиційну поведінку та мотиви.....	123
6.3	Як можна фінансувати енергетичні спільноти в Україні?	127
6.3.1	Сторони, зацікавленні у фінансуванні енергетичних спільнот	127
6.3.2	Схеми фінансування енергетичних спільнот (CEFS)	129
6.3.3	Інклюзивність: доступ до акцій без капіталу	131
6.3.4	Що робити з прибутком?	134
6.4	Існуючі джерела фінансування, які можуть бути використані для фінансування енергетичних спільнот в Україні.....	135
6.4.1	Особливі схеми фінансування (квазі) енергетичних спільнот.....	136
6.4.2	Інші програми фінансування	138
6.4.3	Приватні організації/фонди.....	140
6.4.4	Висновок.....	140
7	Висновки та перспективи	142
	Таблиці та рисунки	144

Перелік таблиць	144
Перелік рисунків.....	144
Бібліографія.....	146
Додаток: Каталог прикладів	149
(Відновлювані) енергетичні спільноти та квазі енергетичні спільноти	150
Приклад ЕС 1: Хостетін, Чехія.....	150
Приклад ЕС 2: Рух DUHA у Чехії.....	151
Приклад ЕС 3: Ле-Мене, Франція.....	151
Приклад ЕС 4 : Спільнота відновлюваної енергії (CER) у Піасі, Португалія.....	152
Приклад ЕС 5: Енергетичний кооператив Heidelberger Energiegenossenschaft (HEG), Німеччина	153
Приклад ЕС 6: «Śląska 12» у місті Щитно, Польща	154
Приклад ЕС 7: WEnCoop у Греції	155
Приклад ЕС 8: Жіноча енергетична спільнота (Comunità Energetica Femminile), Італія	156
Приклад ЕС 9: UT Energia Ühistu, Таллінн, Естонія.....	156
Приклад ЕС 10: Нова енергетична спільнота у долині Жіу, Румунія	157
Центри єдиного вікна та інкубатори.....	157
Приклад 1: Єдиний сервісний центр ASEN в Асеновграді, Болгарія.....	158
Приклад 2: Австрійський координаційний офіс з питань енергетичних спільнот та регіональні консультаційні центри.....	158
Найкращі схеми фінансування	159
Приклад Ф 1: Литва	159
Приклад Ф 2: Іспанія	159
Приклад Ф 3: Австрія.....	160
Приклад Ф 4: Італія	161

Приклад Ф 5: Ірландія	161
Абревіатури	162

Подяки

Це дослідження опубліковано в рамках проекту «Сприяння справедливій трансформації вугільних регіонів України», що реалізується GIZ та фінансується Федеральним міністерством економіки та захисту клімату Німеччини. Ми вдячні GIZ, зокрема Анні Хмелецькій, Еліз Віж'є та Борису Редеру, за те, що нам довірили провести це дослідження, а також за їхні ідеї та внесок.

Цей звіт був підготовлений групою експертів Німецького енергетичного агентства за підтримки двох українських громадських організацій: Луганського обласного правозахисного центру «Альтернатива» та Центру екологічних ініціатив «Екодія». Ми щиро дякуємо їм, зокрема Валерію Новикову, Костянтину Криницькому та Дарині Ярошовець, за їхній час, цінні ідеї та відгуки. Ми також хотіли б подякувати дослідницькій агенції Info Sapiens за роботу над соціологічним опитуванням.

Насамкінець, ми також хотіли б подякувати всім респондентам та учасникам семінарів, які зробили свій внесок у це дослідження, поділившись своїми знаннями та досвідом, що є основою цього дослідження та сприяють розвитку енергетичних спільнот в Україні.

За фінансової підтримки та реалізовано

Реалізовано за допомогою експертів та підтримки

Короткий опис

Руйнування України, спричинені війною, відкривають унікальне вікно можливостей для переходу на новий, більш сталий шлях розвитку. У зв'язку з цим енергетичні спільноти можуть і повинні відігравати значну роль у відновленні та трансформації енергетичного та житлового секторів відповідно до підходу «відбудувати краще, ніж було».

Ми хочемо підвищити обізнаність про переваги енергетичних спільнот та розширити можливості відповідних зацікавлених сторін в Україні та світі для підтримки їхнього розвитку. Дослідження має на меті визначити статус-кво, а також проаналізувати та покращити перспективи розвитку енергетичних спільнот в Україні, відповівши на такі основні питання:

- Що таке енергетичні спільноти та який їхній потенційний внесок в енергетичну систему та енергетичний перехід в Україні?
- Які види діяльності та бізнес-моделі є особливо перспективними в поточних умовах?
- Хто є ключовими зацікавленими сторонами у створенні та підтримці енергетичних спільнот в Україні? Які ролі вони відіграють?
- Якими є відповідні нормативні акти для енергетичних спільнот в Україні та як вони співвідносяться з поточними та майбутніми вимогами ЄС? Які існують варіанти фінансування?

Щоб відповісти на ці запитання, ми провели аналіз, який складався з опитування громадської думки, в якому взяли участь понад 500 респондентів, інтерв'ю з відповідними зацікавленими сторонами та експертами з України, а також додаткового кабінетного дослідження регуляторних та соціально-економічних аспектів, спираючись на отриманий досвід та кращі практики інших країн.

Статус-кво: нове явище з великим потенціалом

Енергетичні спільноти вже стали реальністю в Україні. Цей загальний термін об'єднав різноманітні ініціативи та акторів. А з 2019 року розробники політик ввели в українське законодавство визначення поняття «енергетичний кооператив» та значно покращили умови фінансування вироблення енергії з відновлюваних джерел (ВДЕ) та власного споживання, що є дуже актуальним для розвитку енергетичних спільнот.

Однак створення та функціонування енергетичних спільнот за поточних нормативно-правових умов залишається невинувато складним і невизначеним процесом. Певні види діяльності, такі як продаж або розподіл енергії на місцевому рівні, є юридично або економічно неможливими для енергетичних спільнот. Вони також стикаються з непропорційними перешкодами у доступі до електромережі або зовнішнього фінансування. Імплементация законодавства ЄС про енергетичні спільноти стане ключовим фактором успіху для їхнього подальшого розвитку. На щастя, розробники політик наразі роблять перші кроки в цьому напрямку.

Більше того, рівень обізнаності та знань про енергетичні спільноти серед населення є низьким. Близько сорока відсотків респондентів опитування вперше почули про цю концепцію, і лише сім відсотків зазначили, що добре її розуміють.

Тим не менш, результати нашого опитування показують, що існує великий потенціал:

- Понад вісімдесят відсотків респондентів підтримали б створення енергетичної спільноти у своєму регіоні
- Понад шістьдесят відсотків респондентів були б зацікавлені дізнатися більше про енергетичні спільноти або хотіли б долучитися до енергетичного спільноти у якості волонтерів, беручи участь в ухваленні рішень та/або за допомогою фінансового внеску.

Діяльність та потенційні переваги енергетичних спільнот в Україні

Енергетичні спільноти - це об'єднання суб'єктів, які традиційно не беруть участі в енергетичному секторі, окрім як в якості споживачів: громадян, місцевої влади та бізнесу, окрім енергетичних компаній. Розширення участі в енергетичному секторі для залучення цих гравців може відкрити нові джерела капіталу та підвищити рівень сприйняття енергетичного переходу. Крім того, енергетичні спільноти можуть забезпечити багато соціально-економічних та екологічних переваг для своїх членів або регіону, в якому вони розташовані, а також опосередковано для енергетичної системи.

Дві третини респондентів нашого опитування хотіли б спрямовувати енергію, вироблену з ВДЕ, на потреби загальної громадської інфраструктури (школи, дитячі садки, лікарні) і надають їй пріоритет над іншими видами використання енергії. Таким чином, підтримка розвитку енергетичних спільнот, для яких характерні колективні інвестиції та демократичне ухвалення рішень, може забезпечити пріоритет місцевих та спільних потреб при розробці енергетичних проєктів.

У поточних умовах відновлення найбільш перспективні види діяльності та бізнес-моделі для енергетичних спільнот пов'язані з виробництвом, колективним/самостійним споживанням/обміном енергією та (місцевим) постачанням енергії з ВДЕ, а також з діяльністю, спрямованою на підвищення енергоефективності через зміну поведінки та відбудову і ремонт будівель. У свою чергу, це сприяє відновленню потужностей з виробництва та розподілу електричної та теплової енергії, а також появи альтернативних джерел постачання, а отже, різноманітних гравців та ринкової конкуренції в енергетичному секторі. Більше того, і, можливо, навіть важливіше, енергетичні спільноти можуть відігравати унікальну роль у зміцненні соціальної структури населення. Впроваджуючи заходи, спрямовані на подолання енергетичної бідності або залучення певних категорій населення (ветеранів, біженців, внутрішньо переміщених осіб), вони можуть забезпечити багатьом українцям не просто відбудову або повернення до просто «будівель», а до домівки, згуртованої та перспективної спільноти.

З цією метою ми рекомендуємо розглядати розвиток енергетичних спільнот в рамках різних сфер політики та пріоритетів відновлення (енергетика, житло, а також децентралізація та регіональна політика, відновлення людського капіталу тощо).

Удосконалення політик та фінансової бази

Розвиток енергетичних спільнот залежить від ухвалення нормативно-правових актів та сприятливих положень, оскільки притаманні їм характеристики ставлять їх у невідгідне становище порівняно з великими комерційними гравцями. Це, ймовірно, відбуватиметься циклічно, як це було в інших країнах. У зв'язку з цим, першим кроком має стати створення юридично обґрунтованого визначення енергетичних спільнот, яке б усувало неузгодженості із вже існуючим визначенням енергетичних кооперативів та базувалося на критеріях, прийнятих у Європейському Союзі. Враховуючи вищевказане, особи, відповідальні за розробку політик, повинні:

- створити пілотну програму, яка б дозволила їм надавати цільову фінансову підтримку та технічну допомогу, а також тестувати можливі нормативно-правові та адміністративні варіанти розвитку енергетичних спільнот;
- створити систему моніторингу, звітності та дотримання вимог, щоб гарантувати, що підтримка надходить до цільових суб'єктів, а їхній розвиток можна відстежувати;
- розробити дорожню карту, щоб визначити додаткові керівні настанови, зміцнити довіру і прозорість щодо подальших заходів, що сприяють розвитку, і зробити енергетичні спільноти частиною кола акторів, які формують енергетичну політику.

Окрім цього, розробники політик повинні також підтримувати організації, що займаються впровадженням політик (місцеві органи влади, НУО, відповідні державні установи), шляхом розбудови потенціалу, а також підвищувати обізнаність та покращувати доступ до інформації, в тому числі про фінансові програми, доступні для енергетичних спільнот.

Підтримка розвитку енергетичних спільнот - це не просто вимога дотримання законодавства ЄС. Це також необхідність забезпечити відповідність енергетичного переходу та відбудови потребам і потенціалу громадян, бізнесу та органів державної влади, а також забезпечити справедливий розподіл вигод від цих трансформаційних процесів між ними. Відновлення та реконструкція України відкриває вікно можливостей для розвитку енергетичних спільнот, які не можна упустити з огляду на численні переваги, які вони можуть забезпечити.

«Дай людині рибу, і ти нагодуєш її на цілий день. Навчи людину ловити рибу, і ти нагодуєш її на все життя»

Старовинне прислів'я невідомого походження

«Зараз, коли ворог поставив собі за мету знищити нашу енергетику, ми ставимо собі за мету стати лідером у трансформації нашої енергетичної системи для протидії будь-яким загрозам: військовим, політичним, економічним чи навіть кліматичним. Ми маємо стати – і станемо, бо немає виходу! – лідером у побудові сучасної «зеленої» енергетики. Це дасть змогу створити децентралізовану енергосистему, яку не зруйнувати ракетними ударами».

Володимир Зеленський, Президент України, звернення до українського парламенту, 28.12.2022

1 Вступ

«Зараз, коли ми плануємо поступово повертатися до роботи та інвестувати мільярди євро в перезапуск нашої економіки, нам слід уникати повернення до старих практик забруднення. Натомість ми повинні відновитися від цієї пандемії і стати кращими [...] Європейський зелений курс - це порядок денний для трансформації наших економік, щоб зробити їх більш конкурентоспроможними та покращити якість нашого життя. Тепер ми також зробимо його нашим двигуном для відновлення. Використовуючи Європейський зелений курс як наш компас, ми можемо перетворити кризу, спричинену пандемією, на можливість по-іншому перебудувати наші економіки та зробити їх більш стійкими»

Урсула фон дер Ляєн, Президентка Європейської Комісії, відеозвернення, 20.04.2020

«Тому відбудоване в Україні зараз, відремонтоване, захищене буде подвійним результатом – буде слугувати Україні та Європі, слугувати, як основа енергопостачання на наступні десятиліття, а також буде доказом того, що арсенал Росії не збереже таку зброю, як блекаут. Україна має всі природні ресурси та умови для сучасної енергетики. Але без вашого кредитування та інвестицій ми не зможемо це реалізувати. [...] і ми також потребуємо вашої експертизи та реального досвіду».

Володимир Зеленський, Президент України, промова на Конференції з відновлення України 2024, 11.06.2024

Розробники політик вже неодноразово використовували кризи та війни як поштовх для подолання залежності, запровадження соціально-економічних реформ та інвестування в інфраструктурні проекти, яскравими прикладами чого є «Новий курс» в США та План Маршалла. Логічно поєднуючи короткострокові дії з довгостроковими заходами та баченням, політики можуть запропонувати ідеї для позитивних структурних змін. Як видно з першої наведеної вище цитати, пандемія COVID-19 та її наслідки були використані європейськими політиками як можливість для подальшого просування політичного порядку денного Європейського зеленого курсу. Цей підхід «відновитися кращими» означає відновлення зростання і процвітання, одночасно прискорюючи довгострокову декарбонізацію енергетичної системи.

В Україні як повоєнне відновлення, так і відновлення під час війни, надає подібну можливість забезпечити позитивні перспективи та розширити можливості громадянського суспільства, зокрема, шляхом прискорення трансформації енергетичної системи та процесу вступу до Європейського Союзу (ЄС), оскільки країна прагне приєднатися до нього. Уряд і громадяни країни значною мірою підтримують цей підхід «відбудувати краще, ніж було».

Тож які інструменти та які суб'єкти можуть сприяти цьому процесу, і як саме? Це дослідження стверджує, що енергетичні спільноти (відновлюваної) енергетики можуть і повинні відігравати значну роль у відновленні та енергетичному переході в Україні. Підтримка розвитку енергетичних спільнот в Україні - це не просто вимога відновлення енергетичної інфраструктури та приведення національного законодавства у відповідність до законодавства ЄС. Це також необхідно для того, щоб енергетичний перехід і відбудова враховували потреби і потенційний внесок українських громадян і громад, в яких вони проживають.

Наступний розділ містить базове визначення того, що таке енергетичні спільноти та чому вони є актуальними. Далі розглядається конкретний контекст цього дослідження, а також представлені його цілі, підхід та сфера застосування. Зрештою, в останньому розділі пояснюється, яких зусиль ми доклали, щоб зробити дослідження більш доступним для читачів, щоб кожен міг швидко прочитати документ або зануритися в нього глибше, щоб вивчити різні аспекти та питання, що розглядаються в ньому.

1.1 Що таке енергетичні спільноти?

Енергетичні спільноти¹ це суб'єкти енергетичної системи, які уможливають дії багатьох зацікавлених сторін та/або громадян. Під ними зазвичай розуміють суб'єкта, який виробляє, споживає та, в деяких випадках, продає вироблену ним відновлювану енергію. Хтось може запитати: чи не є вони просто енергетичними кооперативами під іншою назвою? Однозначно відповісти неможливо: так, енергетичні кооперативи є найбільш відомою формою енергетичних спільнот і вони існують відповідно до українського законодавства. Але ні, вони не є синонімами один одного. Енергетичний кооператив - це конкретна правова форма для реалізації концепції енергетичної спільноти, яка є узагальнюючим терміном.

Енергетичні спільноти можуть зробити значний внесок у трансформацію енергетичної системи та досягнення цілей енергетичної та кліматичної політик. За оцінками дослідження, до 2050 року 37% відновлюваної електроенергії в ЄС може вироблятися енергетичними спільнотами (CE Delft, 2016). Однак потенціал громадян та інших суб'єктів, таких як органи місцевого самоврядування (ОМС), а також малі та середні підприємства (МСП), щодо внеску в енергетичну систему не обмежується виробництвом, споживанням та продажем (відновлюваної) енергії. Загалом, ці спільноти можуть виконувати різні інші

¹ Енергетичну спільноту не слід плутати з Енергетичним Співтовариством. Останнє є міжнародною організацією, що підтримує співпрацю ЄС з неєвропейськими країнами, в тому числі з Україною, з метою розширення впровадження спільного внутрішнього енергетичного ринку. Це ключова організація у супроводі процесу вступу України до ЄС, що включає транспонування політики підтримки розвитку енергетичних спільнот. Щоб уникнути плутанини, ми будемо використовувати цей термін у множині, за можливості.

види діяльності, такі як робота з темою гнучкості попиту, надання послуг мобільності або реконструкція будівель.

Політики, особливо з інституцій ЄС, все частіше розглядають енергетичні спільноти як рушіїв змін, спрямованих на прискорення енергетичного переходу, а також як гарантії для забезпечення його сприйняття та конкурентоспроможності на енергетичному ринку.

З одного боку, розвиток енергетичних спільнот асоціюється з розкриттям невикористаного економічного потенціалу та інновацій в енергетичному секторі. Енергетичні спільноти стають альтернативою та кидають виклик бізнес-моделі великих комерційних гравців енергетичного сектору, орієнтованих на отримання прибутку. Однак співпраця з цими традиційними учасниками ринку також відкриває для них нові бізнес-можливості. З іншого боку, оскільки енергетичні спільноти уможливають участь і прагнуть отримати економічні, соціальні та екологічні вигоди для своїх членів або ширшої групи бенефіціарів, вони сприяють створенню доданої вартості (наприклад, на соціальному та екологічному рівнях, а також для місцевої економіки) і демократизації енергетичної системи.

Зокрема, розробники політик розглядають збільшення різноманітності гравців на ринку та розширення структури власності як засіб вирішення соціальних аспектів енергетичного переходу, таких як соціальна справедливість. Розвиток енергетичних спільнот та активізація споживачів мають й інші технічні переваги, такі як економічно ефективна інтеграція відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) в загальну енергетичну систему. Таким чином, сприяння розвитку енергетичних спільнот стає для розробників політик засобом ефективного досягнення багатьох інших політичних цілей, таких як забезпечення ринкової конкуренції, сприйняття на місцевому рівні та покращення управління в енергетичному переході.

Тема енергетичних спільнот останніми роками привертає багато уваги в академічних та політичних колах. Ідея енергетичних спільнот не є новою і досить інтуїтивно зрозуміла, але її актуалізація в багатьох країнах відбулася відносно недавно. І хоча загальна обізнаність про енергетичні спільноти, а також кількість енергетичних спільнот та організацій, що їх підтримують, швидко зростає в Європі, ця концепція все ще залишається невідомою для багатьох зацікавлених сторін, які могли б створювати, підтримувати або співпрацювати з енергетичними спільнотами. Крім того, у багатьох країнах енергетичним спільнотам все ще бракує сприятливих умов, необхідних для розвитку. Існує ще багато перешкод, які заважають енергетичним спільнотам повністю реалізувати свій потенціал з точки зору сприяння енергетичному переходу.

Це стосується і України. За винятком невеликої групи енергетичних експертів, багатьом людям бракує обізнаності та глибокого розуміння того, що таке енергетичні спільноти, як їх створювати та підтримувати. Однак є кілька перспективних напрямків, які свідчать про початок розвитку та підтримки енергетичних спільнот, як ми покажемо в цьому дослідженні. У наступному розділі ми надаємо довідкову інформацію, яка допоможе читачеві зрозуміти, чому розвиток енергетичних спільнот в Україні є актуальним.

1.2 Статус-кво та поточні рушійні сили енергетичного переходу в Україні

Розвиток енергетичних спільнот залежить від трансформації енергетичної системи та енергетичних ринків, і навпаки. Розвиток технологій та регулювання монополій для забезпечення доступу третіх сторін були ключовими елементами у виникненні енергетичних спільнот в європейських країнах. Разом з тим, поява енергетичних спільнот, у свою чергу, вплинула на трансформацію енергетичної системи та ринкової структури.

Український енергетичний перехід ґрунтується на факторах, пов'язаних з геополітикою та енергетичною безпекою, які стали значно важливішими з 2022 року, зокрема з початком російської агресії проти України. Україна значною мірою залежала від імпорту викопного палива і була основною країною-транзитером викопного газу між ЄС та Росією. Сьогодні енергетична незалежність, відбудова

енергетичної системи та процес вступу до ЄС часто згадуються як політичні пріоритети і тісно пов'язані між собою. Вони, ймовірно, залишатимуться потужними рушіями енергетичного переходу України в найближчі роки. Прихильність до децентралізованої енергетичної системи та енергоефективності є ключовим фактором для досягнення незалежності та стійкості. Ця прихильність, ймовірно, матиме позитивний вплив на розвиток енергетичних спільнот.

1.2.1 Війна та відбудова

Війна змушує переосмислити та прискорити трансформацію енергетичної системи України. Потреба в трансформації та стійкості стає все більш нагальною з кожним днем, оскільки енергетичні об'єкти цілеспрямовано обстрілюються російськими збройними силами.

Постраждала кожна частина енергетичної системи: наприклад, одна атомна електростанція була окупована, а інші електро- та теплоелектростанції, а також лінії електропередач і розподілу та підстанції були окуповані, пошкоджені або суттєво зруйновані. З весни 2024 року Росія все більше зосереджує свої повітряні удари на об'єктах теплової генерації та інфраструктурі постачання. Як наслідок, масові відключення електроенергії стали щоденним явищем для населення. У 2023 році було зруйновано понад половину генеруючих потужностей (Програма розвитку ООН 2023), а в 2024 році інтенсивність атак також зростає.

Ці сумні факти показують, як масштабні фізичні руйнування також впливають на соціальну структуру країни, коли мільйони цивільних осіб страждають від бідності та бездомності. У цьому контексті реконструкція - це не лише відновлення фізичної інфраструктури, але й відновлення суспільства. Енергетичні спільноти можуть, серед іншого, відігравати важливу роль у зміцненні соціальної згуртованості та подоланні бідності, пов'язаної з енергетикою, як ми покажемо в цьому дослідженні.

Довідка* про вплив війни на енергетичний та житловий сектори

Загалом, третє Оперативне оцінювання збитків та потреб (RDNA3), яке було опубліковане в лютому 2024 року і охоплює збитки та втрати до кінця 2023 року, оцінює вартість відновлення економіки України у 486 млрд доларів США (452,8 млрд євро), що у 2,8 рази перевищує прогноз номінального ВВП України на 2023 рік (Світовий банк, 2024).

Про це свідчать такі дані:

- Житловий та енергетичний сектори належать до секторів, які найбільше постраждали від руйнувань і пошкоджень: на них припадає 37% і 7% від загальної шкоди та 17% і 10% від потреб у відновленні та реконструкції відповідно. Це не враховує потреби, які вже були задоволені завдяки державній та міжнародній підтримці.
- Понад два мільйони будинків було пошкоджено або зруйновано, що становить близько 10 відсотків житлового фонду.
- Близько 3,7 мільйона людей є внутрішньо переміщеними особами і майже 6 мільйонів шукають притулку в сусідніх країнах.
- У 2022 році рівень бідності зріс у 5 разів. З початку війни щонайменше 1,8 мільйона людей опинилися за межею бідності, в результаті чого загальна кількість українців, які живуть за межею бідності, становить понад дев'ять мільйонів (загальна чисельність населення на даний момент: 33-41 мільйон, залежно від того, чи включено в статистику населення окупованих росією територій).

За оцінками Київської школи економіки (2024), станом на травень 2024 року енергетичний сектор зазнав збитків на 16 млрд доларів США, а з початку військового конфлікту в лютому 2022 року - понад 40 млрд доларів США, і потребує понад 50 млрд доларів США для компенсації збитків і втрат відповідно до підходу «відбудувати краще, ніж було», тобто політики, яка узгоджується з

енергетичною політикою ЄС та «зеленим» переходом, що також має вирішальне значення для залучення зовнішньої підтримки.

**Дані можуть бути застарілими та недооцінювати реальні втрати та збитки, враховуючи, що ситуація є дуже динамічною, а дані з окупованих територій можуть бути відсутніми. Якщо ви зацікавлені дізнатися більше про збитки/втрати та потреби у відновленні енергетичного сектору, будь ласка, зверніться до вищезгаданих джерел, які регулярно оновлюються.*

Крім того, війна глибоко і надовго сформувала уявлення українського народу та його уряду про трансформацію енергетичної системи.

До недавнього часу значна частина українського населення та уряду розглядали енергозабезпечення, в першу чергу, як завдання держави, без можливості для індивідуальних чи колективних дій. Підтримка централізованого та доступного енергопостачання з точки зору кінцевих споживачів та можливість ефективно управляти ним з точки зору державних суб'єктів були першочерговими цілями. Однак атаки на електростанції зруйнували існуючу інфраструктуру, а отже, змінили основні засади ролі держави у забезпеченні безпеки енергопостачання. Ці атаки продемонстрували вразливість централізованої енергетичної системи, але також підкреслили здатність окремих осіб діяти. Більше того, вони продемонстрували стійкість українського суспільства як мережевої системи. Тому розвиток децентралізованих і декарбонізованих джерел енергії розглядається багатьма як короткостроковий пріоритет для швидкого відновлення генеруючих потужностей і забезпечення безпечного та сталого енергопостачання в довгостроковій перспективі.

Репрезентативне опитування, проведене Екодією (2022), виявило масштабну підтримку респондентами розвитку відновлюваних (78%) та розподілених джерел енергії (84%). Воно також свідчить про те, що генерація ВДЕ на місцевому рівні отримало б широку підтримку, оскільки вважається, що воно тісно пов'язане з підвищенням безпеки постачання на індивідуальному (92%) та громадському (86%) рівнях. Понад дві третини домогосподарств розглядають можливість встановлення установок ВДЕ за умови отримання підтримки у вигляді обладнання або субсидій.

Муніципалітети, громадяни та уряд усвідомлюють, що децентралізовані ВДЕ є чудовою альтернативою для забезпечення власного енергопостачання та сприяють створенню місцевої доданої вартості. Уряд визначає відновлення енергетичного сектору як «ремонт, відбудову, будівництво, реконструкцію та створення надійних засобів захисту об'єктів виробництва та розподілу електроенергії», а також «енерго-ефективність та економне споживання енергії». З одного боку, це означає зменшення залежності енергетичної системи від імпорту за рахунок збільшення внутрішнього виробництва. З іншого боку, це означає підвищення автономії та самодостатності місцевих громад шляхом зменшення залежності від централізованої енергетичної інфраструктури, яка може бути під загрозою нападу.

Таким чином, енергетичні спільноти можуть зробити свій внесок у задоволення потреб у реконструкції кількома способами. Завдяки своєму підходу, заснованому на участі, вони можуть відігравати вирішальну роль, забезпечуючи відповідність проєктів відбудови місцевим потребам, їх прийняття на місцевому рівні та надання переваг місцевому населенню. Вони також можуть допомогти мобілізувати приватний капітал, щоб забезпечити залучення різноманітних джерел для фінансування зусиль з відбудови.

Енергетичний перехід України та розвиток енергетичних спільнот також тісно пов'язані з іншим політичним процесом: вступом до ЄС.

1.2.2 Вступ до ЄС

Процес вступу до ЄС є важливим рушієм ринкової інтеграції та декарбонізації енергетичної системи України. Наразі політики ЄС обговорюють потенційне розширення ЄС до 2030 року, яке може включати Україну, за умови проведення реформ. Війна прискорила процес вступу України до ЄС. Вже через чотири

дні після вторгнення уряд подав заявку на членство. Загалом з червня 2022 року по червень 2024 року були досягнуті три різні віхи (надання статусу кандидата, рішення про початок переговорів про вступ та офіційний початок переговорів).

Однак інтеграційні зусилля України, в тому числі в енергетичному секторі, значною мірою розпочалися ще до війни. У 2011 році Україна приєдналася до Енергетичного Співтовариства, метою якого є залучення країн-учасниць до внутрішнього енергетичного ринку ЄС. Договірні сторони зобов'язуються імплементувати законодавство ЄС щодо енергетичних ринків та інтеграції, безпеки постачання та інфраструктури, декарбонізації енергетичного сектору, екологічних стандартів та спроможності відповідних органів державної влади. В рамках цього кроку українська енергетична система все більше переймає принципи енергетичної та кліматичної політики ЄС, щоб стати більш лібералізованою, децентралізованою та декарбонізованою.

Згідно з останнім звітом про імплементацію (Секретаріат Енергетичного Співтовариства, 2023), Україна може досягти найбільшого прогресу в декарбонізації свого енергетичного сектору порівняно з іншими сферами політики, наприклад, шляхом покращення управління та впровадження інструментів підтримки для впровадження ВДЕ та енергоефективності. Однак Секретаріат Енергетичного Співтовариства вважає базові політичні імплементації щодо власного споживання та енергетичних спільнот досить розвинутими порівняно з іншими сферами. Україна зробила величезний крок вперед 25 червня 2024 року, коли Кабінет Міністрів України ухвалив Національний план з енергетики та клімату України на період до 2030 року. Він передбачає скорочення викидів парникових газів (ПГ) на 65% порівняно з 1990 роком та досягнення 27% частки ВДЕ в загальному кінцевому енергоспоживанні. Розвиток енергетичних спільнот буде безпосередньо пов'язаний з імплементацією законодавства ЄС (EU acquis), оскільки ЄС сам прийняв багато правил з кінця 2010-х років.

Для підтримки цих реформ та інвестиційних зусиль ЄС надає допомогу Україні у кількох формах. Наприклад, Ukraine Facility - це механізм підтримки, який надає пряму та непряму фінансову допомогу, а також технічну підтримку. Зелений перехід є одним із трьох наскрізних напрямків, а енергетичний сектор - одним із семи ключових пріоритетних секторів для отримання фінансування. Цілком можливо, що в рамках цього механізму може бути надана фінансова та технічна підтримка для розвитку енергетичних спільнот. На цьому тлі Україна має можливість вчитися у інших країн і швидко наздоганяти їх. Відбудова може навіть стати можливістю випередити інші країни-кандидати або держави-члени ЄС у досягненні кліматичної нейтральності.

Загалом, це свідчить про те, що процес інтеграції до ЄС, найімовірніше, буде основним рушієм енергетичної трансформації в Україні через зміни в нормативно-правовій базі, а також через спрямування державного фінансування на підтримку цієї трансформації. Більше того, Україна також має можливість впливати на процес інтеграції, використовуючи війну де-факто як можливість для впровадження соціальних змін.

1.3 Цілі, обсяг та підхід дослідження

Потенціал розвитку енергетичних спільнот в Україні є великим і політично актуальним. Енергетичні спільноти можуть відігравати важливу роль у відбудові та трансформації енергетичної системи. Вони можуть відігравати унікальну роль у зміцненні соціальної структури, завдяки чому багато українців не просто відбудовують або повертаються до своєї будівлі, а повертаються додому та до згуртованої громади, орієнтованої на майбутнє. Ми хочемо надати українським громадянам та зацікавленим сторонам можливість знайти рішення для післявоєнного відновлення, енергетичного переходу та процесу вступу до ЄС.

1.3.1 Мета та цільова аудиторія

У цьому дослідженні проаналізовано поточний стан та перспективи розвитку енергетичних спільнот в Україні. Воно спрямоване на підвищення обізнаності та поглиблення знань про енергетичні спільноти, їхню актуальність та внесок для України, а також надання рекомендацій щодо підтримки їхнього розвитку. По-перше, воно містить детальну інформацію про те, як енергетичні спільноти сприймаються, регулюються та підтримуються в Україні. По-друге, воно узагальнює загальну інформацію про енергетичні спільноти в українському контексті, з посиланням на інші ресурси для підвищення рівня знань про енергетичні спільноти серед цільових груп. Сюди входить довідкова інформація про сфери застосування, відповідних учасників та тематичні дослідження. Загалом, дослідження окреслює важелі дії для енергетичних спільнот та інших зацікавлених сторін в Україні та сприятиме поглибленню існуючих знань про енергетичні спільноти в Європі та світі.

Ми в першу чергу прагнемо звернутися до відповідних українських суб'єктів, які можуть відігравати певну роль у підтримці, регулюванні або навіть створенні енергетичних спільнот в Україні. Це - органи державної влади, наприклад, міністерства, обласні адміністрації та органи місцевого самоврядування, що також передбачає регулювання або розширення повноважень цих органів, а також неурядові організації (НУО). Результати також мають бути цікавими для громадських діячів, мереж або адвокаційних організацій за межами України, зокрема в ЄС, а також для фінансових установ на міжнародному та європейському рівнях, які прагнуть підтримати розвиток енергетичних спільнот, а також відновлення та інтеграцію України до ЄС. Наприклад, вони можуть надати інформацію про те, як кошти на відновлення можуть бути доступними або спрямованими на енергетичні спільноти.

1.3.2 Підхід та сфера застосування дослідження

З огляду на мету дослідження, яка полягає в описі статус-кво та перспектив розвитку енергетичних спільнот в Україні, воно має на меті відповісти на такі основні питання:

- Що таке енергетичні спільноти та який їхній потенційний внесок в енергетичну систему та енергетичний перехід в Україні?
- Які види діяльності та бізнес-моделі є особливо перспективними в нинішніх умовах?
- Хто є ключовими зацікавленими сторонами у створенні та підтримці енергетичних спільнот в Україні? Які ролі вони відіграють?
- Якими є відповідні нормативні акти для енергетичних спільнот в Україні та як вони співвідносяться з поточними та майбутніми вимогами ЄС? Які існують відповідні варіанти фінансування?

Щоб відповісти на ці питання, ми працювали з різними джерелами та методами.

По-перше, ми провели аналіз на місцях за підтримки двох українських НУО: Луганського обласного правозахисного центру «Альтернатива» та Центру екологічних ініціатив «Екодія». Аналіз на місцях складається з опитування та інтерв'ю з відповідними українськими зацікавленими сторонами.

- **Репрезентативне опитування** було проведене у лютому-березні 2024 року з репрезентативною цільовою вибіркою у 507 респондентів віком від 18 років шляхом телефонних інтерв'ю. Метою опитування було отримати уявлення про рівень обізнаності та знань про енергетичні спільноти серед населення та їхню готовність брати участь у таких ініціативах.
- У період з лютого по травень 2024 року було проведено близько 20 **напівструктурованих інтерв'ю** з представниками місцевої влади та місцевих енергетичних ініціатив (близько половини інтерв'ю), а також експертами (посадовцями міністерств, міжнародних організацій, неурядових організацій або юристами). Метою також було отримати інформацію про рівень обізнаності та знань, а також огляд того, як відповідні суб'єкти сприймають енергетичні спільноти, які переваги вони пов'язують з їхнім розвитком та які перешкоди стоять на заваді їхньому створенню.
- За допомогою **додаткових кабінетних досліджень** ми також збрали інформацію про існуючі ініціативи в Україні та чинну правову базу для оцінки статус-кво.

Окрім аналізу на місцях, ми використали **наукові та практично-орієнтовані ресурси**, щоб представити сприятливі та перешкоджаючі фактори, кращі практики та тематичні дослідження. У зв'язку з цим важливо зазначити, що за останні роки кількість доступних ресурсів, присвячених енергетичним спільнотам, зросла в геометричній прогресії. Ми узагальнили і, де це було можливо, послалися на інші ресурси, при цьому ми визнаємо, що деякі аспекти, публікації або приклади ми не розглядали або розглянули лише побіжно. Тому це дослідження не є вичерпним, і ми заохочуємо наших читачів вивчати існуючу літературу.

Аналіз енергетичних спільнот та їхнього розвитку - це справді надихаюча, але водночас і складна справа. Завдяки їхнім специфічним характеристикам та зв'язкам з численними аспектами енергетичного переходу, ми могли б поглиблено дослідити багато різних актуальних тем. Однак це стає ще більш складним завданням у контексті України, де їх розвиток може залежати від набагато більшої кількості зовнішніх факторів. Тому необхідно визначити чіткі та обґрунтовані рамки цього дослідження.

- Оцінювання потенціалу розвитку енергетичних спільнот

Ми не маємо наміру надавати кількісну оцінку потенціалу енергетичних спільнот в Україні, тобто, наскільки вони можуть сприяти виробництву електроенергії з ВДЕ та досягненню певних політичних цілей. Однак це може бути цікавою темою для подальшого моделювання.

- Сфера діяльності та застосування

Це дослідження містить огляд повного спектру переваг та видів діяльності, які енергетичні спільноти могли б реалізувати в Україні. Водночас, для цілей цього дослідження ми зосередимось на застосуваннях, пов'язаних з відновлюваною генерацією та власним споживанням у секторі електроенергетики та теплопостачання, а також на кількох прикладах у сфері реновації будівель. Це відповідає більш нагальним потребам розробників політик і зацікавлених сторін, пов'язаним з описаними вище збитками і втратами. Це, однак, не означає, що інші види діяльності, такі як надання послуг, пов'язаних із декарбонізацією, і послуг спільної мобільності або послуг з гнучкості попиту, не є актуальними.

Управління мережею і перевантаження рано чи пізно також стануть актуальною темою, оскільки частка змінної відновлюваної енергії в системі зростає, особливо якщо на перебудову мережі передачі і розподілу потрібно багато часу.

- Низка факторів, що впливають на розвиток енергетичних спільнот

Це підводить нас до ще одного важливого моменту. Розвиток енергетичних спільнот залежить від широкого переліку факторів та акторів. Він залежить від конкретної підтримки, яку вони можуть отримати для подолання певних бар'єрів. Разом з тим, певні фактори можуть бути пов'язані з більш загальними умовами, що впливають на усіх розробників проєктів з ВДЕ та інвесторів, наприклад, схемами підтримки ВДЕ, високими страховими тарифами або корупцією в деяких органах державної влади. Війна є обтяжуючим фактором, але, безумовно, не єдиним. Отже, важливо розуміти, що розвиток енергетичних спільнот ґрунтується на більш широкому контексті. Ми не зможемо заглибитися в деталі кожного аспекту, що впливає на розвиток енергетичних спільнот. Найважливішим моментом, на якому ми хочемо наголосити є те, що підтримка розвитку енергетичних спільнот передбачає поєднання конкретних заходів та їх інтеграцію в інші політики, а також інструменти фінансування відбудови.

Насамкінець, ми хотіли б навести припущення, що лежать в основі цього дослідження, а також його потенційні обмеження. Ми припускаємо, що для розвитку енергетичних спільнот ключовими будуть такі фактори:

- сильна, безперервна та консенсусна підтримка процесу вступу до ЄС.
- прихильність політиків та інших зацікавлених сторін до впровадження політик, співвіднесених з Європейським зеленим курсом.
- необхідність розробників політик адаптувати існуючу нормативно-правову базу, а також запровадити конкретні механізми підтримки.

Хоча деякі енергетичні спільноти все ще можуть виникати без виконання цих передумов, вони, швидше за все, залишаться винятками.

Ми також хотіли б звернути увагу на деякі обмеження нашого аналізу. Ми не претендуємо на те, що наша вибірка інтерв'ю є репрезентативною. Розмір вибірки занадто малий, і ми не змогли включити до неї деяких зацікавлених сторін (регіональні суб'єкти, тобто обласні органи влади та оператори систем розподілу (обленерго), НКРЕКП), що додало б додатковий вимір нашому аналізу. Тому ми використовуємо цитати з інтерв'ю, щоб проілюструвати та зробити наші аргументи більш конкретними. Ми, зокрема, рекомендуємо зосередитися на ролі оператора системи розподілу (ОСР).

1.4 Як побудоване наше дослідження і як його читати?

Структура дослідження складається з глав, розділів та підрозділів. Воно складається з п'яти основних глав, а також вступу (глава 1) та висновків (глава 7). У главі 2 наводяться визначення енергетичних спільнот та представлено їх історичний розвиток. У главі 3 представлені їхні цілі, переваги та діяльність, а також існуючі приклади енергетичних спільнот в Україні. Глава 4 зосереджує увагу на відповідних зацікавлених сторонах та їх ролі у створенні або підтримці енергетичних спільнот. Глава 5 фокусується на ролі формування політики у розробці нормативно-правової бази відповідно до вимог ЄС. Глава 6 присвячена механізмам фінансової підтримки енергетичних спільнот. Насамкінець, це дослідження містить додаток. У ньому зібрані тематичні дослідження та кращі практики, згадані в інших розділах.

Кожну главу можна читати окремо, хоча вони містять перехресні посилання на інші розділи.

Для полегшення читання кожна з п'яти основних глав починається з короткого змісту в сірій рамці, де зазначено, що різні зацікавлені сторони нашої цільової аудиторії можуть дізнатися з цієї глави (див. приклад нижче). В кінці кожної глави - друга сіра рамка, яка містить посилання на відповідні ресурси, що стосуються тем, висвітлених у главі.

У цій главі

Ресурси: з чого почати

Ми також включаємо додаткову інформацію, яку ви знайдете в помаранчевих блоках, що фокусується на конкретному аспекті або прикладі.

Фокус: приклад/ краща практика XYZ

Помаранчевим кольором також позначені рекомендації.

➤ xxxxxxxxxxxxxxxxx

Концепція енергетичної спільноти є настільки потужною, тому що вона розвивається завдяки залученню експертів та громадян. Але вивчення її розвитку в дослідженні, особливо зосередженому на регуляторних, технічних та фінансових аспектах, може стати надто абстрактним. Щоб уникнути цього, ми використовуємо анонімні цитати з інтерв'ю, які ми провели для цього дослідження, щоб проілюструвати наші тези.

Цитати будуть представлені у форматі, наведеному нижче:

«xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx» *Інтерв'ю х, представник xxx*

Сподіваємося, вам сподобається це дослідження.

2 Що таке енергетичні спільноти?

«Революція полягає в тому, що раніше ви могли купити електроенергію лише як одиницю товару чи послуги, а тепер ви можете купити засіб виробництва електроенергії.»

Інтерв'ю 11, представник громадської організації

«І ми повинні мати альтернативу. Тобто, має бути енергетична спільнота для великих інвесторів, які мають великі фінансові ресурси і можуть реалізовувати відразу великі проекти. І також має бути спільнота, де є багато дрібних інвесторів, які можуть задовольнити потреби у дешевий і швидкий спосіб. Великі інвестори не будуть дивитися на маленьку ініціативу чи одну будівлю, коли будуть вкладати гроші. Вони більш зацікавлені в тому, щоб прийти і інвестувати у великі проекти, які охоплюють велику територію, щоб мати великий вплив. А громадськість повинна мати можливість обирати між цими альтернативами, обирати найкращий спосіб долучитися, тому що якщо є проєкт з одним інвестором, то ресурси і ухвалення рішень будуть централізовані. Якщо буде багато дрібних інвесторів, вони будуть конкурувати між собою, і бюрократичний процес буде дуже довгим, кожен буде смикати за ниточки, і це займе багато часу. А час - це дуже дефіцитний ресурс. Тому було б добре, якби існували альтернативи для різних верств, груп і населення.»

Інтерв'ю 6, представник ОМС

У цій главі

Ця глава призначена для всіх зацікавлених осіб, які хочуть отримати більш глибоке концептуальне, історичне та емпіричне розуміння того, що таке енергетичні спільноти і як вони співвідносяться з іншими тісно пов'язаними з ними термінами. У ній також наводиться емпіричні приклади того, як енергетичні спільноти розвивалися в країнах, і як розвиток енергетичних спільнот і енергетичний перехід були пов'язані між собою в цих країнах.

Якщо ви вже маєте уявлення про те, що таке енергетичні спільноти, і хотіли б більше дізнатися про те, як юридичні визначення енергетичних спільнот застосовуються в законодавстві України та ЄС, див. розділ 5.3.2.

Розвиток енергетичних спільнот ґрунтується на простій і давній ідеї: громадяни та громади можуть забезпечити власні енергетичні потреби. Однак її реалізація в сучасному світі та в енергетичній системі, що розвивається, не така проста.

У першому розділі наводиться визначення цього поняття та обговорюється його зв'язок з іншими поняттями, які часто асоціюються з ним. Другий розділ присвячений історичному розвитку енергетичних спільнот у зв'язку з еволюцією енергетичної системи. Ця глава доповнена розділом 3, в якому розглядаються переваги та потенційні недоліки енергетичних спільнот, а також принципи їх функціонування, та розділом 5, присвяченим правовому впровадженню цієї концепції.

2.1 Визначення енергетичних спільнот

*«І чи потрібне вам [визначення], яке відповідає правовій базі Європейського Союзу? Чи достатньо мого власного розуміння того, що таке [енергетична] спільнота в Україні?»
Інтерв'ю 20, представник громадської організації*

Ця цитата ілюструє складність визначення енергетичних спільнот. Вона натякає на існування численних інтерпретацій і на те, як вони можуть змінюватися залежно від контексту та мети визначення.

Це також відображає дилему, з якою ми зіткнулися при виборі визначення для цілей цього дослідження, і суперечливість наших завдань. З одного боку, ми хочемо надати надійну інформацію учасникам, щоб вони могли розвивати енергетичні спільноти самостійно. Ми вважаємо, що це найкращий можливий фундамент для успішної імплементації. З іншого боку, ми хочемо зосередитися на тому, як цю концепцію можна швидко впровадити в українську політику, оскільки це пов'язано з визначенням ЄС, яке лежить в основі цього терміну. Тому ми вирішили знайти золоту середину між цими двома підходами, розглянувши визначення енергетичних спільнот у двох різних розділах. Якщо ви зацікавлені дізнатися про юридичні визначення енергетичних спільнот в українському законодавстві та законодавстві ЄС, див. главу 5.

Щоб розкрити багатство і складність концепції енергетичних спільнот, важливо зрозуміти, чому одночасно існують кілька визначень, розпізнати складові елементи цієї концепції та зрозуміти, як вона співвідноситься з іншими. Таким чином, зацікавлені сторони зможуть усвідомити переваги та обмеження певних визначень та їх використання.

2.1.1 Існує безліч визначень

У цьому підрозділі ми говоримо про те, чому існує багато визначень енергетичної спільноти, які потенційні наслідки, які переваги та обмеження різних визначень енергетичної спільноти, і чому важливо це визнавати.

Одним із викликів у визначенні енергетичних спільнот є розуміння того, що визначення мають різні основи і використовуються в різних контекстах. Інтуїтивне і просте розуміння часто застосовується одночасно із більш специфічними поняттями, що призводить до певних проблем.

Це ілюструють результати нашого аналізу. Перед тим, як відповідати на запитання нашого опитування, ми надали респондентам просте визначення енергетичних спільнот, а потім запитали, чи знайомі вони з цією концепцією (Рисунок 1). Результати нашого опитування свідчать про те, що близько 60% респондентів чули про цю концепцію раніше, але лише 7% відчували себе впевнено, пояснюючи її іншим. Це означає, що більшість населення України має певне інтуїтивне розуміння значення цього поняття. Близько 40% респондентів вперше чують про енергетичні спільноти, що підкреслює важливість інформаційно-просвітницької роботи.

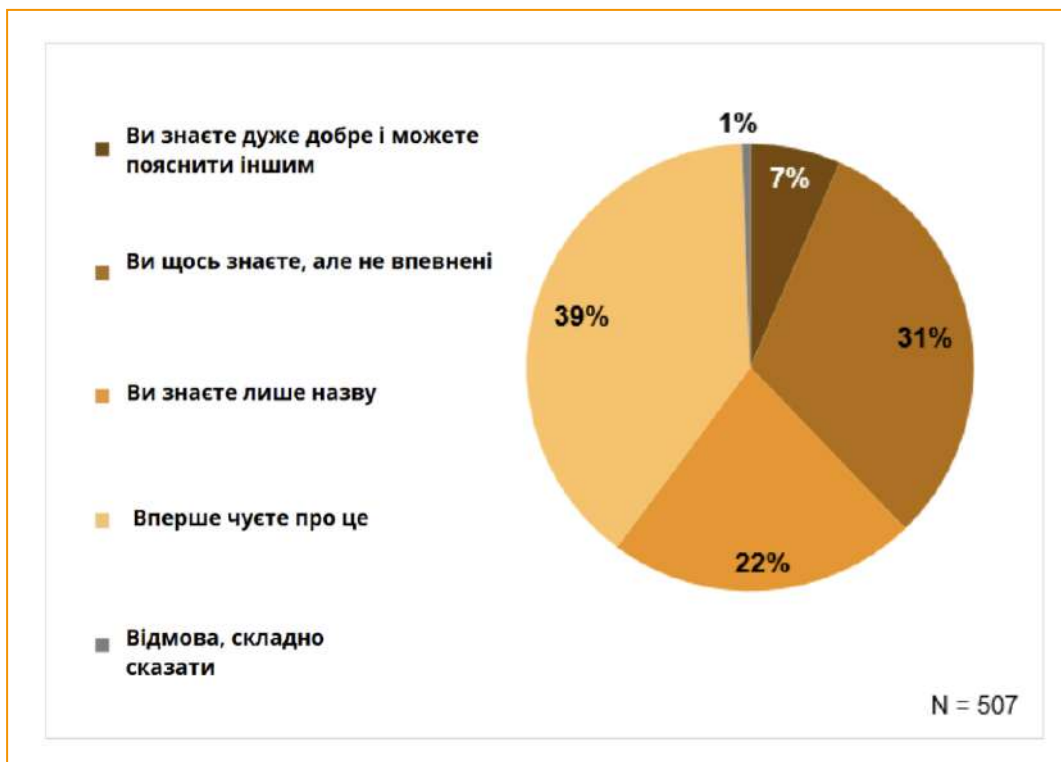

Рисунок 1. Результати опитування: Наскільки ви знайомі з поняттям «енергетична спільнота»

Ми також провели 20 інтерв'ю з українськими представниками органів місцевого самоврядування та енергетичними експертами і отримали таку ж кількість визначень, що характеризуються різним рівнем складності та конкретності. Деякі визначення були настільки різними, що здавалося, ніби вони стосуються зовсім різних концепцій, але все ж були частиною розуміння того, що може означати «енергетична спільнота». Наведені нижче цитати показують, як по-різному тлумачать це поняття.

«група однодумців, більш глобально, тобто на державному рівні, яких об'єднує ідея кліматичної рівності, розвитку енергетичного сектору, і вони об'єднуються для просування всіх цих ідей та ініціатив, тому що це дешевше, вони можуть ділитися, диверсифікувати свої ризики, диверсифікувати свої фінанси і будувати довіру.»

Інтерв'ю 6, представник ОМС

«група громадян громади нижчого рівня, яка має власну ініціативу та власні проблеми. Вони працюють разом з представниками місцевої влади та потенційними інвесторами, які об'єднані ідеєю кліматичної нейтральності та переходу до декарбонізованого світу, аналізують директиви ЄС і готові інвестувати в усі ці енергетичні проєкти»

Інтерв'ю 6, представник ОМС

«об'єднання споживачів, які прагнуть задовольнити власні енергетичні потреби, як правило, на місцевому рівні.»

Інтерв'ю 13, експерт з правових питань

Чому різні тлумачення співіснують і конкурують між собою? Тому що енергія і громада - це два різних слова, які можуть мати різні і широкі значення. Залежно від контексту (часу, простору), набору інтересів, аналітичного фокусу, цілей, які ставляться перед ініціативою, або проведених заходів і впроваджених технологій, значення енергетичних спільнот може сильно відрізнятися (Vauwens et al., 2022).

Деякі з наших респондентів знають про це і визнають проблему, надаючи різні визначення або вказуючи на наслідки використання нечіткої термінології.

«Наразі ми маємо мікс термінів. Є такі терміни, як енергонезалежність громади, енергетичні кооперативи та енергетичні спільноти, які не підходять. І всі вони використовуються в поєднанні без будь-якої чіткої структури. [...] Всі визначення потрібно обережно застосовувати, щоб вони не підривали майбутні бізнес-моделі.»

Інтерв'ю 12, представник громадської організації

На завершення, ми стверджуємо, що повний потенціал енергетичних спільнот може бути досягнутий, якщо учасники зможуть маневрувати між вузьким і широким визначенням енергетичних спільнот і знатимуть, коли їх ефективно використовувати. Хоча в більшості випадків можна використовувати широку та дещо розпливчасту термінологію, в окремих випадках може виникнути потреба в операціоналізації визначення, щоб уникнути плутанини та двозначності.

2.1.2 Розуміння складових частин визначення

Метою цієї концептуальної презентації є підкреслити, звідки походять різні тлумачення енергетичних спільнот. На основі визначень, наданих в інтерв'ю, огляду наукової літератури та наших знань про енергетичні спільноти, ми стверджуємо, що визначення енергетичних спільнот ґрунтується на різних структурних елементах. Варіації в розумінні та визначеннях виникають залежно від кількості зазначених складових або рівня їхньої специфічності. Структурні елементи:

- Форма колективної організації
- Спільна мета
- Спільний знаменник
- Тип учасників
- Кейс використання (сфера діяльності, технології, що застосовуються, та відповідні сектори)

а. Форма колективної організації

Енергетичну спільноту слід розуміти, перш за все, як суб'єкт колективного самоврядування. Для відображення цієї характеристики респонденти використовували іменники (група, сукупність, об'єднання) та дієслова (збиратися, об'єднуватися, об'єднувати). Але також використовувалися і більш специфічні терміни, такі як кооператив або кластер. Спільнота займає проміжну позицію між окремими громадянами та обраною владою на місцевому, регіональному чи національному рівні. Вона також є простором для соціальної взаємодії і передбачає процес ухвалення рішень за участю всіх зацікавлених сторін. Залежно від того, наскільки формалізованим є цей процес, енергетичні спільноти можуть бути суб'єктом, якому надається можливість діяти або ухвалювати рішення від імені своїх членів, або ж відноситися до більш вільно структурованих мереж.

Саме в цьому полягає більшість розбіжностей у тлумаченнях, і саме тому важливо розуміти, з якою метою використовується визначення. Хоча існує певна гнучкість у описі енергетичної спільноти в соціальному контексті, забезпечення чіткої основи в рамках політик вимагає певного ступеня формалізації. Саме тому, з точки зору формування політики, юридичне визначення енергетичної спільноти прив'язане до правового механізму, наприклад, юридичної особи або юридичної угоди, яка формалізує його існування. Юридичне визнання цих суб'єктів є передумовою для управління та регулювання, тобто для формалізації певних прав, зобов'язань або відступів від них. Для спільнот, які (поки що) не відповідають цій юридичній вимозі, можна використовувати термін «квазі-енергетичні спільноти» або «енергетичні спільноти, що формуються».

В цьому контексті енергетична спільнота може не мати юридичної форми або мати будь-яку юридичну форму. Однак найбільш поширеними формами є асоціації, неприбуткові організації, партнерства,

товариства з обмеженою відповідальністю та кооперативи. Таким чином, енергетичний кооператив - це юридично визначена організаційна форма, яка формалізує реалізацію енергетичної спільноти. Ці правові форми існують в українському законодавстві.

в. Мета/цілі

Передбачається, що енергетичні спільноти мають певну мету, тобто механізм ухвалення рішень, спрямований на досягнення потенційного результату. Очевидно, що вони створюються для вирішення проблеми, в якій колективні дії є кращими, ніж індивідуальні дії або сподівання на дії інших суб'єктів (наприклад, виборних органів, енергетичних компаній). Також, визначення розходяться у тому, що стосується рівня конкретності та характеристики цієї мети. Деякі визначення, надані нашими респондентами, були досить абстрактними і припускають, що мета не повинна бути наперед визначеною. Однак багато хто вважає, що їхня мета полягає в тому, щоб змінити статус-кво на краще.

*«будь-яка інституція, яка об'єдналася для вирішення цієї проблеми.»
Інтерв'ю 2, представник ОМС*

*«створити щось, що може якимось чином покращити життя на планеті.»
Інтерв'ю 5, представник ОМС,*

*«метою якого є досягнення певної мети в енергетичному секторі.»
Інтерв'ю 1, представник ОМС*

Зокрема, енергетичні спільноти часто асоціюються (1) з ідеєю самозабезпечення («задоволення власних (енергетичних) потреб», «задоволення потреб населення та підприємств») та (2) з трансформацією енергетичного сектору, зокрема, з точки зору декарбонізації. Це показує, як деякі суб'єкти можуть залишати простір для енергетичних спільнот, щоб вони самі визначали свою мету, тоді як інші суб'єкти, виходячи з певних припущень або переслідуючи власні інтереси, пов'язують енергетичні спільноти з конкретними діями.

Мета енергетичних спільнот також розуміється по-різному, залежно від того, кого ви запитаете. Енергетичні спільноти роблять конкретні дії на користь своїх членів або місцевості, де вони створені. Але вони також можуть приносити користь іншим учасникам та енергетичній системі чи ринку в цілому. Ось чому ми можемо використовувати два визначення. По-перше, цілі енергетичних спільнот, тобто мету, яку вони самі визначають, наприклад, створення енергетичної спільноти для забезпечення енергопостачання на місцевому рівні та зменшення витрат на енергію. По-друге, цілі для енергетичних спільнот, тобто цілі, які інші суб'єкти приписують енергетичним спільнотам, наприклад, схвалення установки ВДЕ на місцевому рівні або внесок у створення оптимізованої системи або управління мережею.

Однак, загалом, між енергетичними спільнотами та іншими учасниками існує певний консенсус щодо того, що мета енергетичних спільнот - це те, що відрізняє їх від традиційних енергетичних компаній. Енергетичні спільноти в першу чергу прагнуть отримати економічні, соціальні та екологічні вигоди для своїх членів або суспільства в цілому. Більш детально про те, які цілі та вигоди переслідують енергетичні спільноти, ми розповімо в розділі 3.1.

с. Спільний знаменник

Слово «спільнота» означає групу людей, які мають щось спільне. Це може бути спільна мета, хоча до уваги можуть братися й інші міркування. З шести структурних блоків це, мабуть, єдина сфера, де ймовірно можуть виникнути непорозуміння.

По-перше, члени спільноти можуть мати спільні цінності, переконання, інтереси, спільне походження або певні соціально-економічні характеристики, наприклад, спільнота жінок або громада, що поділяє спільну

мету сприяння енергетичному переходу. По-друге, спільнота також може бути прив'язана до певного місця або спільної інфраструктури. Ось чому ми можемо використовувати терміни «спільнота інтересів», «спільнота місця» та «спільнота інтересів і місця», коли говоримо про енергетичні спільноти (Baigorrotegui and Lowitzsch, 2019; Bauwens et al., 2022).

В українській мові є два різних слова для позначення цього терміну, які розрізняють громади за місцем проживання та спільноти за інтересами.

«Громада і спільнота означають дуже різні речі. Громада завжди пов'язана з певною територією та інституційно визначена відповідним законодавством. Спільнота - це щось самоорганізоване. [...] Тобто, спільнота не завжди може бути обмежена одним місцем або локацією.»

Інтерв'ю 12, представник неурядової організації

Це свідчить про те, що українське слово «громада» (територіальна громада, англ. territorial community) є адміністративною одиницею, яку можна порівняти з муніципалітетом, запровадженою адміністративною реформою у 2020 році з метою посилення місцевого самоврядування. Спільнота означає групу однодумців або групу, яка поділяє спільні погляди.

Це має важливі наслідки. Залежно від перекладу, ми можемо розуміти енергетичну спільноту (громаду) як проєкти, розроблені в муніципалітеті або муніципалітетом. Спільнота може бути організована на місцевому рівні, хоча це не обов'язково. Цілком зрозуміло, що в рамках зусиль з відбудови багато енергетичних проєктів будуть реалізовуватися на місцевому рівні та/або місцевими органами влади. Однак, громада може бути занадто вузьким тлумаченням енергетичних спільнот, які можуть здійснювати діяльність за межами одного муніципалітету або без підтримки муніципалітету.

d. Учасники

Термін «спільнота» передбачає більше одного учасника. Однак, він не визначає характеристики учасників. Наші респонденти згадували різні типи учасників, які можуть бути залучені до енергетичних спільнот: фізичні особи (громадяни, мешканці), міські або сільські органи влади (муніципальна влада, сільські громади) та компанії. Хоча багато хто з опитаних підкреслював важливість співпраці між різними типами учасників, здається, що це скоріше перевага, ніж вимога визначення спільноти. Коротше кажучи, це може означати, що енергетичні спільноти можуть складатися з одного типу учасників, наприклад, представників громадськості, або з різних типів учасників, наприклад, органів державної влади та приватних організацій.

Також відсутня інформація про те, що означає участь. Це може бути власність та інвестиції, ухвалення рішень, надання інших видів ресурсів (час/праця, експертиза тощо). Не кожен учасник може робити однаковий внесок.

e. Сфера діяльності, технології, що застосовуються, та відповідні сектори

Енергетичні спільноти здебільшого асоціюються з електроенергетикою та відновлюваними технологіями: вітровою, сонячною енергією та біопаливом. Однак деякі з наших респондентів також згадували про застосування у сфері опалення та охолодження, а також у транспортному секторі.

Хоча деякі визначення не включають конкретні види діяльності, багато респондентів пов'язують мету енергетичних спільнот із самозабезпеченням, тобто споживанням енергії, яку вони виробляють самі. Таким чином, виробництво та споживання є двома ключовими видами діяльності, що асоціюються з енергетичними спільнотами. Деякі респонденти також додали, що енергетичні спільноти можуть продавати надлишки енергії, які вони не споживають самі, зберігати її або постачати іншим споживачам, у тому числі державним установам, таким як школи чи лікарні.

Важливою відмінністю між спільнотами та окремими особами є те, що діяльність спільноти відкриває більше можливостей, як зазначив один з наших респондентів.

«Я вважаю, що енергетична спільнота матиме більше ресурсів, ніж окремий споживач. Це відкриває можливість впровадження інших технологій. [...] Іншими словами, концепція енергетичної спільноти відкриває більші можливості для використання ширшого спектру технологій».

Інтерв'ю 17, представник Міністерства енергетики (Міненерго)

Коротше кажучи, спільнота може (1) отримати більше ресурсів для збільшення інвестицій та встановлення більш ефективних технологій і (2) поєднувати різні та взаємодоповнюючі технології, наприклад, накопичувачі. Таким чином, енергетична спільнота зможе реалізувати більш ефективну та інтегровану концепцію постачання та споживання на місцевому рівні, ніж велика група окремих домогосподарств. Загалом, зосередження уваги на цих видах діяльності, насамперед на виробництві та споживанні, є досить поширеним, але виявляє деякі пробіли щодо потенціалу енергетичних спільнот. Енергетичні спільноти можуть також впроваджувати заходи з енергоефективності, підтримувати реконструкцію будівель та надавати гнучкі послуги. Вони також можуть пропонувати інші види послуг іншим енергетичним спільнотам, наприклад, освітні послуги та послуги з розбудови потенціалу.

Мета цієї концептуальної презентації полягала в тому, щоб підкреслити, звідки походять різні тлумачення енергетичних спільнот. Якщо коротко, то вони ґрунтуються на таких тезах:

- Як формалізуються соціальні взаємодії
- Як і ким визначається мета енергетичних спільнот
- Що таке спільний знаменник і на чому він базується
- Хто і як може взяти участь
- Які види діяльності можливі
- У яких секторах і з якими технологіями працюють енергетичні спільноти

Різноманітність і гнучкість визначень мають певні переваги, недоліки і, відповідно, компроміси. З одного боку, це дозволяє об'єднати різні розуміння в рамках одного загального терміну. Більше того, його інтуїтивне розуміння сприяло його популяризації. З іншого боку, використання такого нечіткого та розпливчастого терміну може призвести до плутанини та двозначності, особливо якщо це також відображено в законі. Це має важливі наслідки з точки зору розвитку енергетичних спільнот. Певні суб'єкти ігноруватимуть або використовуватимуть відсутність ясності, в той час як інших може стримувати відсутність прозорості та керівних принципів. У зв'язку з цим розробники політик мають дискреційні повноваження в ухваленні рішень щодо зменшення двозначності та невизначеності стосовно розвитку енергетичних спільнот, а також щодо усунення напруженості у відносинах між учасниками енергетичної системи шляхом впровадження чіткого правового визначення.

У цьому контексті важливо розуміти, що термін «енергетична спільнота» має два значення. З одного боку, це загальний термін, який є широким і охоплює широкий спектр аспектів. З іншого боку, це також спеціалізований термін, запроваджений законодавством ЄС. І хоча визначення юридичного терміну є широким за обсягом, воно все ж використовує деякі з цих складових для досягнення певних цілей політик (див. підрозділ 5.3.2)

Оскільки енергетичні спільноти існували в деяких країнах ще до того, як для них було запроваджено юридичне визначення або спеціальне законодавство, деякі форми можуть продовжувати співіснувати одночасно з формами, що відповідають критеріям ЄС. По-перше, ми хочемо підкреслити, що перспективи розвитку ініціатив, пов'язаних з енергетичними спільнотами, можуть виходити за рамки

простого транспонування законодавства ЄС. А по-друге, що енергетичні спільноти, визнані відповідно до визначення ЄС, інші типи громадських ініціатив та інші суб'єкти можуть здійснювати таку ж діяльність, пов'язану з енергетикою. Ключовим моментом у цьому є створення термінології, яка може зменшити невизначеність.

Фокус: Енергетичні кластери в Польщі (klastry energii)

У 2016 році, ще до визначення енергетичних спільнот у законодавстві ЄС, Польща ухвалила концепцію енергетичних кластерів у своєму законодавстві. У 2023 році до закону були внесені зміни, а це означає, що концепція все ще розвивається. Хоча вони дуже схожі, енергетичні кластери не є енергетичними спільнотами за визначенням ЄС. Однак вони все ще визнаються та підтримуються відповідно до національного законодавства.

Енергетичні кластери - це цивільно-правові угоди між різними учасниками в межах операційної зони, яка не може перевищувати одного округу або п'яти муніципалітетів. Ця угода охоплює співпрацю у сфері виробництва, зберігання, балансування попиту, розподілу та торгівлі електроенергією, паливом або теплом. Метою енергетичних кластерів є надання переваг сторонам угоди або підвищення гнучкості електроенергетичної системи. З точки зору національної енергетичної системи, енергетичні кластери - це обмежені території, які прагнуть до самобалансування і, таким чином, сприяють зменшенню перевантаження мережі. Учасники також можуть домовитися про виконання інших завдань, таких як просвітницька діяльність та розбудова потенціалу. У порівнянні з визначенням енергетичних спільнот та енергетичних кооперативів, визнаних польським законодавством, енергетичні кластери є більш бізнес- та технологічно орієнтованими. Їхні учасники асоціюються з сильним підприємницьким та інноваційним мисленням.

Кластер не має окремої юридичної особи, натомість його представляє координатор. Учасниками є громадяни, органи місцевого самоврядування, науково-дослідні інститути, а також малі, середні та великі підприємства громадського транспорту або інші суб'єкти господарювання, що працюють на території, охопленій кластером. Відповідно до змін, прийнятих у 2023 році, обов'язковою є участь органу місцевого самоврядування, муніципального підприємства або столичної компанії, яка володіє мажоритарним пакетом акцій муніципального підприємства. Існуючі кластери не повинні змінювати свій склад, щоб відповідати цій новій вимозі, якщо тільки вони не хочуть скористатися новими схемами підтримки. На момент публікації до національного реєстру, який веде регуляторний орган, було включено лише два кластери.

За останніми оцінками, в Польщі існує близько 180 енергетичних кластерів, хоча менше третини з них фактично функціонують.

У підсумку, можна стверджувати, що енергетичні кластери менше орієнтовані на громадян і більше на бізнес та технології. Залежно від точки зору, це можна сприймати негативно або позитивно, як дві організаційні форми, що конкурують між собою або доповнюють одна одну.

Існують юридичні дискусії щодо того, чи можуть енергетичні кластери кваліфікуватися як енергетичні спільноти згідно з визначенням ЄС, і якщо ні, то чи повинні вони залишатися самостійною концепцією на рівні громад, незалежною від законодавства ЄС. Вивчення цієї теми виходить за рамки цього дослідження і не має відношення до основних тез дослідження, а саме, що уряди можуть вийти за рамки транспозиції директив ЄС і сприяти розвитку широкого спектру підходів до енергетичної спільноти: енергетичних спільнот і квазі-енергетичних спільнот, тобто моделей, які значною мірою відповідають визначенню ЄС, хоча і не кваліфікуються як енергетична спільнота згідно з цим визначенням. На це також звертає увагу ЄС, який зазначає, що правові положення, які містять визначення енергетичної спільноти за законодавством ЄС, не перешкоджають існуванню інших видів подібних ініціатив.

Це, однак, не означає, що енергетична спільнота є взаємозамінною з іншими подібними поняттями.

2.1.3 Енергетичні спільноти - чим вони відрізняються від інших подібних концепцій

Енергетичні спільноти часто обговорюють у зв'язку з іншими концепціями та ототожнюють з ними. Тут ми хочемо підкреслити та пояснити, чим енергетичні спільноти відрізняються від інших концепцій або пов'язані з ними. Коротко кажучи, енергетичні спільноти - це колективні актори, тому необхідно відрізнити їх від:

- окремих акторів
- діяльності, яку вони здійснюють, та відповідної ролі на ринку, яку вони відіграють
- установок, які вони розробляють та експлуатують

Ця відмінність важлива для розробки інших правових визначень та нормативно-правової бази.

- **Проз'юмер:** Цей термін є поєднанням слів «виробник» і «споживач» і означає, індивідуального чи колективного суб'єкта, який виробляє і споживає енергію. У зв'язку з цим, енергетичні спільноти можуть бути різновидом колективних проз'юмерів, хоча цей термін також є занадто вузьким, щоб належним чином їх описати. ЄС не запровадив юридичного визначення проз'юмерів, але існує багато подібних визначень (див. нижче).
- **(Спільно діючий) споживач** енергії з відновлюваних джерел, як визначено у статті 2(14)(15) та регулюється статтею 21 Директиви ЄС про заохочення використання енергії з відновлюваних джерел (2018/2001) (2001), є споживачем або групою спільно діючих споживачів (фізична особа/громадянин/домогосподарства або юридична особа/приватні чи громадські організації), розташованих в одній будівлі або багатоквартирному будинку, які виробляють електроенергію з відновлюваних джерел для власного споживання, які можуть зберігати або продавати цю енергію, за умови, що це не є їхньою основною комерційною чи професійною діяльністю. Відмінність від енергетичної спільноти за законодавством ЄС полягає в тому, що енергетична спільнота має статус юридичної особи, і що її діяльність може виходити за рамки власного споживання.
- **(Спільно діючий) активний споживач**, як визначено у Статті 2(8) та регулюється Статтею 15 Директиви ЄС про спільні правила для внутрішнього ринку електроенергії 2019/944 (2019), означає кінцевого споживача або групу спільно діючих кінцевих споживачів, який споживає або зберігає електроенергію, вироблену у своїх приміщеннях, розташованих в певних межах, або самостійно вироблену чи спільно використовувану електроенергію в інших приміщеннях, або який продає самостійно вироблену електроенергію чи бере участь у схемах гнучкості або енергоефективності, за умови, що ці види діяльності не є їх основною комерційною або професійною діяльністю.
- **Спільне використання енергії**, як визначено у статті 2(10)(a) та регулюється статтею 15(a) Директиви ЄС 2019/944 (2019), означає самостійне споживання активними споживачами відновлюваної енергії, яка: (a) виробляється або зберігається за межами об'єкта або на об'єкті, яким вони володіють, який вони орендують або орендують повністю або частково; або (б) право на яку було передано їм іншим активним споживачем за певну плату або безоплатно. Спільне використання енергії - це діяльність, яка може здійснюватися енергетичними спільнотами або іншими суб'єктами ринку.
- **Торгівля за принципом «рівний-рівному»**, як визначено у статті 2(18) Директиви ЄС 2018/2001, означає продаж відновлюваної енергії між учасниками ринку, безпосередньо або через агрегатора, за допомогою контракту із заздалегідь визначеними умовами, без шкоди для прав та обов'язків сторін, що беруть участь як кінцеві споживачі, виробники, постачальники або

агрегатори. Торгівля за принципом «рівний-рівному» може здійснюватися енергетичними спільнотами.

- **Малі установки або малі розподільчі системи** - це установки або розподільчі системи, які користуються регуляторними пільгами через свій розмір, тобто на них поширюються спрощені процеси реєстрації, знижені збори, альтернативні схеми підтримки тощо. Енергетичні спільноти не є малими установками або системами розподілу, але можуть ними управляти.

Зрештою, концепція енергетичних спільнот в є широкою через притаманну їй амбівалентність: вона проста і водночас складна для розуміння. Метою цього розділу було пояснити, чому існують різні визначення енергетичних спільнот. Водночас, він також мав на меті надати чіткі критерії визначення, які допоможуть зменшити двозначність і провести чітку межу між різними концепціями, які часто з'являються в дискусіях щодо енергетичних спільнот.

2.2 Історія розвитку енергетичних спільнот

«Дозвольте мені сказати це ще раз. Виходячи з досвіду наших західних партнерів і того, через що вони пройшли 20 чи 50 років тому, це те, що нас чекає. Це те, на що ми можемо розраховувати. Ми лише трохи відстаємо.»

Інтерв'ю 1, представник ОМС

Хоча ідея енергетичних спільнот може здатися революційною, це концепція, яка існує вже давно. Деякі з наших респондентів згадували про те, як енергетичні спільноти розвивалися в Скандинавії та в таких країнах, як США, Німеччина та Австрія

Метою цього розділу є контекстуалізація розвитку енергетичних спільнот у більш широкому історичному контексті, щоб надати учасникам більш глибоке розуміння того, що таке енергетичні спільноти.

2.2.1 Витоки енергетичних спільнот

Місцеві громади завжди задовольняли власні потреби в енергії. Вони використовували енергію вітру, води та вогню для обігріву, приготування їжі, виробництва продуктів харчування, інструментів та інших товарів. Однак промислова революція, а згодом і електрифікація збіглися з появою великих енергетичних корпорацій та розвитком технологій, що підтримують централізовану енергетичну систему для задоволення зростаючого попиту на енергію та потреб, що виходять за межі місцевого рівня. Проте навіть тоді створення енергетичних кооперативів також відіграло важливу роль у розвитку енергетичного сектору в багатьох країнах, особливо для електрифікації сільської місцевості. Таким чином, колективна організація громадян та інших місцевих суб'єктів для виробництва, розподілу та споживання енергії – це не нова ідея. У цьому контексті забезпечення енергії громадою тісно пов'язана з наративом самодостатності та автономії.

Фокус: Енергетичні спільноти та електрифікація сільської місцевості

Деякі європейські країни, такі як Німеччина, Італія та Данія, мають сильні кооперативні традиції в енергетичному секторі, що сягають початку 20-го століття. У Німеччині з 1895 по 1934 рік було створено понад 6 000 електричних кооперативів для підтримки зусиль з електрифікації сільської місцевості (Holstenkamp and Müller, 2013).

Аналогічно, у США енергетичні кооперативи відіграли важливу роль в електрифікації сільських районів у 1930-х роках і були підтримані в рамках Нового курсу. У середині 1930-х років 90 відсотків сільських домогосподарств не мали доступу до електроенергії, тоді як 90 відсотків домогосподарств у містах мали його. До 1939 року Адміністрація сільської електрики, федеральне агентство, створена з цією метою, підтримала створення 417 сільських електричних кооперативів, які з моменту свого заснування у 1936 році забезпечили електроенергією 288 000

домогосподарств. У поєднанні з іншими механізмами підтримки частка сільського населення, забезпеченого електроенергією, за кілька років зросла з 10 до 25 відсотків. (Національна асоціація сільських електричних кооперативів, 2023). Це зростання продовжилося і після закінчення Другої світової війни.

З поширенням розподілених джерел енергії, переважно вітрових електростанцій, та зростанням популярності громадських рухів у сімдесятих та вісімдесятих роках минулого століття, ідея енергетичної спільноти набула широкого поширення. Вона стала тісно пов'язана з поточним енергетичним переходом, тобто трансформаційним процесом, спрямованим на декарбонізацію, децентралізацію та демократизацію енергетичної системи.

2.2.2 Сучасний етап розвитку з 1990-х років у деяких європейських країнах

Помітні покращення загальних фінансових та регуляторних умов для інвестицій у ВДЕ у 1990-х та на початку 2000-х років пов'язані зі зростанням ВДЕ та енергетичних спільнот у таких країнах, як Німеччина та Данія. Коротше кажучи, розвиток енергетичних спільнот у цей період був пов'язаний з привабливою та безпечною винагородою за інвестиції у ВДЕ, а також опосередковано з переважно сприятливими інвестиційними умовами для певної категорії учасників (громадян, некомерційних організацій порівняно з комерційними підприємствами). Політика безпосередньо не розглядала енергетичні спільноти як окремих учасників, які на той час не були юридично визначені. На завершення, розгортання ВДЕ та створення енергетичних спільнот були тісно пов'язані та взаємозалежні в цих країнах.

Як у Данії, так і в Німеччині індивідуальне та колективне володіння установками ВДЕ в секторі електроенергетики та опалення приватними особами (домогосподарствами або фермерами) стало важливим рушієм та частиною наративу енергетичного переходу в обох країнах, які на той час вважалися лідерами. Ці приклади показують, що ставлення громадян до енергетичного переходу може перейти від «не в мене на подвір'ї» (NIMBY) та протестів до активного залучення та «у мене на подвір'ї» (YIMBY) за умови впровадження певних інструментів.

Данський випадок цікавий, оскільки він поєднує можливість моделей, керованих громадами, з одного боку, та участь громадян або громади у масштабних професійних проєктах, з іншого. Це призвело не до зниження громадянської власності, а до її трансформації шляхом розширення моделей. Це може бути особливо актуальним для реконструкції енергетичної інфраструктури в Україні. Цілком ймовірно, що великі комерційні проєкти легко залучатимуть донорські кошти та можуть бути швидко реалізовані. Уряд міг би запровадити аналогічне регулювання для великих комерційних проєктів, щоб пропонувати акції громадянам, на місцевому рівні або по всій Україні, забезпечуючи (місцеве) прийняття ВДЕ серед широкої громадськості.³ У поєднанні з меншими проєктами, що базуються на громадах, це має потенціал для підвищення стійкості та місцевого прийняття і виведення України на шлях до відновлення своєї енергетичної системи на сталих засадах.

Фокус: Енергетичний перехід Німеччини та Данії та розвиток енергетичних спільнот

- Німеччина

² «Не на моєму подвір'ї» - Not In My Backyard (NIMBY) та «Так, у моєму подвір'ї» - Yes In My Backyard (YIMBY)

³ Також див. Приклад ЄС 3: Ле-Мене в додатку 1

У 1991 році Німеччина вперше у світі запровадила закон про «зелені» тарифи на електроенергію з відновлюваних джерел енергії. Оскільки доступ до мережі для учасників, що виробляють відновлювану енергію, був заборонений або ускладнений більш усталеними учасниками, закон змусив операторів мережі купувати електроенергію у виробників відновлюваних джерел енергії за гарантовані мінімальні платежі. Пріоритетний доступ до мережі та привабливі «зелені» тарифи («зелені тарифи») були збережені завдяки введенню Закону про відновлювані джерела енергії (EEG, Erneuerbare-Energie-Gesetz). Введення збору, що стягується з усіх споживачів електроенергії, забезпечило гарантування цих тарифів, зменшуючи невизначеність, пов'язану зі змінами в бюджеті. Цей механізм переклав фінансовий тягар з уряду та платників податків на споживачів електроенергії, тому німецька схема не вважається субсидією згідно з конкурентним законодавством ЄС. Оскільки відновлювані джерела енергії стали більш конкурентоспроможними (тобто зі зниженням нормованих витрат на електроенергію – LCOE), «зелені» тарифи ставали дедалі прибутковішими. Це призвело до експоненціального зростання потужностей відновлюваних джерел енергії, а також до зростання цін на енергію для споживачів, що спонукало уряд втрутитися, щоб пом'якшити різке зростання цін на електроенергію. Таким чином, зміни до закону у 2010-х роках поступово знижували рівень «зелених» тарифів або запровадили «зелені» надбавки, що присуджуються через тендери. Станом на 2023 рік збір для споживачів було скасовано та замінено субсидіями, що виплачуються з енергетичного та кліматичного фонду. З огляду на високі ціни на енергію та конкурентні технології, серед кінцевих споживачів, особливо домогосподарств, зростає інтерес до інвестування у ВДЕ для власного споживання. Однак багато осіб та громад зіткнулися з організаційними та регуляторними бар'єрами, що перешкоджали ще більшому розвитку громад та ВДЕ. Енергетичні спільноти дуже чутливі до змін у регуляторних актах, а їхнє зростання та розвиток далеко не лінійні. За даними Kahla et al., (2017), кількість енергетичних компаній громадян стабільно зростала між 2003 і 2008 роками, а потім спостерігалось експоненціальне зростання протягом періоду 2009-2012 років. Після 2014 року та запровадження тендерів для розподілу фінансової підтримки ВДЕ, зростання енергетичних спільнот значно сповільнилося, основною причиною чого є те, що енергетичні спільноти мають менше можливостей та знань для успішної подачі заявок на тендери та менш здатні диверсифікувати або покрити ризики, пов'язані з участю в (невдалому) аукціоні.

З цієї причини німецький закон у 2017 році запровадив юридичне визначення громадянських енергетичних компаній (Bürgerenergiegesellschaften, наразі стаття 3(15) Закону про внесення змін до Закону про відновлювані джерела енергії (2023)) та надав винятки в аукціонах для цих учасників, щоб легше конкурувати та сприяти різноманітності учасників на енергетичному ринку. Однак це призвело до непередбачуваних наслідків, а саме до того, що майже кожен тендер вигравали громадянські енергетичні компанії. Це викликало багато питань та думок у політичному плані. Коротше кажучи, було висловлено припущення, що юридичне визначення не було правильно відкалібровано та не відповідало своїм цілям. Громадські енергетичні компанії, що брали участь у проєкті, насправді у більшості випадків були комерційними розробниками ВДЕ, які адаптували свою бізнес-стратегію та внесли корективи до своїх проєктів, щоб відповідати критеріям громади та мати право на отримання переваг, що надаються завдяки наданим звільненням (Tews, 2018). Відтоді схема ВДЕ була додатково змінена, і енергетичні спільноти в Німеччині та ЄС, як правило, звільняються від участі в тендерах за певних умов.

Ще однією важливою тенденцією в розвитку енергетичних спільнот у Німеччині є те, що вони все частіше розглядаються з точки зору соціальної справедливості. З одного боку, домогосподарства, які займалися власним споживанням (індивідуально чи колективно), отримували вигоду від звільнення або зменшення зборів, податків та зборів, які перекладалися на інших споживачів, що збільшувало ціну на енергію для них. З іншого

боку, структура членів енергетичних кооперативів у Німеччині вказувала на недостатнє представництво певних категорій населення, зокрема домогосподарств, очолюваних жінками, та малозабезпечених домогосподарств (Yildiz et al., 2015; Hanke and Guyet, 2023). Обидва ці фактори вказують на постійну критику енергетичних спільнот як нішевої та елітарної концепції, тобто такої, що відкрита для представників громадськості, які вже мають «привілеї».

▪ Данія

У Данії домогосподарствам, які інвестують у проекти відновлюваної енергетики поблизу, було запропоновано податкові пільги для виробництва та споживання власної електроенергії (критерій місцевого проживання). Право власності було обмежене пропорційно їхньому рівню споживання (критерій споживання). Наприклад, вітрова електростанція Міддельгруден, найбільша у світі морська установка такого типу на момент її введення в експлуатацію у 2001 році, належить 10 000 данських домогосподарств, які діють спільно як кооператив та місцевій комунальній компанії, причому кожне з них володіє 50-відсотковою часткою в установці, яка постачає чотири відсотки електроенергії Копенгагена. Критерії місцевого проживання та споживання поступово послаблялися та скасовувалися, щоб дозволити збільшення розмірів турбін та капітальних інвестицій, тобто дозволити впровадження більш ефективних технологій. Це також означає, що ширший спектр проектів за участю громадян зміг вийти за межі місцевих громад та кооперативних моделей. Таким чином, багато енергетичних спільнот не обов'язково очолюють громадяни, а натомість передбачають участь громадян у комерційних проєктах. Це стосується вищезгаданої вітрової електростанції Міддельгруден, члени якої розкидані по всій Данії. Однак, щоб підвищити місцеве сприйняття, у 2009 році політики запровадили зобов'язання пропонувати місцевим мешканцям 20-відсоткову частку в таких проєктах. Колективна власність не обмежується сектором електроенергетики. У Данії у 2016 році 64 відсотки всіх домогосподарств були забезпечені централізованим опаленням. Загалом, 341 з 407 компаній централізованого опалення були споживчими кооперативами, що покривало 36 відсотків попиту на централізоване опалення, переважно у сільській місцевості (Gorrono-Albizu et al., 2019). Решту попиту майже виключно задовольняють муніципальні компанії, і лише чотири відсотки ринку забезпечують комерційні суб'єкти. Щодо централізованого опалення, заборона на отримання прибутку (правило неприбутковості) зробила володіння централізованим опаленням порівняно менш привабливим для комерційних суб'єктів.

2.3 Висновки та рекомендації

Енергетична спільнота - це загальний термін, що означає колективну форму організації в енергетичній системі, незалежно від сектору енергетики, видів діяльності або технологій, що застосовуються в ньому. У цьому контексті важливо відрізнити енергетичні спільноти від інших учасників, а також від їхніх бізнес-моделей або видів діяльності.

Енергетична спільнота - потужне та амбівалентне поняття. Його сила і слабкість полягають у гнучкій інтерпретації та різноманітності випадків, які воно охоплює. Важливо визнати, що в залежності від певних контекстуальних факторів може виникнути потреба розбити поняття енергетичної спільноти на підкатегорії. У цьому розділі ми обговорили, як різні значення та форми енергетичних спільнот співіснують та/або конкурують між собою. Ми також описали історичний шлях розвитку енергетичних спільнот у країнах, де вони виникли вперше, та навели конкретні приклади (квазі) енергетичних спільнот в Україні.

Рекомендації

- Уточнити визначення терміну «енергетична спільнота» в Україні, наприклад, розмежувавши суто муніципальні проекти та інші типи громадських проєктів (багатосторонні або суто громадські).
- Підвищити обізнаність шляхом публічної кампанії та висвітлення існуючих кейсів.
- Не ігнорувати розвиток квазі-енергетичних спільнот або інших моделей на базі громад, які не відповідають критеріям ЄС, але все ж надають конкретні переваги та допомагають Україні досягти її цілей в рамках політики.
- Запровадити положення, яке дозволить громадянам або муніципалітетам купувати частки у великих комерційних проєктах ВДЕ, створених на етапі відбудови, щоб забезпечити різні способи розподілу вигод для місцевої громади та їх сприйняття на місцевому рівні.

Ресурси: з чого почати

- Громадська енергія – Практичний посібник з повернення енергії від коаліції «Громадська енергія» ([Link](#))
- Довідник Енергетичні кооперативи: Як відредагувати wechange eG ([Link](#))

3 Що роблять енергетичні спільноти?

«Якщо завдяки роботі такого енергетичного кооперативу будуть задоволені енергетичні потреби щонайменше невеликої частини споживачів, це зменшить навантаження на енергосистему в цілому. А якщо це ще й дасть можливість вирішити проблеми когось із сусідів, то тим паче. Тому така форма енергетичної спільноти важлива для енергетичної системи та України в цілому.»

Інтерв'ю 14, представник ОМС

«Ви знаєте, у нас є точки недоторканності, але нам потрібно робити міста недоторканності або громади недоторканності, тобто орієнтувати громади на максимальну самодостатність. Звичайно, неможливо покрити енергетичні потреби енергоємного промислового вузла за рахунок внутрішніх і місцевих ресурсів, але можна і потрібно постачати мінімум енергії, необхідний для підтримки критичної інфраструктури, і гарантувати наявність певного обсягу енергії на випадок, якщо джерела енергії вийдуть з ладу і не будуть доступні.»

Інтерв'ю 15, експерт з питань енергетики

«Якщо з'являться енергетичні спільноти, вони будуть забирати частину грошей, що генеруються природними монополіями та афілійованими з ними суб'єктами на суміжних ринках. І навпаки, енергетичні спільноти, безумовно, можуть відігравати певну роль у децентралізованій енергетичній системі. Вони можуть зробити енергопостачання більш надійним, відіграти позитивну роль для споживачів і стати основою для нових бізнес-моделей.»

Інтерв'ю 13, експерт з питань права

Що ви знайдете у цьому розділі

Цей розділ призначений для всіх зацікавлених сторін. Тут ви знайдете огляд діяльності енергетичних спільнот, тобто цілей, які вони переслідують, переваг, які вони надають, та діяльності, яку вони здійснюють. Ми обговорюємо, які типи мають найбільший потенціал у сучасних умовах в Україні. Ми також наводимо приклади існуючих енергетичних спільнот в Україні.

Більше конкретно, ви знайдете наступне:

- Для політиків: як операціоналізувати переваги в рамках моніторингу.
- Для енергетичних спільнот: як розуміти діяльність та підтипи, приклади існуючих енергетичних спільнот.

Концепція енергетичних спільнот була представлена у розділі 1, а у розділі 2 вона розглядається більш детально. Щоб зрозуміти енергетичні спільноти, важливо розуміти цілі, які вони переслідують, переваги, які вони пропонують, потенційні недоліки, які з ними пов'язані, і як вони функціонують.

3.1 Цілі, потенційні переваги/недоліки енергетичних спільнот

«[Місцеві органи влади] повинні розуміти, наскільки це важливо, наскільки це допоможе їм заощадити кошти і як багато вони можуть дізнатися, взаємодіючи з енергетичними спільнотами.»

Інтерв'ю 3, представник ОМС

«Іншими словами, це зміцнює місцеве самоврядування та допомагає зблизити місцеві громади, що є вагомим аргументом на користь енергетичних спільнот. По-перше, отримані гроші не будуть сконцентровані в одному місці і не підуть до олігархів, які керують великими компаніями. Натомість вони будуть пропорційно розподілені між громадами. І такий децентралізований кластер, звісно, буде практично неможливо зруйнувати у разі відключення енергосистеми.»

Інтерв'ю 17, представник Міненерго

Для того, щоб енергетичні спільноти реалізували свій потенціал, важливо підвищувати обізнаність учасників та інших зацікавлених сторін про їхні цілі, потенційні переваги та недоліки. Недостатня обізнаність є однією з головних потенційних перешкод на шляху їх реалізації, про що часто згадували люди, з якими ми проводили інтерв'ю.

Оскільки вже існує багато ресурсів, які пояснюють цілі, переваги та недоліки енергетичних спільнот, ми узагальнимо їх і пов'яжемо з результатами нашого польового аналізу, а також підкреслимо їхню актуальність для України.

3.1.1 Типи цілей, переваги та недоліки

Цілі, які переслідують енергетичні спільноти, часто поділяють на три категорії:

- економічні цілі: забезпечення фінансових або економічних вигод для членів спільноти або території, на якій вони працюють
- екологічні цілі: сприяння захисту клімату та навколишнього середовища
- соціальні цілі: зміцнення соціальної згуртованості в спільноті.

До вищенаведених цілей іноді додають:

- політичні цілі: зміна існуючих енергетичних балансів та нерівності в енергетичній системі
- цілі, пов'язані з енергетичною системою: стати більш незалежними від зовнішніх по відношенню до спільноти суб'єктів або сприяти підвищенню надійності енергетичної системи

Vauwens et al. (2022), які проаналізували визначення енергетичних спільнот у науковій літературі, зазначають, що енергетичні спільноти найчастіше асоціюються, по-перше, з екологічними цілями, по-друге, з економічними, по-третє, з політичними та соціальними цілями, а цілі, пов'язані з енергетичною системою (автономія, інфраструктура), стоять на останньому місці. Однак вони також зазначають, що існує розбіжність між цим результатом та емпіричними дослідженнями, які показують, що енергетичні спільноти надають пріоритет соціальній згуртованості та економічному розвитку, а не екологічним міркуванням.

На цьому тлі, як пояснюється в підрозділі 2.1.2, важливо розрізняти:

- цілі енергетичних спільнот/для енергетичних спільнот, тобто, чи визначені цілі енергетичних спільнот внутрішньо, чи встановлені іншими суб'єктами;
- рівень впливу, до якого відносяться цілі, переваги або недоліки (індивідуальний/мікро, громада/мезо, система/макро);
- головні цілі та підцілі, при цьому підцілі (наприклад, реалізація проєкту з ВДЕ) може сприяти досягненню кількох головних цілей.

Це має важливі наслідки для розробників політик, якщо вони хочуть сприяти розвитку енергетичних спільнот. Щоб зрозуміти, які цілі переслідують енергетичні спільноти, який вплив вони мають і як це може бути пов'язано з загальними цілями політики, розробники політик можуть розробити набір показників і матрицю як частину системи моніторингу (також див. підрозділ 5.3.3), використовуючи нормативно-правову базу ЄС і порівняльне дослідження «Best practices for energy communities in Germany and Poland» (dena, 2022a); приклади матриці та інструменту відстеження політики див. у таблиці 4 і таблиці 9). Це може допомогти у розробці політики, що ґрунтується на фактах.

3.1.2 Потенційні цілі та переваги, згадані в польовому аналізі

В українському контексті ми очікуємо, що безпека постачання енергії посідає особливо високе місце серед цілей, при цьому безпека постачання може розглядатися як політична мета та/або як мета, пов'язана з енергетичною системою. І це, безумовно, знайшло своє відображення як у відповідях, отриманих під час інтерв'ю, так і в результатах опитування. Загалом 81% респондентів нашого опитування вважають, що енергетичні спільноти можуть підвищити стійкість енергетичної системи України, тоді як лише 9% вважають, що вони не можуть цього зробити.

Але результати також дають більш детальне розуміння питання. Результати опитування показують, що респонденти та інтерв'юери визнають, що енергетичні спільноти є багатограними, тобто вони можуть надавати багато різноманітних і важливих переваг, як показано на Рисунку 2, без жодної всеохоплюючої мети, яка б явно домінувала над результатами. Скоріше, варто застосовувати більш багатограний підхід, оскільки різні підцілі в межах однієї цілі можуть мати дуже різну вагу. Наприклад, з економічних міркувань, енергозбереження має значно вищий пріоритет, ніж створення робочих місць. Загалом, можна з упевненістю сказати, що, як і очікувалося, енергетична безпека та незалежність посідають високі місця поряд з дешевою енергією. Екологічні міркування, такі як зменшення забруднення місцевого повітря та скорочення викидів парникових газів, посідають нижчі позиції, що узгоджується з іншими емпіричними даними, згаданими вище.

Існує невелика розбіжність між результатами, які показують, які переваги можуть забезпечити енергетичні спільноти, та пріоритетними проблемами, які необхідно вирішити в енергетичному секторі, як показано на рисунку 3. Тут забруднення повітря на місцевому рівні посідає вище місце, а енергетична безпека - дещо нижче. Також респонденти стверджують, що енергетичні спільноти можуть зробити значний внесок у розвиток відновлюваної енергетики у своїй громаді та в країні в цілому. Водночас, концентрація енергетичних об'єктів у руках кількох людей, хоча й залишається важливою, але розглядається як менший виклик. У будь-якому випадку, ми стверджуємо, що розвиток енергетичних спільнот сприятиме як розвитку відновлюваної енергетики, так і більш дифузному та децентралізованому розподілу енергоресурсів, а також вирішенню інших проблем, які вважаються більш пріоритетними.

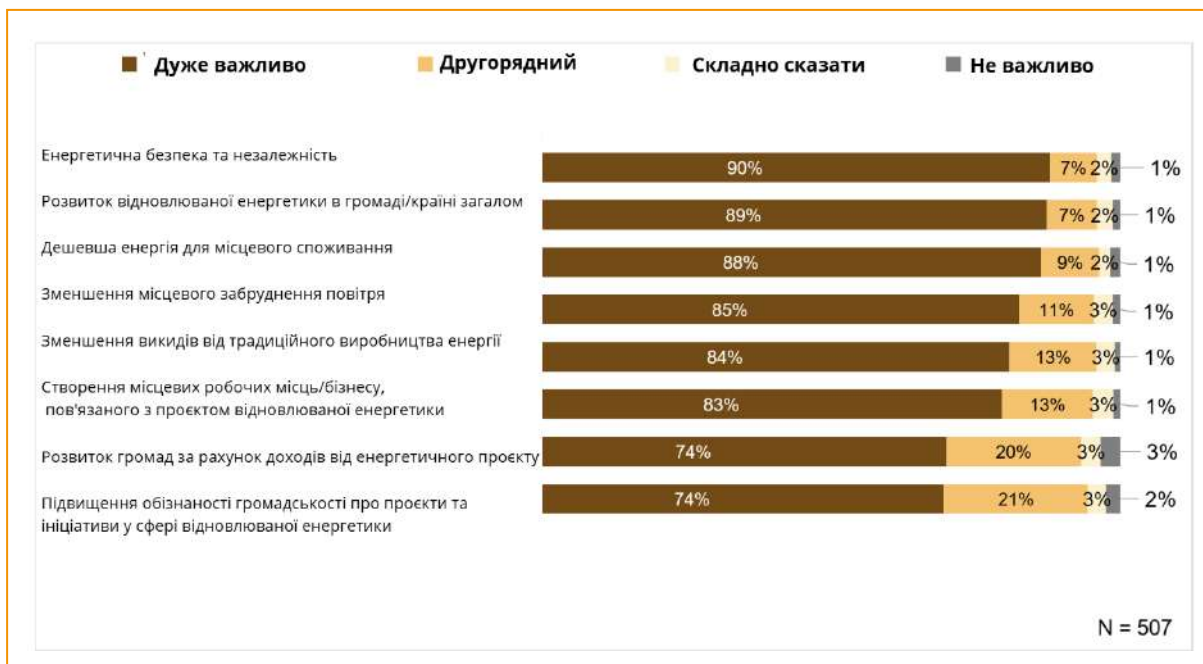

Рисунок 2. Результати опитування: Енергетичні спільноти можуть дати багато переваг. Я зачитуватиму перелік переваг, а ви скажете, чи є ця перевага дуже важливою, другорядною чи зовсім не важливою.

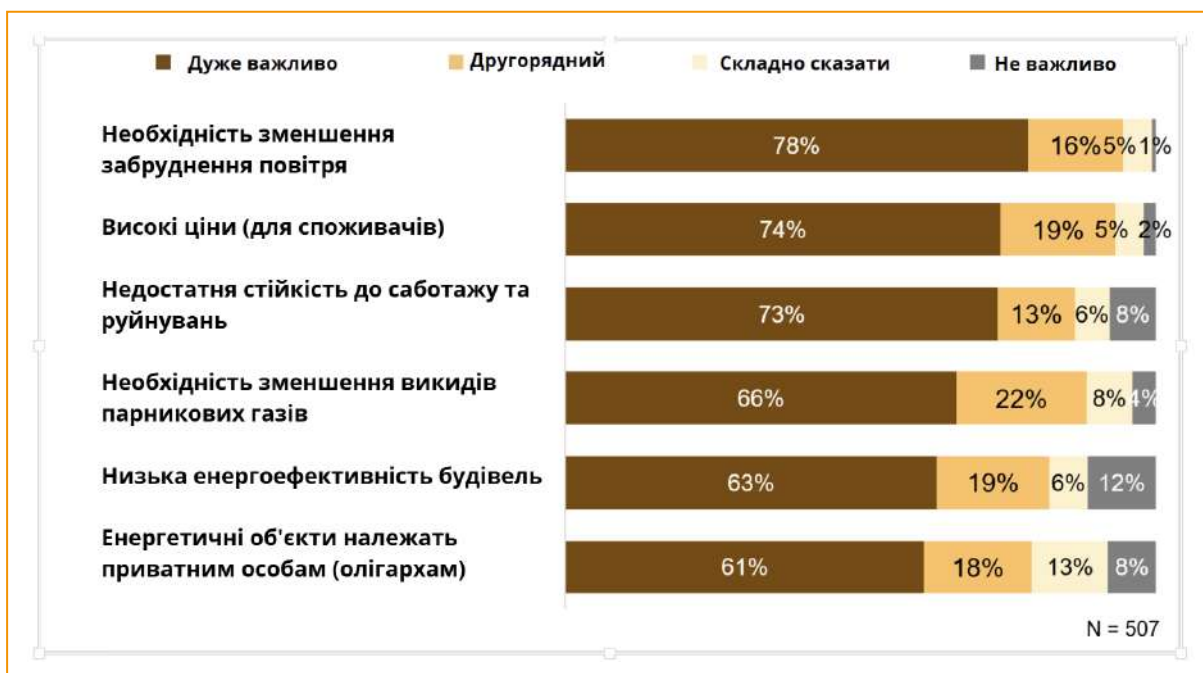

Рисунок 3. Результати опитування: Поговоримо про енергетику, а саме про виробництво, розподіл та споживання енергії в енергетичному та теплоенергетичному секторах України. Я зачитаю перелік проблем та викликів, з якими стикаються ці сектори, а ви скажете, чи є ця проблема пріоритетною, другорядною чи взагалі не важливою.

Далі ми проілюструємо потенційні переваги енергетичних спільнот цитатами з проведених нами інтерв'ю. По-перше, ми зосередимося на енергетичній залежності, яку можна інтерпретувати по-різному: безпека постачання (міркування, пов'язані з енергетичною системою - приклад 1) та незалежність від інших суб'єктів ринку (політичні міркування - приклад 2).

- Енергетична незалежність

Приклад 1: Енергетична незалежність - стійкість через децентралізацію та гарантоване постачання

«Основний негативний аспект, який зробив нашу енергетику такою вразливою, - це те, що вона дуже централізована. [...] Я думаю, що ці енергетичні спільноти будуть активно розвиватися, що мала генерація електроенергії буде зростати і що кожне місто, на мою думку, буде намагатися стати енергонезалежним. Тобто кожен керівник спільноти буде намагатися забезпечити свою спільноту енергоресурсами у своїй громаді і тому буде сприяти розвитку малих енергетичних установок».

Інтерв'ю 4, представник ОМС

Один з наших ключових висновків показує, що респонденти опитування надають пріоритет використанню енергії з ВДЕ, яка виробляється для забезпечення комунальної та колективної інфраструктури. Як зазначено вище і підтверджено на Рисунку 4, існує чітке розуміння того, що децентралізовані ВДЕ та енергетичні спільноти сприяють підвищенню енергетичної безпеки та незалежності, покриваючи в першу чергу потреби місцевої критично важливої інфраструктури.

Рисунок 4. Результати опитування (виберіть декілька варіантів): Уявіть, що у вашій громаді встановлена станція виробництва ВДЕ. У якому секторі було б найкраще використовувати енергію, яку вона виробляє?

Приклад 2: Енергетична незалежність - виклик статус-кво (традиційні гравці, концентрація власності) та просування альтернатив для споживачів

Це може набувати різних форм або мати різне значення. Для деякого розвиток енергетичних спільнот означає більший вибір і посилення ринкової конкуренції, оскільки енергетичні спільноти стають альтернативними постачальниками та операторами мереж. Це може стати особливо актуальним у контексті відбудови, оскільки певні громади можуть вирішити, що вони можуть або повинні взяти на себе цю роль, наприклад, якщо інші суб'єкти (уряд, традиційні компанії) не надають їм пріоритету під час відбудови.

«Ми, як українські споживачі, повинні бути зацікавлені у розвитку енергетичних спільнот, у більшій конкуренції. І регулятор тепер, нарешті, офіційно визнав муніципальних операторів мереж одним з видів енергетичних спільнот».

Інтерв'ю 20, представник громадської організації

«Система є такою, якою вона є, через чинне законодавство. Наприклад, дехто пише, що якщо ви незадоволені своїм постачальником енергії, ви маєте право перейти до іншого. Але як це зробити? Що робити, якщо немає альтернативи? У вас є лише один постачальник. До кого я можу звернутися за допомогою? У кого це я можу купувати електроенергію? У вас лише один постачальник. У вас монополія. Теоретично, я маю право перейти до іншого постачальника, принаймні так говорить закон. Але у мене немає інших компаній. [...] Це як з інтернетом. В Україні можна обирати інтернет-провайдера. Чому я не маю права обирати енергопостачальника, який мені більше підходить? У регіоні є лише один».

Інтерв'ю 8, представник ОМС

«Чи можу я вільно обирати постачальника послуг? Так. Я не буду прив'язаний до ДТЕК. У мене буде два варіанти. Ми всі розуміємо, що конкуренція - це не тільки погано, а й добре, навіть дуже добре. Всі розуміють, що [беручи участь в енергетичних спільнотах] я маю частину, скажімо так, енергоспоживання, яку я не прошу в жодній енергетичній компанії».

Інтерв'ю 2, представник ОМС

«Енергетичні спільноти вперше з'явилися [у США] у 1930-х роках. [...] Спочатку це були невеликі кооперативи, і вони не створювалися як підприємства, що шукають прибутку або приносять дохід. Вони створювалися тому, що цього вимагали обставини, бо великі компанії не хотіли прокладати лінії, щоб з'єднати окремі села, розуміючи, що там живе всього п'ятсот людей».

Інтерв'ю 1, представник ОМС

Окрім енергетичної незалежності, респонденти визнають потенціал економічних та соціальних переваг, який енергетичні спільноти можуть забезпечити місцевій громаді. І це особливо стосується громад, які стикаються з конкретними викликами (війна, перехід на вугілля) або з більш загальними проблемами (брак досвіду та спроможності). У контексті відбудови, розвиток та залучення енергетичних спільнот може забезпечити проведення відбудови у спосіб, що відповідає місцевим інтересам.

Приклад 3: Економічні вигоди - створення місцевої доданої вартості через робочі місця, доходи та податки

«Якщо будуть створені робочі місця, то люди залишаться в громаді. Якщо вони залишаться в громаді, вони будуть заробляти гроші в громаді, вони будуть платити податки в громаді, і це буде залишатися в громаді. Це все йде на розвиток, на муніципальну інфраструктуру».

Інтерв'ю 7, представник ОМС

«Основна мета енергетичної спільноти - будувати на перспективу. Розумієте, спільнота зможе правильно розподіляти енергоресурси, економити і навіть заробляти. Це економить кошти міста, які потім можна витратити на дороги, благоустрій, на все, що завгодно».

Інтерв'ю 9, представник ОМС

«Я вважаю, що розглядати такі питання [ініціювання або підтримка створення енергетичної спільноти органами місцевого самоврядування] потрібно з урахуванням того, що місто, швидше за все, буде відбудовуватися з нуля, тобто там все зруйноване. І це чудова можливість створити абсолютно нове, інше місто з використанням новітніх технологій. З точки зору енерго- та водопостачання потрібно дивитися на те, як би ми хотіли, щоб жила громада, тобто зовсім по-іншому».

Інтерв'ю 2, представник ОМС

«Враховуючи поточну ситуацію, з якою ми стикаємося, можливо, безпека [є головним фактором для створення енергетичних спільнот]. Це було б першочерговим питанням. Але для пересічного українського споживача головне - заробити гроші. Звичайно, він повинен розуміти, що він отримує вигоду від цього, якщо продаватиме за фіксованою ціною і матиме прибуток або вироблятиме енергію для власного споживання. До того часу тариф підніметься, і вони зекономлять гроші - і це пріоритет номер один».

Інтерв'ю 17, представник Міненерго

«Є приблизно 30-35 домогосподарств, які встановили сонячні панелі. Для нас, як для громади, це добре, тому що ми отримуємо прибуток від цього. Іншими словами, нам це

нічого не коштує. Ми самі не повинні вкладати жодних грошей. А компанії, організації та домогосподарства, які встановили сонячні панелі, отримують гроші за постачання електроенергії державі та сплачують податки. І ми також отримуємо частину з цього. Візьмемо, наприклад, 2023 рік. Минулого року ми отримали близько чотирьохсот вісімдесяти тисяч гривень (понад десять тисяч євро), які пішли до міського бюджету. Це дуже добре для нас».

Інтерв'ю 5, представник ОМС

Приклад 4: Соціальні виплати - соціальна згуртованість, ефективне вирішення проблем та ухвалення рішень, демократичний контроль та боротьба з корупцією

«Це сприяє соціальній згуртованості в громаді. Це можливо, коли мешканці громади мають спільну мету, і коли органи місцевого самоврядування показують мешканцям, що ми повинні об'єднати зусилля для досягнення спільної мети, я думаю, що це найважливіше. Існують також соціальні міркування, такі як створення робочих місць, що також призводить до соціальної згуртованості в громаді».

Інтерв'ю 4, представник ОМС

«Якщо, наприклад, є проблема і кілька людей працюють разом над її вирішенням, вони знайдуть рішення. Те саме стосується і енергетичної спільноти. Якщо вона розпочне низку нових проєктів, якщо вона встановить сонячні панелі на певних територіях, не кажучи вже про інші свої внески в енергетику та виробництво електроенергії, я думаю, що це матиме вплив у майбутньому і буде позитивним для енергетичного сектору, для країни, для всіх людей».

Інтерв'ю 5, представник ОМС

«Громади отримують більше, тому що вони об'єднують різні сторони, які так чи інакше мають бути залучені до цього процесу. Чому? Тому що, якщо, скажімо, побудувати партнерство, яке включає всіх людей і організації, від яких залежить доля проєкту, то процес буде легшим і швидшим. Тому що є певна узгодженість і рівень консенсусу. [...] Я знаю з власного досвіду, що коли ви будуєте партнерство з громадами, особливо з високомотивованими, і все детально пояснюєте [...], це скорочує час, необхідний для реалізації проєкту. Перевагами такого підходу є скорочення часу на реалізацію проєкту, чітке розуміння того, хто і що робить, а також можливість створити умови для вільної та відкритої конкуренції. Загалом, проєкт завершується швидше та ефективніше. Це перевага номер один».

Інтерв'ю 16, представник громадської організації

«Що стосується моніторингу та контролю, то краще мати кілька різних сторін, які можуть контролювати процес, щоб не було негативного впливу, не було ризику корупції, не було інших пов'язаних з цим негативних наслідків».

Інтерв'ю 5, представник ОМС

«Рішення повинні ухвалюватися певною спільнотою за участю багатьох гравців. Навіть тоді, як я розумію, будь-яке важливе рішення має прийматися колегіально. Має бути якийсь колегіальний орган, який може ухвалювати рішення і виносити їх на розгляд керівництва. Співвласники можуть доручити це завдання [управління об'єктами] муніципалітету або обраним посадовим особам. Тут є багато різних варіантів. Я думаю, що потрібно підходити до кожного окремого випадку окремо і дивитися на ситуацію. Тим не менш, є багато варіантів».

Інтерв'ю 10, представник ОМС

3.1.3 Потенційні недоліки

Потенційні недоліки енергетичних спільнот обговорюються набагато рідше, ніж їхні потенційні переваги. Однак існуюча література та результати нашого польового аналізу зосереджуються на трьох аспектах. Ці недоліки стосуються переважно того, як розвиток енергетичних спільнот впливає на макрорівень, тобто на суспільство та енергетичну систему. Як застереження, ми хотіли б зазначити, що обговорення плюсів і мінусів іноді стосується не безпосередньо енергетичних спільнот, а розвитку моделей децентралізованої генерації та самоспоживання (див., наприклад, Schill et al, (2019) on solar prosumage).

- Керованість: Одним з постійних аргументів проти розвитку енергетичних спільнот і малих установок порівняно з кількома великими гравцями і централізованими потужностями є те, що їх розвиток сприятиме фрагментації ринку і системи, таким чином ускладнюючи її керованість.

«Нераціонально очікувати, що держава буде [відповідати за розвиток енергетичних спільнот]. Тому що держава завжди породжує монополію, тому що державі легше регулювати кілька великих монополістів, менше людей, з якими треба мати справу, менше адміністративних витрат».

Інтерв'ю 12, представник громадської організації

Хоча цей аргумент до певної міри справедливий, варто зазначити, що в цьому питанні відбувається зміна парадигми. Фрагментація і децентралізація все частіше сприймаються як позитивний аспект. Те, що може бути негативним фактором з точки зору керованості, стає позитивним, зокрема, з точки зору конкуренції, стійкості та прозорості.

- Внесок мережі та системи: Хоча учасники енергетичних спільнот можуть отримати вигоду від нижчих витрат на енергію, розвиток енергетичних спільнот може збільшити системні витрати. Загалом, розвиток малих установок і варіантів гнучкості локально (порівняно з більш широкою територією) призводить до втрати ефективності та потреби в надлишкових генеруючих потужностях. Крім того, як зазначалося у підрозділі 2.2.2 щодо Німеччини, плата за користування мережею може бути розрахована таким чином, що призводить до бажаного ефекту розподілу, тобто плата розподіляється між меншою кількістю споживачів, а комунальні підприємства зазнають значних втрат доходу. Однак тут можна стверджувати, що цей ефект, як показують емпіричні дослідження, є незначним. І в будь-якому випадку, його можна виправити шляхом адаптації поточних методологій ціноутворення.

- Соціальна справедливість та інклюзивність/енергетична справедливість: Як зазначено в підрозділі 2.2.2, незважаючи на припущення, що енергетичні спільноти можуть сприяти соціальній згуртованості та зменшенню соціальної нерівності, емпіричні дані, принаймні в Німеччині, свідчать про протилежне. Типове членство в енергетичних спільнотах характеризується низьким рівнем різноманітності та є досить елітарним (Yildiz et al., 2015, Radtke and Ohlhorst, 2021). Це пояснюється тим, що певні соціальні механізми ненавмисно виключають певні соціальні групи (Drewing and Glanz, 2020). Існує значна невідповідність між потенціалом, який енергетичні спільноти можуть мати для посилення різних видів правосуддя (процедурного, розподільчого, визнавального) та енергетичної демократії (Jenkins, 2019), та їхнім ефективним внеском (Hanke and Guyet 2023). Ця розбіжність, як правило, тим менша, чим більшою є спільнота. Більші та розвиненіші спільноти мають більше ресурсів для залучення зацікавлених сторін. Цю розбіжність можна виправити за допомогою інструментів в рамках політик. Якщо малі спільноти та спільноти, що розвиваються, зможуть отримати підтримку для розвитку своїх проєктів, незалежно від конкретних інструментів для широкого залучення, вони вже матимуть більше ресурсів для ширшого залучення зацікавлених сторін.

Підсумовуючи, можна сказати, що потенційні недоліки, викладені вище, стосуються міркувань, пов'язаних із соціальними та політичними аспектами, а також з енергетичною системою. Ми також можемо сказати, що ці недоліки не слід ігнорувати, але вони не настільки значні, щоб схилити чашу терезів на користь того, щоб поставити під сумнів логіку розвитку енергетичних спільнот. Всі потенційні недоліки можна усунути за допомогою адекватних інструментів політик і готовності порушити статус-кво задля підтримки енергетичного переходу.

3.2 Сфери застосування: види діяльності та бізнес-моделі

«Знаєте, кожен випадок треба розглядати окремо. Не можна всіх ставити на один рівень. Все треба розглядати в кожному конкретному випадку».

Інтерв'ю 7, представник ОМС

«У будь-якому випадку, панацеї, пігулки від усіх хвороб не існує. Чим більше варіантів, тим легше вибрати правильний».

Інтерв'ю 1, представник ОМС

Як описано в підрозділі 2.1.2, енергетичні спільноти існують у різних формах, і вони не обмежуються певним видом діяльності, конкретним сектором або конкретною технологією. Цей розділ спрямований на подальше вивчення цієї теми шляхом представлення різних сфер застосування та бізнес-моделей для енергетичних спільнот. Він посилається на конкретні тематичні дослідження, які представлені в Додатку та в розділі 3.3.

3.2.1 Діяльність

Тут описані типові види діяльності, які можуть здійснювати енергетичні спільноти, та їхній потенціал в українському контексті:

- **Генерація:** Використання або володіння генеруючими установками, незалежно від технології, сектору або застосування (електроенергія, опалення, охолодження). Вироблену енергію можна використовувати за трьома напрямками (подавати в мережу, продавати постачальникам енергії, трейдерам або споживачам, споживати в межах громади). Крім того, у сільській місцевості потужним напрямком розвитку є використання відпрацьованого тепла з біогазових установок та виробництво опалювального матеріалу з біовідходів.

Зважаючи на поточний рівень пошкодження енергосистеми, енергетичні спільноти можуть відігравати ключову роль у відновленні генеруючих потужностей шляхом мобілізації приватного капіталу. Поточні умови підтримки генерації з ВДЕ покращилися (див. підрозділ 5.3.1). Колективні інвестиції в генерацію та привабливі умови оплати означають, що енергетичні спільноти можуть легко отримувати прибуток від своїх інвестицій, який потім може бути реінвестований у додаткові генеруючі потужності, витрачений на розвиток діяльності в інших сферах або розподілений між членами спільноти.

- **Постачання/продаж:** Продаж енергії (виробленої або купленої) споживачам, а також участь у конкретних ринкових операціях через агрегацію, діяльність з гнучкості попиту та торгівлю.

Окрім подачі енергії в мережу та продажу її гарантованому покупцю, ми бачимо менший потенціал для цих видів діяльності. Зазвичай, особливо в нинішніх умовах, енергетичні спільноти прагнуть в першу чергу покрити власне споживання, а не постачати енергію іншим споживачам. Крім того, постачання і торгівля пов'язані з додатковими адміністративними витратами. За умови зниження цих витрат, енергетичні спільноти, засновані виключно громадянами, могли б постачати енергію місцевим муніципалітетам. Зі зростанням частки ВДЕ енергетичні спільноти можуть відігравати все більш важливу роль у забезпеченні гнучкості попиту, щоб допомогти збалансувати енергосистему.

- **Споживання та обмін:** Вироблена енергія розподіляється та споживається між членами спільноти. Це ключова діяльність енергетичних спільнот і те, що прийнято вважати їх основною діяльністю. У нинішньому контексті власне споживання покращує стійкість на місцевому рівні. Зокрема, якщо муніципалітети є частиною енергетичної спільноти, спільне використання енергії може допомогти підтримувати критично важливу інфраструктуру.

- **Розподіл:** Володіння розподільчими мережами для електроенергії, опалення та охолодження або газу, та їх експлуатація. Що стосується виробництва, то енергетичні спільноти можуть відігравати ключову роль у відновленні інфраструктури розподілу енергії. Загалом, роль енергетичних спільнот як операторів розподільчих систем в енергетичному секторі в багатьох європейських країнах, як і в Україні, є обмеженою. Однак існує потенціал для розвитку мікромереж, які можуть працювати незалежно від загальної енергетичної системи, що сприятиме підвищенню енергетичної безпеки. Однак у секторі теплопостачання ситуація відрізняється, оскільки тепло є товаром, який нелегко транспортувати на великі відстані. Тому в деяких країнах, таких як Данія, власність та експлуатація мереж централізованого теплопостачання енергетичними компаніями є більш поширеним явищем. В Україні багато комунальних підприємств також займаються централізованим теплопостачанням. Однак цей сектор є вкрай неефективним і потребує регуляторної уваги. Політика доступу третіх сторін матиме вирішальне значення для того, щоб дозволити енергетичним спільнотам брати активну участь у розподілі. Розбудова систем централізованого теплопостачання з нуля є дуже капіталомістким заходом, пов'язаним із значними ризиками. Спроможність державного сектору часто відіграє вирішальну роль або дозволяє йому в першу чергу підтримувати економічно життєздатні проєкти. Високий ризик, пов'язаний з проєктами тепломереж, ще більше збільшує витрати на фінансування таких проєктів. Тому підприємства, що займаються теплопостачанням, повинні мати достатній власний капітал, щоб мати право на отримання банківського кредиту. Акціонери повинні внести частку власного капіталу (20-50% у випадку інфраструктурних проєктів). Іншим варіантом є видача субординованих кредитів під заздалегідь узгоджену процентну ставку, які можуть бути запропоновані місцевим зацікавленим сторонам (громадянам, МСП або навіть державним установам).
- **Електромобільність:** Забезпечення спільного користування автомобілями або експлуатація зарядних станцій. Це не має безпосереднього відношення до України.
- **Енергетичні послуги:** Надання інших послуг для зменшення або моніторингу споживання енергії, а також додаткових послуг (гнучкість, зберігання, мережа) учасникам або іншим спільнотам та клієнтам. Враховуючи брак генеруючих потужностей, підвищення енергоефективності та оптимізація використання енергії мають вирішальне значення для підвищення незалежності. Енергетичні спільноти можуть відігравати вирішальну роль, якщо будуть створені певні рамкові умови (впровадження «розумних» лічильників, доступ до даних). Ці види енергетичних послуг також стануть все більш важливими з розвитком секторальних зв'язків.
- **Ремонт:** Специфічний вид енергосервісу, коли енергетичні спільноти надають послуги та консультації громадянам щодо проведення ремонту житла. Як і в багатьох інших пострадянських країнах, в Україні високий рівень приватної власності на житло. Однак житлова ситуація значно відрізняється серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО), репатріантів і непереміщених осіб. Крім того, цей сектор також добре організований через асоціації власників житла, будівельні та житлово-будівельні кооперативи. Таким чином, Україна має чудові умови для розвитку енергетичних спільнот, орієнтованих на надання послуг з ремонту під керівництвом громадян. (див. приклад 1 - ЄДЦ АСЕН в Асеновграді, Болгарія; Додаток).
- **Інші послуги:** Послуги, пов'язані з розвитком енергетичних спільнот, такі як проведення кампаній, боротьба з енергетичною бідністю, стартовий капітал тощо. Оскільки енергетичні спільноти ще недостатньо розвинені, а врахування соціальних аспектів має вирішальне значення для відбудови, енергетичні спільноти можуть відігравати важливу роль у наданні послуг, використовуючи синергію з підходом «відбудувати краще». (див. кейси ЄС 5, ЄС 6, ЄС 7 та ЄС 8; Додаток).

«У нас є ще одна проблема, яка може стати на заваді розвитку муніципальних енергетичних спільнот. Чим менша громада, тим менші доходи, і майже всі там отримують субсидії. Скажу відверто, для мене це дуже відкрите питання, і я не маю сьогодні відповіді, наскільки збільшиться кількість отримувачів субсидій, коли ми перейдемо на повністю ринковий тариф. І це наступне завдання. Муніципальна енергетика повинна регулюватися. Все, що становить суспільний інтерес, має регулюватися державою. [...] Якщо ми говоримо про муніципальну енергетику, то місто

має дбати про своїх споживачів, які є енергетично бідними. І це ті програми, про які ми тут неодноразово говорили, про необхідність мати резервний фонд у громадах, металопластикові вікна з найвищим класом енергоефективності, сонячні панелі, лампочки і так далі. Ці місцеві програми є частиною місцевої політики подолання енергетичної бідності».

Інтерв'ю 20, представник громадської організації

«Наразі ми зосереджуємося саме на моделі прозумеризму (prosumimg), тобто генерації для власного споживання, і намагаємося розробити моделі, які б дозволили в першу чергу бізнесу задовольняти власні потреби, або базові соціальні потреби, тобто школи, дитячі садочки, лікарні. Ці два напрямки є для нас пріоритетними, тому що в першу чергу це дозволяє нам утримувати економічну стабільність».

Інтерв'ю 18, представник ОМС

«Не знаю, чи підпадає це під визначення енергетичної спільноти, але якщо члени ОСББ фінансуватимуть утеплення будинків, то це, напевно, буде найбільш енерго- та кліматично-дружня діяльність енергетичної спільноти в Україні за довгий час. Якщо ви подивитесь на звіти Фонду енергоефективності, то утеплення будинків скорочує споживання тепла вдвічі».

Інтерв'ю 11, представник громадської організації

Зважаючи на важливість розвитку енергетичних спільнот та підвищення стійкості українських громад, ми надаємо більш детальну інформацію про власне споживання та спільне використання енергії.

Фокус: Власне споживання та обмін енергією

Бажання виробляти та споживати енергію, що є результатом колективного інвестування, а не споживати енергію з мережі чи продавати вироблену енергію, виникає внаслідок економічного арбітражу між:

- витратами на виробництво (зрівняльна вартість електроенергії або енергії, LCOE)
- ціною енергії з мережі, яка також включає мережеві збори, податки та збори
- ціною, за якою енергію можна продавати в мережу, яка може включати схеми підтримки, такі як зелений тариф
- ціною, за якою можна продавати іншим клієнтам, яка також залежить від додаткових адміністративних витрат та вимог, наприклад, на ліцензування, укладання договорів, виставлення рахунків

Враховуючи, що LCOE ВДЕ менший або дорівнює вартості електроенергії з мережі (паритет мережі), енергетичним спільнотам (та іншим учасникам) загалом вигідніше виробляти електроенергію з ВДЕ. Тоді для організацій з обмеженим досвідом та організаційними можливостями, таких як енергетичні спільноти, постачання інших клієнтів поза спільнотою пов'язане з незначними витратами. Зрештою, враховуючи також, що схеми підтримки ВДЕ стають менш привабливими зі збільшенням кількості таких установок, самостійне споживання поступово стає більш привабливим. Саме тому в Україні запровадили систему нетто-рахунків (див. підрозділ 5.3.1). Це означає, що енергетичні спільноти можуть постачати надлишок енергії, яку вони виробляють, та отримувати її з мережі в інший час за сприятливих умов. Це також означає, що самостійне споживання загалом є привабливим варіантом. І хоча це не є проблемою для окремих споживачів, колективне самостійне споживання в межах спільноти може вимагати використання розподільчої мережі. Після використання загальнодоступної мережі застосовуються всі тарифи, податки та збори за мережу, що призводить до неконкурентних

цін. Це призводить до існуючого бар'єру для реального розподілу енергії в межах енергетичних спільнот та колективного самостійного споживання електроенергії, яку вони виробляють. Отже, поточні концепції розподілу протоенергії залишаються обмеженими дуже невеликими об'єктами за лічильником. У житловому секторі виникла подібна система з моделями електроенергії орендарів. Тут можлива більш складна ситуація із зацікавленими сторонами, оскільки вироблена електроенергія може продаватися різним орендарям безпосередньо. Часто потрібна переналаштування лічильників, що знижує прибутковість проєктів, не створюючи жодної доданої вартості. Загалом можна стверджувати, що самостійне споживання, починаючи з окремих будівель, лише повільно поширювалося на багатоквартирні будинки, але не на просторово пов'язані будівлі (якщо приватна мережа недоступна, що зазвичай буває).

Тому в багатьох країнах спільне використання енергії, розподіл енергії в межах спільноти для цілей власного споживання в безпосередній близькості, в районі та в ширшому регіоні, ще не налагоджено. Потрібні регуляторні зміни, щоб зробити це фактично можливим та привабливим. Багато асоціацій та груп по інтересам закликають до створення винятків для енергетичних спільнот, щоб забезпечити самостійне споживання в більш складних сценаріях. Щоб зробити це економічно вигідним, структуру витрат необхідно скоригувати, звільнивши самостійно споживану електроенергію в межах енергетичної спільноти від певних податків, зборів та мережевих зборів.

Кілька європейських країн або регіонів (Австрія, Італія, Брюссель, Данія) запровадили спільне використання енергії. Влітку 2024 року Німеччина опублікувала проєкт закону з цього питання. ЄС запровадив визначення та право на розподіл енергії у змінах до Директиви про ринок електроенергії (EMD) у 2024 році. Згідно зі зміненим законом, розподіл енергії означає внутрішнє споживання активними споживачами, що також включає енергетичні спільноти.

Важливо зазначити, що розподіл енергії – це діяльність, яка може здійснюватися енергетичними спільнотами самостійно або іншими суб'єктами від імені енергетичних спільнот.

Для отримання додаткової інформації про юридичну та технічну реалізацію спільного використання енергії, див. підрозділ 5.3.3, а також до dena (2024), Energy Communities Repository (2024c).

3.2.2 Бізнес-моделі та типи енергетичних спільнот

Як описано в розділі 2, енергетична спільнота - це загальний термін, який охоплює багато підтипів. Є спроби класифікувати енергетичні спільноти відповідно до типових бізнес-моделей, об'єднуючи види діяльності та залучених учасників (dena, 2022b). Вони описані на Рисунку 5.

Клас 1

Коллективное виробництво та торгівля електроенергією (віртуальні електростанції)

- Усі типи територіальних або комерційних об'єднань виробників електроенергії, незалежно від того, чи вони діють на ринку або в межах механізмів підтримки (feed-in).

Клас 2

Спільноти виробників-споживачів (енергетичні спільноти згідно з RED II)

- Сертифіковане постачання електроенергії в замкнутій групі виробників та споживачів – не обов'язково в близькому сусідстві, але включаючи місцевий або регіональний енергетичний ринок.

Клас 3

Коллективное приватне та промислове самоспоживання (коллективное самоспоживання)

- Виробництво, зберігання та споживання в багатоквартирних житлових умовах; включає моделі орендодавця-орендар для електричних мереж.

Клас 4

Енергоефективний район

- Мікрорайони з житловими та комерційними підприємствами, що експлуатують власні енергопостачальні системи.

Клас 5

Енергетичні острови (автономне постачання)

- Реальні острови або частини розподільчої мережі, які можуть працювати незалежно (наприклад, вітрові ферми або мікромережі).

Клас 6

Муниципальні комунальні підприємства (державні підприємства, кооперативи тощо)

- Існуючі організації для виробництва та постачання енергії або для експлуатації енергетичних мереж (наприклад, кооперативи) чи опосередковані (наприклад, під контролем місцевої влади).

Клас 7

Фінансове агрегування та інвестування

- 'Група' інвесторів, які об'єднуються для масштабування або керування рівнем інвестицій в генеруючі активи (без подальшого залучення до управління організацією тощо).

Клас 8

Кооперативне фінансування енергоефективних заходів

- Громадяни спільно інвестують в заходи енергоефективності для малих та середніх підприємств і муніципалітетів, можливо, в межах власного регіону (наприклад, контракування, ЕСКО, краудфандинг).

Клас 9

Коллективні постачальники послуг

- Усі види комерційних об'єднань енергетичних послуг (наприклад, об'єднання станцій зарядки для електричних автомобілів, агрегація послуг з управління попиту).

Клас 10

Цифрові системи для постачання та управління попитом (наприклад, платформи та розробники)

- Усі типи цифрових енергетичних систем (наприклад, реалізовані за допомогою блокчейну), які нині можуть працювати у форматі «плісочниця»¹

Клас 2: Енергетичні спільноти

Спільнота виробників-споживачів

Виробники забезпечують себе та інших членів енергетичного співтовариства електроенергією з власних систем через загальну мережу. Зазвичай розташовані географічно близько, але можливо і для спеціальних шлейфів.

Бізнес-модель: P2P – спільне використання енергії, регіональне постачання електроенергії.

Поточний стан: У Німеччині – регіональна електроенергія через інші прями продажі, хоча це дороге і не дуже прибуткове.

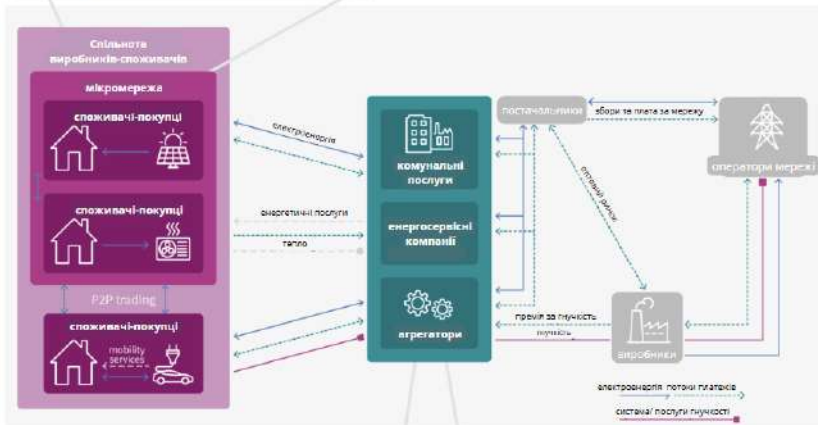
Клас 3, 4, 5: Енергетичні спільноти

Спільнота мікромереж

Генерація електроенергії з власних систем через власну мережу (мікромережу) споживачів у багатоквартирних будинках (модель електропостачання "орендодавця-орендар"), районах чи на островах. Є можливість підключення до загальної мережі.

Бізнес-модель: Постачання електроенергії за моделлю "орендодавця-орендар".

Поточний стан: Неможливо в Німеччині, оскільки власники систем і споживачі не є однією особою.

Клас 1, 6: Енергетичні спільноти

Спільнота віртуальної електростанції

Децентралізоване електроенергетичне співтовариство, що складається переважно з агрегаторів, які пропонують електроенергію на ринку у вигляді пакетних продажів. Географічна близькість не обов'язкова.

Бізнес-модель: Віртуальні електростанції, кооперативи.

Поточний стан: Віртуальні електростанції, муніципальні підприємства або кооперативи. У випадку кооперативів, учасники можуть спільно володіти генеративними об'єктами, але не можуть безпосередньо забезпечувати себе електроенергією.

Клас 7-10: Енергетичні спільноти

Послуги для енергетичних спільнот

Індивідуально аутсорсингові послуги для енергетичних співтовариств, такі як фінансування енергетичних установок, послуги з енергоефективності, управління попитом, постачальницькі послуги, програмні та апаратні рішення.

Бізнес-модель: Контрактні моделі, хмарні моделі, програмне забезпечення як послуга (SaaS), управління попитом (локальні станції), постачальницькі послуги (прогнозування, білінг тощо).

Поточний стан: Застосовується в сфері децентралізованої енергетики.

Рисунок 5. Класифікація енергетичних спільнот (Джерело: власна ілюстрація depa (2022b) на основі даних ERA-Net (2021) та Brown et al. (2020))

Згідно з цією класифікацією, ми бачимо різноманітність форм, яких можуть набувати енергетичні спільноти. Ми хотіли б підкреслити важливість класу 5 (енергетичні острови) у контексті війни та відбудови для створення пунктів незламності та підвищення стійкості.

Існують також інші типології. Наприклад, проєкт REScoop 20-20-20 (Rijpens et al., 2013, р.16-17) розрізняє шість моделей залежно від динаміки створення, структури управління та організації (юридична особа, тип членів, географічна прив'язка, розподіл влади на загальних зборах, кількість працівників та волонтерів), від того, яка діяльність здійснюється, тобто які товари та послуги надаються, і як вона фінансується:

- Місцева група громадян: типова низова ініціатива, невелика за розміром, з обмеженими ресурсами та єдиним стейкхолдером (лише громадяни);
- Регіональні/національні енергетичні спільноти: масштабування від попередньої бізнес-моделі або організації, створеної під впливом зовнішньої сторони (наприклад, НУО), до більш різноманітних видів діяльності та фінансових джерел;
- Повністю інтегровані енергетичні спільноти: більша організація з довгою історією розвитку, яка потенційно може здійснювати всі види діяльності, включаючи розподіл;
- Мережа енергетичних спільнот: енергетична спільнота, що розвиває або інкубує інші місцеві енергетичні спільноти, які можуть отримати вигоду від ефекту масштабу та інших переваг ефективності;
- Модель управління з багатьма зацікавленими сторонами: всі відповідні зацікавлені сторони об'єднані в рамках складної структури управління;
- Неенергетична організація: енергетична спільнота є побічним проєктом існуючої організації (наприклад, фермерського кооперативу, асоціації власників житла).

Відповідно до цієї типології, ми бачимо великий потенціал для розвитку місцевих груп громадян, мереж, енергетичних спільнот та неенергетичних організацій у короткостроковій перспективі в Україні.

3.3 Приклади проєктів енергетичних спільнот в Україні

Однією з головних перешкод для виникнення енергетичних спільнот є брак обізнаності та знань про них. Крім того, у багатьох постсоціалістичних країнах зростає недовіра до кооперативних моделей. Однак Україна має сильний історичний кооперативний рух, який виник ще за часів Радянського Союзу. Він також продемонстрував силу, стійкість і мобілізацію своїх громад та інших організацій громадянського суспільства під час війни. Хоча розвиток енергетичних спільнот в Україні має великий потенціал, цей рух тільки починає зароджуватися.

Далі ми наведемо приклади (квазі) енергетичних спільнот, які вже існують в Україні, та організацій, які підтримують енергетичні спільноти в Україні.

Енергетичні спільноти спочатку розвивалися як побічний продукт сільського господарства. Україна має потужний сільськогосподарський сектор і великий невикористаний потенціал для розвитку біомаси. Багато сільськогосподарських кооперативів також є енергетичними спільнотами, оскільки вони переробляють свої відходи біомаси для виробництва енергії для кооперативу або для інших, часто у вигляді палива для опалення.

Фокус: Сільськогосподарський кооператив «Оберіг-Агро»

Заснований у 2019 році та розташований у Миколаївській області (Доманівська громада), кооператив спочатку мав чотири теплиці, які були зруйновані після російського вторгнення. Зараз 25 членів кооперативу вирощують органічні фрукти та овочі у 14 теплицях. Їхні енергетичні потреби покриває сонячна електростанція потужністю 30 кВт. Кооператив також виробляє паливні брикети з відходів біомаси для обігріву теплиць і продає їх для опалення трьох шкіл і лікарні в громаді. Кооператив став більшим, сильнішим і стійкішим, ніж раніше.

Як це сталося? Кооператив отримав підтримку від бізнес-торговельної асоціації («Бізнес мережа сільських жінок») в рамках проєкту CASE та фінансову підтримку від Оксфам у Великій Британії, щоб відновити та розширити свій бізнес, побудувавши 14 нових теплиць. Кооператив також отримав технічну допомогу та грант від Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) для забезпечення теплиць відновлюваною енергією.

Крім того, цей кооператив був створений з метою забезпечити сім'ї військовослужбовців доходом, а також запропонувати можливості працевлаштування ветеранам у сільській громаді, звідки вони походять. Кооператив надає економічні та соціальні пільги своїм членам.

Ця енергетична спільнота можна класифікувати як організацію, що не зосереджується на енергетиці, і як традиційну спільноту виробників та споживачів.

Окрім цих кооперативів, багато муніципалітетів також володіють комунальними підприємствами, наприклад, для володіння та управління мережами централізованого тепlopостачання (теплокомуненерго). Ініціативи з'являються і в електроенергетичному секторі. Одним з найвідоміших прикладів енергетичної спільноти в Україні є кооператив «Сонячне місто» у Славутічі, який привернув увагу як в Україні, так і за її межами.

Фокус: «Сонячне Місто» у Славутічі

Ідея створення енергетичного кооперативу, який би встановлював сонячні панелі на дахах муніципальних будівель у Славутічі, була ініційована громадянами та енергетичним експертом влітку 2018 року. Ідея швидко отримала підтримку міського голови та інших місцевих лідерів, оскільки місто вже намагалося встановити сонячні панелі раніше, але тоді не змогло отримати грант. Того ж року було зареєстровано споживчий кооператив, і до грудня 2019 року три сонячні електростанції були встановлені на муніципальних дахах. На початку 2020 року кооператив отримав ліцензію.

Щоб профінансувати інвестиції в розмірі близько 175 000 євро, кооператив продав акції через краудфандингову кампанію в серпні 2019 року, надаючи пріоритет мешканцям Славутича, після чого був відкритий для інших інвесторів. За чотири місяці було зібрано близько 145 000 євро. Щоб приєднатися до кооперативу, потенційні члени мали сплатити внесок у розмірі 50 гривень та придбати щонайменше одну акцію. (На той час кожна акція коштувала 15 000 гривень (близько 500 євро)). Близько 20 відсотків акцій належать жителям Славутича.

Проєкт також отримує вигоду від доходів, що генеруються шляхом подачі всієї виробленої кооперативом енергії в мережу і продажу її за українським «зеленим» тарифом (чинним до 2030 року). Згідно з бізнес-планом, розробники проєкту прогнозують 13-відсоткову рентабельність інвестицій та амортизацію початкових інвестицій протягом семи років. Щорічні дивіденди виплачуються учасникам, а п'ять відсотків прибутку реінвестуються в проєкти сталої енергетики в Славутічі, як це передбачено статутом. Доходи після 2030 року залежатимуть від майбутніх схем підтримки ВДЕ. Цей кооператив можна класифікувати як місцеву групу громадян та спільноту «виробник-споживач».

Підтримка муніципалітету була ключовою для успіху кооперативу. Крім політичної підтримки, місто (представлене Агенцією регіонального розвитку) орендує дахи, на яких розташовані сонячні установки. Ще одним ключем до успіху проєкту, на думку його керівника, є прозорість, яка сприяє зміцненню довіри. Щоб сприяти цьому, на веб-сайті розміщено рубрику «запитання-відповіді», а також посилання на бізнес-план.

У наших інтерв'ю люди, які брали участь у проєктах, також описували виклики, з якими вони зіткнулися, такі як відсутність стимулів продавати енергію місту або перешкоди, які цьому заважали, корумпованість певних органів влади або проблема розробки ефективних процедур голосування, включаючи електронне голосування.

У 2020 році за цей проєкт місто отримало нагороду від Міністерства розвитку громад та територій як визнання кращих практик у місцевому самоврядуванні.

Цей приклад також має важливе символічне значення. Місто було побудоване після Чорнобильської катастрофи для проживання переселенців, переважно працівників атомної станції, що робить Славутич унікальним. Багато мешканців є інженерами-електриками і мають знання, які виявилися корисними для реалізації подібного проєкту.

Є й інші, більш свіжі приклади в кількох інших містах. В Одесі, Львові, Києві та Вінниці на дахах будинків були встановлені сонячні панелі для забезпечення мешканців електроенергією.

Фокус: Підтримка встановлення сонячних панелей на житлових будинках

- В Одесі завдяки фінансовій підтримці інвесторів на даху дев'ятиповерхового будинку було встановлено сонячні панелі загальною вартістю два мільйони гривень (близько 45 000 євро). Електроенергію, яку вони виробляють, споживають мешканці будинку, а надлишок електроенергії подається в мережу за діючими тарифами. Мешканці отримують 25 відсотків прибутку, а інвестори - решту. Мешканцям не потрібно вкладати жодних коштів, але вони все одно отримують вигоду у вигляді безпечного постачання енергії. Крім того, вони заощаджують гроші і отримують частку прибутку, який генерують сонячні панелі. Незрозуміло, чи проєкт був реалізований асоціацією власників житла, а отже, енергетичним спільнотою, чи комерційним суб'єктом від імені спільноти. У будь-якому випадку, ця модель може мати великий потенціал з точки зору розвитку ВДЕ та надання переваг громадам.

- У Вінниці місто оголосило про ухвалення програми фінансування 40% вартості сонячних панелей, які встановлюватимуться на багатопверхівках ОСББ або керуючими компаніями. Ця ж програма також частково відшкодуватиме вартість обладнання (аккумуляторів, інверторів), придбаного соціально незахищеними громадянами. Також, місто надає пільгові кредити з Муніципального інвестиційного фонду.

- Програма GreenDIM, що реалізується Фондом енергоефективності, покриває до 70% витрат на обладнання та сертифікацію, понесених об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків та житлово-будівельними кооперативами для встановлення сонячних електростанцій та теплових насосів.

Залежно від того, як реалізується проєкт, тобто хто володіє та управляє установками, ці моделі можуть кваліфікуватися як енергетичні спільноти, квазі-енергетичні спільноти або як діяльність для енергетичних спільнот. У будь-якому випадку, вони є енергетичними спільнотами в більш широкому сенсі і можуть кваліфікуватися як місцева група громадян, а також як мікромережа або спільнота виробник-споживач відповідно до класифікації, представленої в підрозділі 3.2.2.

Багато з опитаних нами людей підкреслили потенціал таких моделей, а також деякі з їхніх поточних обмежень.

«Потрібно розробити нормативні акти, які б дозволили здавати в оренду дахи багатоквартирних будинків. Я знаю, що в Німеччині, наприклад, є багато таких моделей, які працюють зі своїми розподільчими системами, і відповідно, люди підключаються до зеленого тарифу і мають нижчі тарифи на електроенергію. Ці моделі працюють. Єдине, що їх потрібно адаптувати і, відповідно, зменшити бар'єри між обленерго та споживачами».

Інтерв'ю 18, представник громадської організації

«На початку ми мали досвід проведення подібної роботи в нашій громаді. Це було об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, яке вже було готове працювати над проектом. Він передбачав встановлення сонячних панелей на дахах будинків, а натомість бізнес надавав би їм послуги не тільки щодо виробленої електроенергії та встановлення цих сонячних панелей, а й щодо обслуговування покрівельних конструкцій. Але ми також бачимо, що на державному рівні фінансова підтримка була невизначеною, а державні органи не могли надати чіткої відповіді, чи будуть ці кошти повернуті. Тому цей проєкт так і не був реалізований».

Інтерв'ю 3, представник ОМС

Окрім прикладів (квазі) енергетичних спільнот, ми також хочемо представити ініціативи та організації, які підтримують розвиток енергетичних спільнот в Україні.

Фокус: Проєкт «Енергетичні спільноти для стійкої України» (2023-2024)

Проєкт реалізовувався українською громадською організацією (Агенцією сталого розвитку «Синергія») та німецьким кооперативом (weChange eG) за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини. Проєкт спрямований на підтримку розвитку проєктів з відновлюваної енергетики в громадах України шляхом:

- підвищення обізнаності шляхом організації публічних діалогів;
- проведення тренінгів для лідерів енергетичних спільнот, розбудови потенціалу;
- публікації досліджень щодо потенціалу та бар'єрів для енергетичних спільнот, а також аналізу, спрямованого на покращення законодавчих та регуляторних умов;
- розробки освітніх ресурсів українською мовою, таких як посібник зі створення спільнот відновлюваної енергетики (REC) в Україні або інформація про те, як проєктувати та встановлювати сонячні панелі.

Фокус: Хмельницький енергетичний кластер

Хмельницький енергетичний кластер - це громадська організація, яка сприяє співпраці між регіональними та місцевими суб'єктами, розташованими в Хмельницькій області, обласною державною адміністрацією, регіональним агентством економічного розвитку та групою муніципалітетів, регіональним оператором системи розподілу, а також Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України, національною біоенергетичною асоціацією, екологічною НУО, банком, університетом, місцевим телеканалом та компанією, що займається розробкою проєктів ВДЕ. Кластер реалізував різні типи проєктів. Він зробив свій внесок у розробку регіональної стратегії економічного розвитку та інших регіональних програм, пов'язаних з енергетикою. Він підтримав розробку плану дій зі сталого енергетичного розвитку та клімату, розбудову потенціалу для енергетичного менеджменту та підтримав грантову заявку одного з муніципалітетів. Кластер організовує низку інформаційних заходів та кампаній, реалізує освітні проєкти та публікує аналітичні матеріали, пов'язані з енергетичним переходом та зміною клімату. Нарешті, кластер працював над підготовкою до реалізації проєктів ВДЕ разом з розробником проєктів ВДЕ.

3.4 Висновки та рекомендації

Отже, енергетичні спільноти можуть приносити багато різних вигод своїм членам, місцевій громаді, в якій вони розташовані, а також енергетичній системі та суспільству в цілому. Потенційні недоліки можуть і повинні бути усунені розробниками політик, щоб не звести нанівець позитивний вплив, який вони мають. В українському контексті розвиток енергетичних спільнот може сприяти перебудові енергетичного та будівельного секторів не лише шляхом відновлення генеруючих потужностей та інфраструктури, але й шляхом скорочення та переорієнтації енергоспоживання, а також сприяння соціальній згуртованості та освіти для досягнення більшого прийняття та підвищення рівня обізнаності щодо енергетичного переходу. Не варто применшувати важливість останнього, оскільки ці переваги навряд чи будуть досягнуті іншими учасниками.

Рекомендації

- Сфокусована підтримка, що надається енергетичним спільнотам, які сприяють інвестиціям у ВДЕ в електроенергетику, а також тим, що сприяють підвищенню енергоефективності через зміну поведінки та реконструкцію будівель.
- Визнати, що в Україні вже існує багато енергетичних спільнот, і висвітлити їх діяльність в рамках публічної кампанії
- Визнати важливість організацій, які вже підтримують розвиток енергетичних спільнот в Україні

Ресурси: з чого почати

- Звіт про бізнес-моделі REScoop від REScoop 20-20-20 ([Link](#))
- Бізнес-модель («canva»), розроблена strategyzer AG ([Link](#))
- Інструментарій енергетичної солідарності від проєкту CEES ([Link](#))

4 Які суб'єкти залучені до розвитку енергетичних спільнот і яку роль вони відіграють?

«Загальна передумова полягає в тому, що є багато спільних проблем і викликів. Краще об'єднати зусилля, щоб швидше подолати проблеми».

Інтерв'ю 16, представник громадської організації

«Мені здається, що кожен гравець на цьому ринку буде мати свої інтереси».

Інтерв'ю 4, представник ОМС

«Тут є багато того, що може стати в нагоді. Я вважаю, що всі повинні брати участь у подібних ініціативах, в тому числі і органи місцевого самоврядування, і органи державної влади, і органи виконавчої влади. Так само, як і кожен представник громадськості та кожне підприємство. Більш потужні підприємства, великі чи малі, працюють за однаковими стандартами. [...] Тому не можна сказати, що все це робить одна людина. У кожного є своя роль. Кожен приносить щось своє».

Інтерв'ю 5, представник ОМС

У цьому розділі

Цей розділ адресовано всім зацікавленим сторонам і має на меті визначити відповідні зацікавлені сторони та їхню роль у розвитку енергетичних спільнот.

Ви дізнаєтесь:

- Хто є типовими учасниками енергетичних спільнот і як вони беруть участь
- Яке ставлення громадян України до розвитку енергетичних спільнот
- Хто є зацікавленими сторонами, які можуть підтримати розвиток енергетичних спільнот і як

Багато суб'єктів беруть участь у розвитку енергетичних спільнот у різних, але взаємодоповнюючих ролях. Саме тому енергетичні спільноти, їхні захисники та активісти несуть відповідальність за забезпечення ефективного залучення зацікавлених сторін.

4.1 Суб'єкти та їхні ролі

Важливо розрізнити типи суб'єктів та їхні ролі. Один тип суб'єктів, наприклад, муніципалітет, може відігравати дуже різні ролі по відношенню до енергетичних спільнот.

«Місцева влада також створює додаткові преференції для розвитку цього сектору на своїй території. І вони також самі є суб'єктами. Вони мають можливість брати активну участь у розвитку цих енергетичних спільнот через державно-приватні партнерства».

Інтерв'ю 4, представник ОМС

Ось перелік деяких зацікавлених сторін (в Україні та за її межами), які мають відношення до розвитку енергетичних спільнот:

- Представники місцевої та регіональної влади - громади та області, агенції економічного розвитку;

- Органи державної влади, включаючи виконавчу, законодавчу та судову гілки влади, а також державні агентства, наприклад, Міністерство енергетики (Міненерго), Міністерство інфраструктури, Міністерство розвитку громад та територій, а також інші міністерства (соціальної політики, у справах ветеранів);
- Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), Державне агентство з енергозбереження та енергоефективності (Держенергоефективності), Державне агентство з реконструкції та розвитку інфраструктури;
- Комунальні підприємства на муніципальному, регіональному та національному рівнях, включаючи виробництво, розподіл та передачу електроенергії (комуненерго, обленерго, ДТЕК тощо) та їхні бізнес-асоціації;
- Інші компанії, що не працюють в енергетичному секторі, включаючи фермерські кооперативи, асоціації власників житла, ІТ-компанії, розробників проєктів, монтажників, місцеві малі та середні підприємства;
- Неурядові організації та організації громадянського суспільства, наприклад, екологічні НУО, асоціації захисту прав споживачів та інші правозахисні групи;
- Фінансові установи, наприклад, традиційні банки, банки етичного або економічного розвитку, приватні фонди, пенсійні фонди, міжнародні фінансові установи, краудфандингові платформи, Міжвідомча платформа координації донорів.

Існує кілька способів класифікувати цих суб'єктів. Рисунок 6 ілюструє наш підхід, розрізняючи учасників, суб'єктів, що розширюють можливості, та постачальників послуг. Дві останні категорії також можна класифікувати як суб'єкти, що сприяють розвитку енергетичних спільнот.

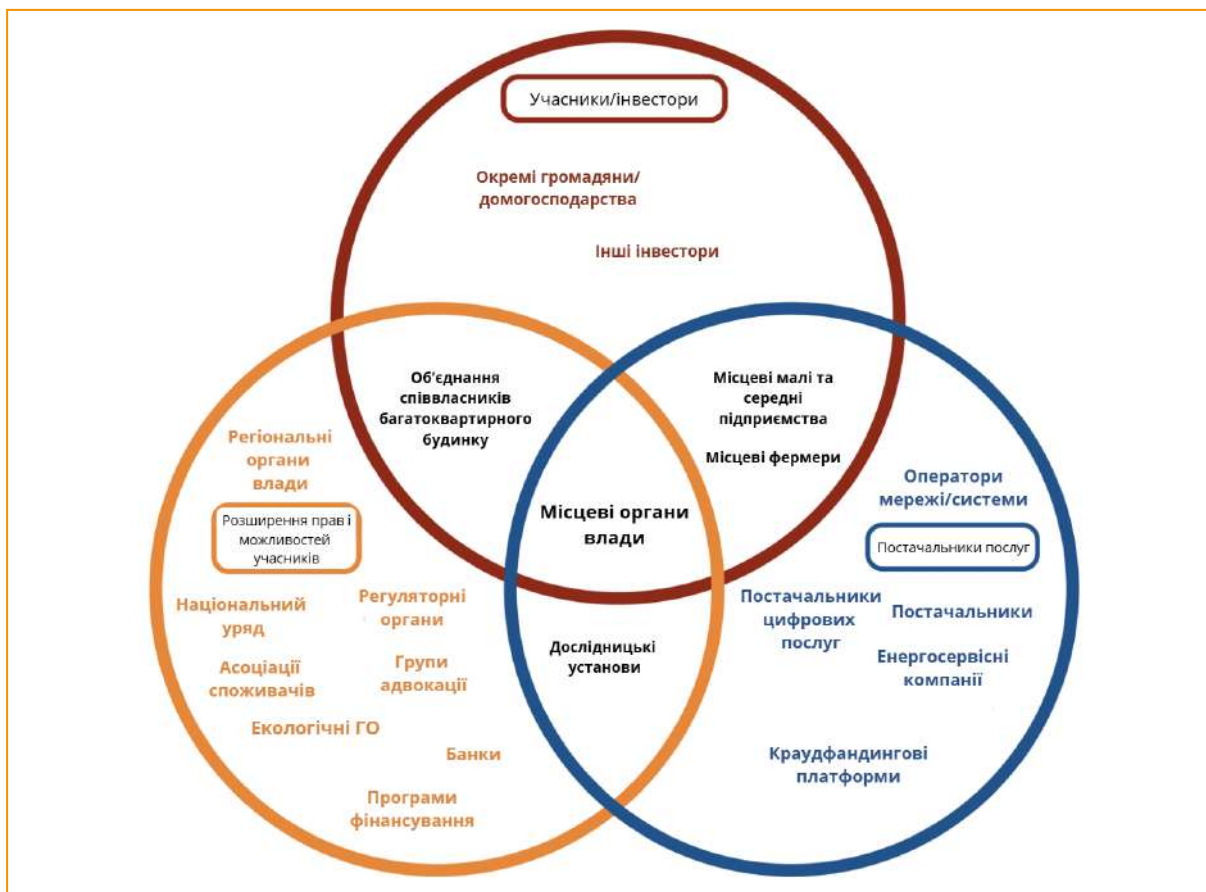

Рисунок 6 Діаграма, що показує суб'єктів, залучених до розвитку енергетичних спільнот, та їхні ролі.

4.1.1 Учасники та учасниці

Див. також підрозділ 2.1.2, в якому також розглядається ця тема.

Теоретично, будь-яка особа або організація може стати членом енергетичної спільноти. Член - це фізична або юридична особа, яка виконує умови, необхідні для вступу до енергетичної спільноти, що часто включає внесення капіталу шляхом придбання акцій. Однак, залежно від обраної правової форми, можуть існувати деякі додаткові обмеження. Крім того, ЄС запровадив додаткові кваліфікаційні вимоги (див. підрозділ 5.3.2).

У випадку ОСББ мешканці є основними або навіть єдиними учасниками.

«Ну, в першу чергу, в нашому місті конкретно, це ОСББ. [...] Саме ОСББ, а точніше мешканці, будуть зацікавлені в енергетичних спільнотах. Наведу один приклад: ми запропонували термомодернізувати будинок, і всі підтримали нашу пропозицію».

Інтерв'ю 8, представник ОМС

Однак, виходячи з емпіричних даних, енергетичні спільноти в першу чергу складаються з членів-фізичних осіб, до яких можуть належати домовласники, органи місцевого самоврядування та підприємства будь-якого розміру. Інші типи суб'єктів рідше є членами енергетичних спільнот.

«Крім того, ці спільноти - це не лише об'єднання громадян, тож вони можуть включати малий бізнес та органи місцевого самоврядування. Це співпраця різних типів зацікавлених сторін, і кожна з них повинна бачити і розуміти, що вона матиме певну вигоду».

Енергетичні спільноти можуть бути засновані на участі одного типу учасників або різних типів учасників. У випадку певних типів учасників, таких як муніципалітети або комунальні підприємства, деякі з опитаних нами людей заявили, що їхня участь може бути корисною, але не буде вітатися.

«Ну, якщо ми говоримо про створення окремої спільноти, то це можливо без залучення, наприклад, місцевої влади. Це цілком можливо. Наприклад, якщо це об'єднання кількох підприємств, які залучають інших учасників, то це не обов'язково. Ми б хотіли, щоб місцева влада була залучена, але розуміємо, що це не завжди так. Комуś це подобається, комуś ні».

Інтерв'ю 2, представник ОМС

«Комунальні підприємства потенційно могли б стати ядром, навколо якого об'єднуються люди. Проблема з комунальними підприємствами в тому, що вони дуже непрозорі і мають дуже погану репутацію».

Інтерв'ю 11, представник НУО

На цьому тлі певні учасники можуть отримати вигоду від зміни іміджу, якщо вони зможуть відновити довіру інших членів енергетичної спільноти, насамперед, органів державної влади. Крім того, потенційним ризиком членства місцевих органів влади є те, що це зробить управління спільнотою більш залежною від політичних чинників, а отже, більш нестабільним, наприклад, під час виборів та напередодні них.

Як було описано в підрозділі 2.1.2, членство може набувати форми надання коштів та отримання частки власності, прав на ухвалення рішень, а також інших видів внесків, таких як оплачувана праця або волонтерська діяльність. У зв'язку з цим, результати нашого опитування (Рисунок 7) показують, що більшість людей (дві третини опитаних) взяли б участь у створенні місцевої енергетичної спільноти. При цьому, це, в першу чергу, буде у формі інвестування часу або участі у прийнятті рішень, але не у формі надання капіталу. Цікаво, що чоловіки більш схильні до участі, що підтверджує емпіричні дані про типові характеристики членів енергетичної спільноти (Yildiz та ін., 2015).

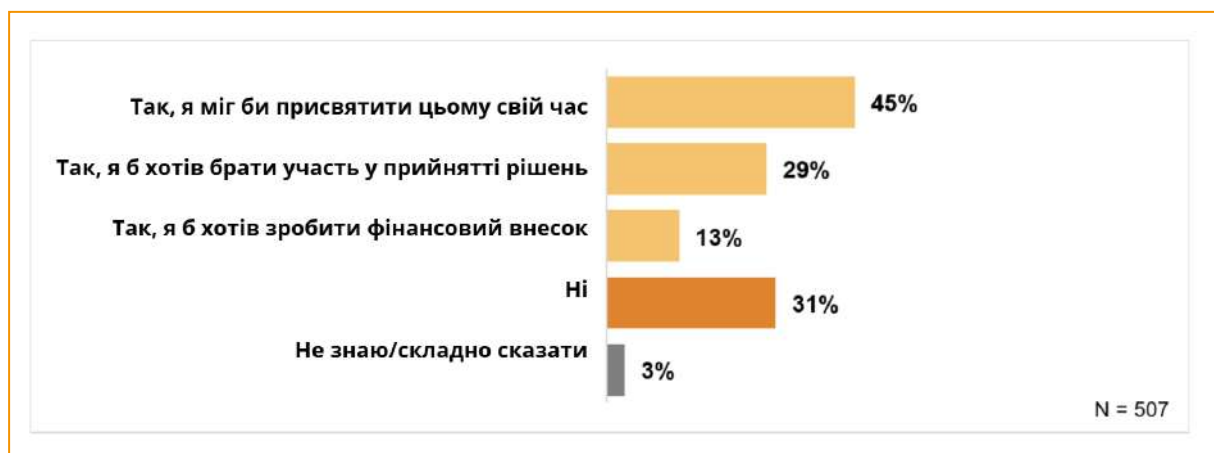

Рисунок 7. Результати опитування: Якби у вашій громаді було створено енергетична спільнота, чи хотіли б ви приєднатися до неї?

З одного боку, це погана новина, оскільки енергетичні спільноти часто потребують власного капіталу, щоб розпочати свою діяльність, а також тому, що розблокування приватних інвестицій має вирішальне

значення для задоволення потреб у відбудові. З іншого боку, це хороша новина, оскільки багато енергетичних спільнот (або кооперативів) покладаються на роботу волонтерів, щоб розпочати свою діяльність, розробити проекти та запустити їх. Однак у країні з високим рівнем безробіття, де післявоєнна реінтеграція робочої сили та перекваліфікація працівників енергетичного сектору (які раніше були зайняті у видобувній промисловості) стане нагальним питанням, це також аргумент на користь того, що енергетичні спільноти є ефективним способом забезпечення зайнятості та набуття навичок для багатьох членів суспільства.

Фокус: Розвиток енергетичних спільнот для реінтеграції та перепідготовки робочої сили

«Я не бачу, чому в кожній з цих енергетичних спільнот не може бути хоча б одна людина, а краще три, яка, по-перше, добре розбирається в темі, по-друге, здатна об'єднати навколо себе інших людей для того, щоб ця спільнота розвивалася і так далі. Потенційно ми можемо говорити, звичайно, що є якісь ветерани чи інші, які могли б стати такими людьми. [...] Вони мають бути хоча б трохи харизматичними лідерами, технічно та організаційно обізнаними у цих енергетичних спільнотах тощо».

Інтерв'ю 11, представник неурядової організації

Енергетичні спільноти - це організації, яким зазвичай бракує ресурсів і можливостей для зростання та розвитку своїх проєктів. Український уряд або міжнародні донори могли б запровадити спеціальну програму (або включити цю можливість в існуючу активну політику на ринку праці) для навчання, працевлаштування та оплати праці осіб, які належать до певних категорій, таких як ветерани, ВПО або жінки, щоб допомогти створити енергетичні спільноти. Це можна зробити або безпосередньо в конкретній громаді, або шляхом створення енергетичної спільноти, яке надаватиме послуги іншим енергетичним спільнотам.

Ця програма може мати позитивні наслідки для:

- осіб, які можуть здобути професію та скористатися можливістю працевлаштування;
- громад (організацій), які могли б отримати користь від професійної консультації;
- громад (територій), де будуть створені ініціативи, спрямовані на підтримку або розбудову ідентичності громади, особливо на територіях, що постраждали від поступової відмови від вугілля, або там, де потрібні можливості для повернення біженців та ВПО;
- держави з точки зору зменшення витрат на соціальну політику.

Крім того, розробники політик можуть дозволити людям отримувати допомогу по безробіттю або інші види соціальних виплат одноразово для створення або приєднання до компанії чи кооперативу, які могли б працевлаштувати їх або надати їм інші види виплат.

Що стосується вугільних регіонів, то Європейська комісія (2023а) опублікувала набір інструментів для створення енергетичних спільнот, спеціально орієнтованих на регіони з перехідною економікою.

На рисунках 8 і 9 ми бачимо, що переважна більшість респондентів позитивно ставляться до створення енергетичних спільнот у своїй місцевості (83%) і хотіли б дізнатися більше про них (62%). Цікаво, що респонденти з півночі України та сільської місцевості більш позитивно ставляться до створення енергетич-

них спільнот (53% та 49% відповідно). Частка респондентів, які не хочуть дізнаватися більше про енергетичні спільноти, така ж, як і тих, хто не хоче дізнаватися більше про ВДЕ (близько 25%). Як показано на Рисунку 7, близько двох третин респондентів були б відкриті для участі в енергетичній спільноті.

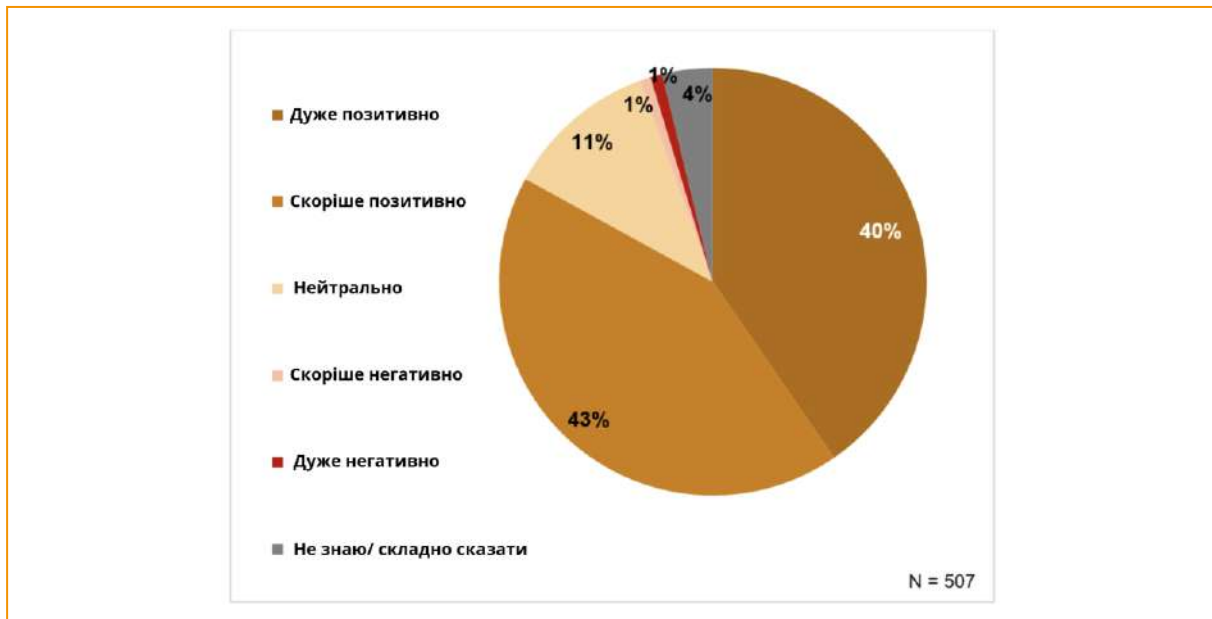

Рисунок 8. Результати опитування: Якби у вашій громаді було створено енергетичну спільноту, як би ви до цього поставилися?

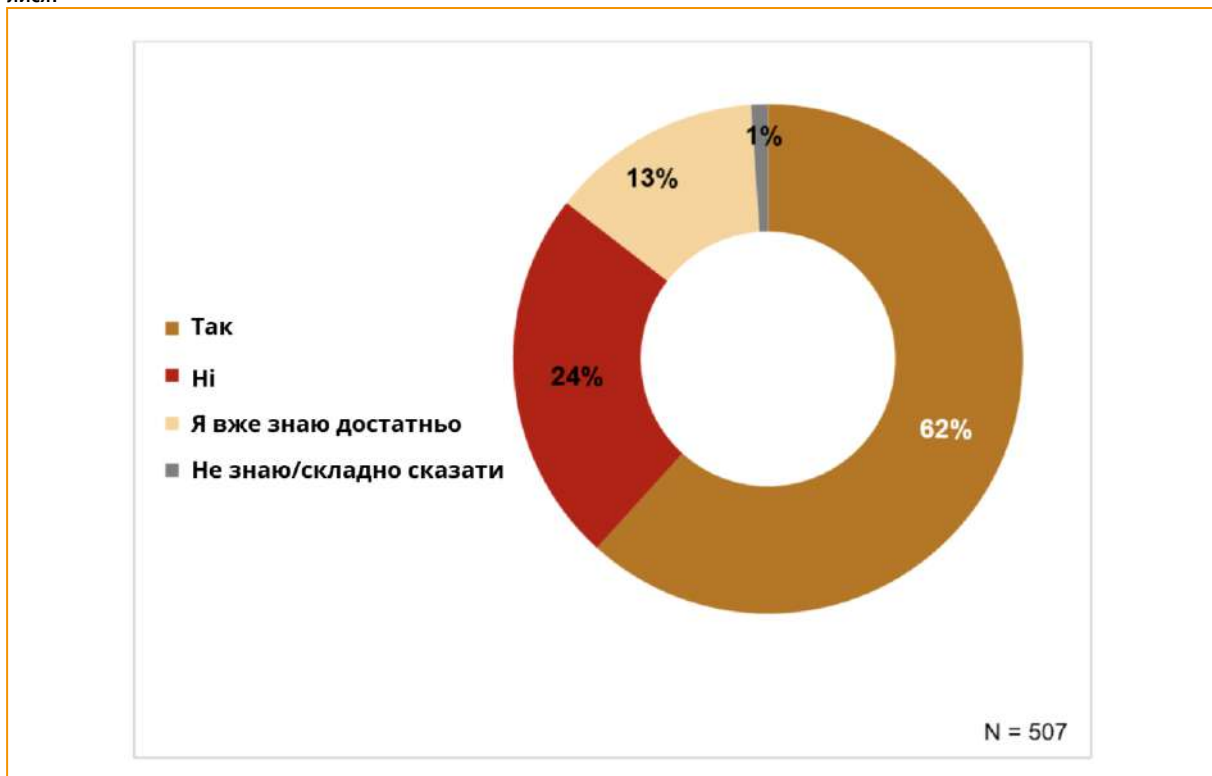

Рисунок 9. Результати опитування: Чи хотіли б ви дізнатися більше про енергетичні спільноти?

4.1.2 Розширення прав і можливостей суб'єктів

Енергетичні спільноти мають обмежений досвід та можливості для розробки проєктів ВДЕ та адвокації своїх потреб. Вони покладаються на допомогу цілої низки інших суб'єктів. Існує багато різних суб'єктів, що надають підтримку, і багато різних ролей, які вони можуть взяти на себе. На Рисунку 10 представлена діаграма Венна, яка ілюструє, як ці суб'єкти можуть розширювати можливості енергетичних спільнот.

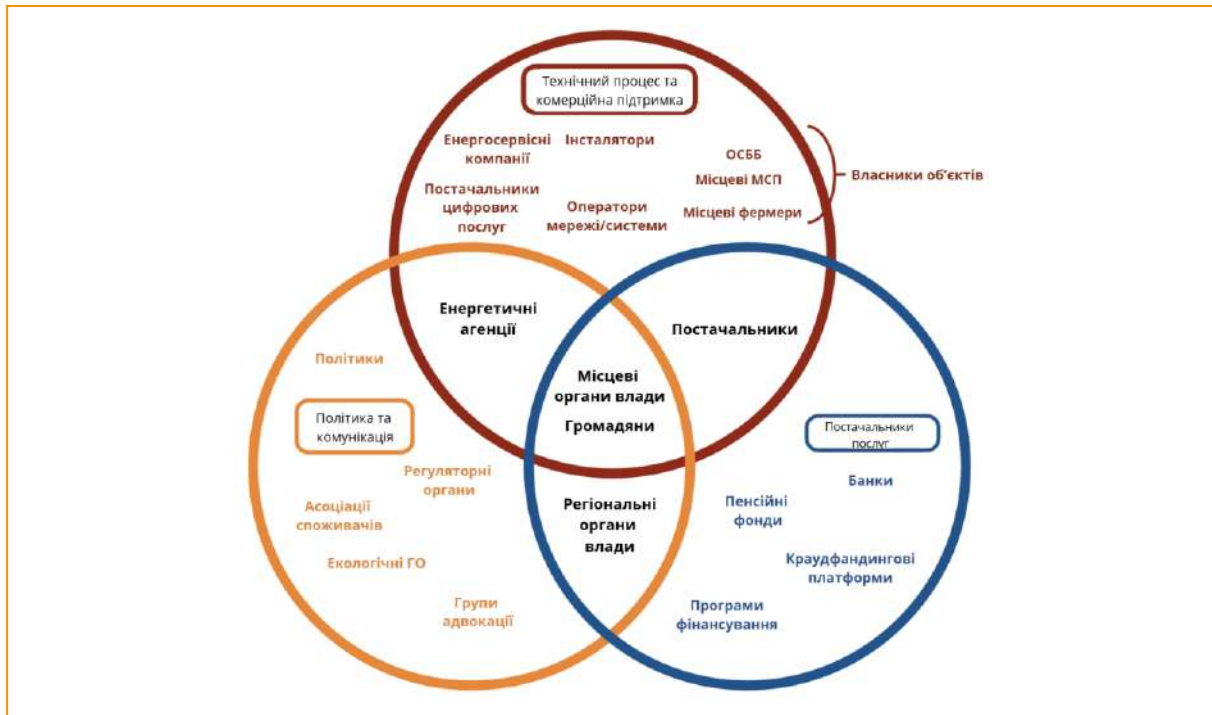

Рисунок 10. Діаграма, що показує, як учасники можуть розширити можливості енергетичних спільнот.

Перш за все, розробники політик, тобто органи влади на місцевому, регіональному та національному рівнях, можуть підтримувати розвиток енергетичних спільнот шляхом ухвалення стратегій і цілей їх розвитку, адаптації нормативно-правових актів та адміністративних процесів, використання державних закупівель для замовлення конкретних досліджень або надання фінансування, проведення кампаній з підвищення обізнаності громадськості та надання підтримки в розвитку потенціалу. Зрештою, органи державної влади можуть також запроваджувати премії для громад, коли певні послуги виставляються на тендер, одним з таких прикладів є встановлення та управління ВДЕ-установками на громадських будівлях.

«Це місцева та регіональна влада, держава, яка повинна всіляко сприяти впровадженню енергетичних спільнот та їх діяльності, тобто допомагати вирішувати питання, які виникають під час реалізації цих проєктів та ідей. Я думаю, що це має включати в себе співпрацю з Асоціацією міст України, Асоціацією територіальних громад, а також іншими громадськими спільнотами, які будуть допомагати в пошуку донорів для надання додаткових коштів, необхідних для реалізації цих проєктів».

Інтерв'ю з представник ОМС

Наші інтерв'ю з представниками місцевої влади показали, що вони знають про всі заходи, які вони можуть здійснити для підтримки розвитку енергетичних спільнот.

«Люди не розуміють усіх цих процесів, не розуміють, чим це може бути корисно для їхньої громади. Тому я почав з адвокації, з навчання людей, з поширення відповідної інформації та підготовки помічників, можливо, менеджерів у громаді, які надалі працюватимуть»

над цими питаннями. Тому що, на жаль, на сьогоднішній день є реальна проблема з цими фахівцями».

Інтерв'ю 3, представник ОМС

«Ми зараз розробляємо стратегію розвитку громади, в яку включили пункт про те, що громада - для всіх».

Інтерв'ю 6, представник ОМС

«Також можуть бути, наприклад, кредити для населення, тому що не кожен може собі дозволити встановити вдома підстанцію на 15, 20, 30, 40 кіловат, яка буде коштувати 10, 20, 30 тисяч доларів. А якщо, наприклад, запропонувати щомісячну розстрочку на певні речі, я думаю, що набагато більше людей зацікавляться».

Інтерв'ю 5, представник ОМС

«Багато залежить від конкретної ситуації. Наприклад, у нашій громаді ми готові співфінансувати проекти, в тому числі й ті, що стосуються безпосередньо сонячної енергетики. Можливо, 50:50, 80:20, 90:10 не є життєздатними варіантами, але ми готові експериментувати і дивитися, як це буде в майбутньому».

Інтерв'ю 5, представник ОМС

Таким чином, державні органи відіграють ключову роль. Регуляторні органи розробляють детальніші правила на основі законодавчих положень, а також здійснюють моніторинг розвитку енергетичних спільнот (див. підрозділ 5.3.3.) Державні енергетичні агентства також можуть відігравати ключову роль. Дослідження, опубліковане EnR (Oliveira et al., 2022), про мережу національних енергетичних агентств, показує, що вони тією чи іншою мірою залучені до енергетичних спільнот по всій Європі, хоча і в дуже обмеженому обсязі. Для багатьох з них внесок досі був здебільшого поверхневим і зосереджувався на комунікаційній діяльності та поширенні інформації, наприклад, виробництві рекламних матеріалів, проведенні інформаційних кампаній, організації конференцій та публікації інформації з регуляторних та нерегуляторних питань. У рідкісних випадках вони відіграють більш практичну роль, прямо чи опосередковано керуючи фондами, до яких мають доступ енергетичні спільноти (або спеціально для них, або в яких вони є основними). Вони надають підтримку в процесі отримання дозволів, здійснюють моніторинг розвитку енергетичних спільнот або надають допомогу у сфері розбудови потенціалу. Беручи участь у європейських проєктах, вони часто реалізують пілотні проєкти та обмінюються знаннями.

Іншим ключовим типом суб'єктів, що допомагають розширювати права і можливості, є неурядові та громадські організації. Україна має сильне громадянське суспільство. НУО відіграють ключову роль у винесенні теми енергетичних спільнот на порядок денний та наданні прямої підтримки пілотним проєктам (див. підрозділ 3.3.). В інших країнах вони беруть участь у створенні енергетичних кооперативів.

Фокус: НУО та енергетичні спільноти

У 1998 році німецьке відділення Greenpeace запустило ініціативу під назвою «Power shift». Споживачі, зацікавлені в зміні постачальника для отримання «зеленої» електроенергії, могли зареєструватися в рамках цієї ініціативи. Завдяки успіху ініціативи Greenpeace оголосив тендер на пошук постачальника електроенергії, який би відповідав визначеним критеріям. Зрозумівши, що не знайшлося жодного постачальника енергії, здатного відповідати цим критеріям, Greenpeace Німеччини вирішив заснувати кооператив «Greenpeace Energy» наступного року. Кожен член-засновник зобов'язався придбати п'ять акцій за ціною 55 євро кожна. Кооператив постачав енергію по всій країні, а в деяких сферах (управління мережею, виставлення рахунків) його підтримувала муніципальна компанія Schwäbisch Hall.

У 2021 році кооператив було перейменовано на GreenPlanet Energy, щоб відзначити його незалежність від Greenpeace, який допоміг заснувати кооператив, але не був його членом. Станом на 2024 рік GreenPlanet Energy має 200 000 споживачів зеленої електроенергії та газу і 40 000 членів кооперативу.

Як описано в кейсі ЄС 2 Hnutí DUHA, Додаток, «Друзі Землі» в Чеській Республіці також відіграли важливу роль у створенні першої чеської енергетичної спільноти відповідно до директив ЄС.

«Роль енергетичних спільнот дуже залежить від законодавства. Воно може відігравати важливу роль залежно від того, чи є група організацій, які можуть представляти інтереси цих об'єднань».

Інтерв'ю 11, представник неурядової організації

Безперечно, Україна може розраховувати на сильне громадянське суспільство, яке відіграватиме важливу роль у відновленні. Було б корисно, якби існуючі асоціації, не пов'язані з енергетикою, також були мобілізовані для просування енергетичного переходу.

«Що мене найбільше надихає, так це те, що є велика кількість громадських об'єднань. Людей, які об'єдналися для волонтерства в різних ініціативах, прийнято називати армією. Вони явно переживають кризу ідентичності. Якщо їм дати можливість розвиватися в такий спосіб, то теоретично вони можуть це зробити».

Інтерв'ю 11, представник ОМС

Зрештою, зі зрозумілих причин, фінансові установи також є ключовими суб'єктами, що розширюють права і можливості. Ми розглянемо цю тему більш детально в розділі 6.

4.1.3 Надавачі послуг

Надавачі послуг можуть підтримувати розвиток енергетичних спільнот. А в деяких випадках усталені або більші енергетичні спільноти надають послуги іншим меншим або новим енергетичним спільнотам. Енергетичні спільноти повинні покладатися на досвід інших суб'єктів для отримання порад або делегування певних завдань, таких як розробка проєктів, виставлення рахунків або технічне обслуговування.

«Нам потрібні поради окремих спеціалістів, скажімо, яка стратегія краща для конкретного проєкту».

Інтерв'ю 9, представник ОМС

«Якщо буде енергетична компанія, яка [...] перевірятиме всі процеси на етапах закупівлі, встановлення та реалізації проєкту, це буде дійсно фантастично».

Інтерв'ю 5, представник ОМС

Україна має потужний ІТ-сектор, який також може відігравати важливу роль у підтримці розвитку енергетичних спільнот як у якості надавачів послуг, так і інвесторів. Для отримання додаткової інформації про те, як цифрові технології можуть підтримати розвиток енергетичних спільнотам, див. досліджень dena (2022b) та Репозиторію енергетичних спільнот (2023).

«Є це одна частина суспільства, яка також певною мірою зацікавлена в енергетичних спільнотах і може інвестувати в них, - це ІТ-сектор. Сюди входять ІТ-компанії, які продають свою продукцію за кордон і зацікавлені в придбанні «зеленої» електроенергії. Вони можуть інвестувати у розвиток відновлюваних джерел енергії, щоб отримати сертифікати і мати можливість вказати у своїх контрактах, що вони споживають лише «зелену» електроенергію. Для них це конкурентна перевага».

Інтерв'ю 11, представник громадської організації

4.2 Залучення зацікавлених сторін та співпраця між суб'єктами

Однією з сильних сторін енергетичних спільнот є те, що вони є інструментом співпраці між учасниками всередині та поза межами спільноти. Усередині спільноти є можливість об'єднати різні типи зацікавлених сторін та громадян для вирішення спільних проблем у більш-менш демократичний або консенсусний спосіб.

«Це дає більше можливостей для координації. Іншими словами, кожен має свої інтереси: муніципалітет і місцева влада, мешканці громади, малий і середній бізнес. Але ми всі розуміємо, що робимо одні й ті ж кроки з точки зору енергонезалежності і повинні це робити».

Інтерв'ю 1, представник ОМС

У зв'язку з цим, багато з опитаних нами посадовців органів місцевого самоврядування підкреслили, що багатостороннє та колегіальне ухвалення рішень є кращим способом впровадження енергетичних спільнот на їхній території.

«Зміцнення тристоронніх відносин між владою, громадою та бізнесом може покращити результати роботи, яку ми виконуємо».

Інтерв'ю 6, представник ОМС

«Якщо місцева влада ухвалює рішення [про створення енергетичної спільноти], то вона діє як монополіст. Наскільки цей процес є демократичним? Як будуть ухвалюватися рішення, щоб до нього були залучені всі бажані? Тоді це принесе вигоду не лише одній особі чи стороні, а й усім зацікавленим сторонам».

Інтерв'ю 7, представник ОМС

Але брак довіри, що проявляється як на локальних територіях, так і між суб'єктами загалом, є однією з головних проблем, з якими стикаються колишні радянські республіки.

«Що є головною перешкодою? На жаль, люди навчилися, що не варто довіряти будь-яким спробам об'єднати людей, бо рано чи пізно вони втратять свої гроші. І це траплялося багато разів. Тому люди не схильні об'єднуватися в такий спосіб. Тому я думаю, що якщо ми говоримо про енергетичну спільноту, нам потрібно якось будувати цей соціальний капітал серед представників громадськості, які до нього залучені, щоб вони довіряли один одному і могли працювати на спільну мету».

Інтерв'ю 10, представник ОМС

«Люди просто не довіряють один одному, не довіряють місцевій владі, тому не хочуть вкладати свої гроші».

Інтерв'ю 11, представник громадської організації

Ось чому діяльність з розбудови спільнот є ключовою для успіху енергетичних спільнот, особливо на початковому етапі.

4.3 Висновки та рекомендації

Зацікавлені сторони в Україні можуть скористатися позитивним сприйняттям енергетичних спільнот, бажанням дізнаватися про них та брати в них участь з боку населення, як свідчать результати нашого опитування. Враховуючи можливі проблеми з довірою, діяльність з розбудови спільнот має вирішальне значення для їх розвитку. Крім того, розвиток енергетичних спільнот залежить від їхньої підтримки з боку інших учасників, зокрема органів державної влади на всіх рівнях, а також суб'єктів, здатних представляти їхні інтереси та надавати їм експертизу і послуги (фінансові, операційні).

Рекомендації

- Створити організацію та/або адвокаційну коаліцію для представлення інтересів енергетичних спільнот у формуванні політик;
- Підтримувати розвиток енергетичних спільнот (або інших суб'єктів), що надають послуги енергетичним спільнотам, шляхом зниження оподаткування та розбудови потенціалу шляхом створення спеціальних програм;
- Підтримувати заходи з розбудови спільнот, спрямовані на створення енергетичних спільнот, зокрема, якщо вони спрямовані на певні категорії населення (жінки, малозабезпечені домогосподарства, ветерани, ВПО та біженці).

Ресурси: з чого почати

- Посібник із взаємодії із зацікавленими сторонами, опублікований проектом COMPILE ([Link](#))
- Посібник з інклюзивності, опублікований проектом SCCALE 20-30-50 ([Link](#))
- Комплексні аспекти створення енергетичних спільнот в Україні: фінансові, технічні, законодавчі, інформаційні та соціально-екологічні перспективи в рамках проекту «Енергетичні спільноти для стійкої України» ([Link](#))
- Посібник «Створення зелених енергетичних спільнот в Україні» в рамках проекту «Citizen Energy in Ukraine» ([Link](#))

5 Засади політик для енергетичних спільнот

«Держава повинна бути зацікавлена у створенні енергетичних спільнот. Вона розробляє певні зрозумілі і доступні правила, які застосовуються до всіх на цьому ринку, в тому числі і до енергетичних спільнот».

Інтерв'ю 4, представник ОМС

«Взагалі, звичайно, як і з будь-якою ініціативою, на початку, скоріш за все, це має бути центральний уряд. Тому що у нас тисячі різних органів місцевого самоврядування, тисячі різних думок, і концепція не буде розвиватися без зворотного зв'язку з людьми. Саме тому держава, а точніше Міністерство енергетики, має просувати цю концепцію, щоб широка громадськість могла дізнатися про неї більше. Після цього, однак, практичні кроки мають бути зроблені місцевими органами влади та громадянами».

Інтерв'ю 17, представник Міненерго

«Я продовжую сподіватися і вірити, що у нас сильна держава, і, можливо, головною стороною, яка має відповідати за [сприяння розвитку енергетичних спільнот], має бути держава, яка забезпечить доступ до [ринку]. Для цього вона повинна внести низку законодавчих змін, і тоді, якщо цей ринок буде створений, всі суб'єкти, які ви зазначили в цьому законопроекті, включаючи місцеві органи влади та певні громадські об'єднання, зможуть брати в ньому участь. Я думаю, що люди побачать, що це можливо, і будуть дуже активними в цій сфері».

Інтерв'ю 10, представник ОМС

В цьому розділі

Цей розділ призначений для розробників політики та прихильників політики щодо енергетичних спільнот, оскільки в ньому обговорюються регуляторні та управлінські аспекти. Після прочитання цього розділу ви повинні:

- розуміти дух законодавства ЄС: чому необхідно та виправдано визнавати, підтримувати та захищати енергетичні спільноти як унікальних суб'єктів законодавства;
- бути обізнаним з динамікою влади та політичними ризиками, пов'язаними з розвитком енергетичних спільнот та спеціальною політичною рамкою, а також як цьому запобігти;
- бути обізнаним з доступними варіантами транспонування та конкретизації цієї концепції в українському законодавстві;
- бути здатним розробити детальні сприятливі заходи;
- бути в змозі передбачити майбутні правові зміни.

У цьому розділі ви знайдете огляд політичної рами ЄС щодо енергетичних спільнот, статус-кво щодо зусиль українських політиків щодо транспозиції, а також передовий досвід інших країн щодо транспозиції нормативних актів ЄС.

Застереження: Уряд України працює над проектами законодавства на момент завершення цього дослідження. Цей розділ був переглянутий на основі інформації, наданої у вересні 2024 року.

Багато учасників очікують, що держава відіграватиме провідну роль у розвитку енергетичних спільнот. Енергетичні спільноти створювалися і можуть створюватися в Україні в рамках чинного законодавства. Однак без відповідних засад політик вони залишатимуться нішевим явищем. Особливо якщо врахувати їхній потенційний внесок у відновлення енергетичних активів та зміцнення соціальної згуртованості, необхідні термінові дії для підтримки їхнього розвитку. Ми навмисно використали слово «політики», а не «нормативно-правова база», щоб підкреслити, що інструменти, доступні державним органам влади, виходять далеко за межі ухвалення законів і нормативно-правових актів.

Ця підтримка передусім набуде форми ухвалення політичної рамки, що відповідає вимогам ЄС, та використання синергії зусиль з відновлення. З огляду на це, ми хотіли б розпочати цей розділ з кількох вступних зауважень.

По-перше, українські розробники політик та громадські активісти повинні усвідомлювати, що підтримка розвитку енергетичних спільнот за допомогою політик буде довготривалим процесом. Досвід багатьох країн ЄС вже показав, що політики можуть мати непередбачувані наслідки, а також призводити до невдач. Тому розробникам політик, а також новаторським енергетичним спільнотам необхідно застосовувати підхід «навчання на практиці» та розбудовувати довіру. Враховуючи, що законодавство ЄС про енергетичні спільноти розроблялося у два етапи, і що потреби енергетичних спільнот можуть змінюватися в міру того, як вони стають більш усталеними, розробникам політик необхідно враховувати цикли моніторингу, оцінювання та перегляду.

По-друге, як наслідок цього, це означає, що не всі аспекти можуть бути розглянуті або належним чином опрацьовані розробниками політик в короткостроковій перспективі. Хоча впродовж цього розділу ми надаємо повний перелік рекомендацій, ми також вирішили виокремити три пріоритетні заходи у висновках.

По-третє, Україна може навчитися у тих країн, які вже просунулися далі у процесі транспозиції вимог ЄС. Тут ключову роль відіграє передача знань. Водночас запозичення досвіду інших країн може не дати очікуваних результатів або ж не бути настільки важливим, як може здаватися. Це зумовлено кількома причинами:

(1) як ми продемонструємо, Україна не обов'язково суттєво відстає у цій сфері;
(2) контекст є настільки специфічним, що перенесення певних кращих практик може бути менш доречним. Навпаки, Україна навіть може отримати можливість розробити власні кращі практики та поділитися ними з іншими країнами.

По-четверте, підтримка розвитку енергетичних спільнот може здійснюватися як у межах, так і поза межами законодавчої бази ЄС. Вимоги ЄС, безумовно, накладають певні обмеження, але водночас слугують орієнтиром для національних політик у визначених сферах. Проте розробники політик мають можливість регулювати або підтримувати подібні ініціативи та суб'єктів, які не відповідають критеріям ЄС щодо енергетичних спільнот, але можуть допомогти Україні досягти своїх цілей. Тому деякі з наших рекомендацій щодо політик можуть виходити за межі вимог ЄС.

Цей розділ спочатку розглядає чому розробникам політик варто звернути особливу увагу на енергетичні спільноти з точки зору формування політики для їхнього подальшого розвитку. Далі представлено огляд засад політик ЄС, прийняття нормативних положень та інших заходів, розроблених інституціями ЄС. Після цього наведено короткий огляд поточної ситуації у сфері політик України. Нарешті, ми детально аналізуємо процес транспозиції, надаючи відповідні рекомендації у цій сфері.

5.1 Навіщо розробляти засади політик спеціально для енергетичних спільнот?

У цьому розділі пояснюються причини, що зумовлюють необхідність розробки засад політик, адаптованих до потреб енергетичних спільнот в Україні, не беручи до уваги той факт, що це є юридичною вимогою для вступу України до ЄС. Спочатку ми зосередимося на поясненнях, які можна знайти в законодавстві ЄС, а потім наведемо приклади та міркування з вторинної літератури та нашого польового аналізу.

5.1.1 Загальні обґрунтування з точки зору розробників політик ЄС

Відповідні директиви ЄС пояснюють, чому ЄС визнає енергетичні спільноти особливими суб'єктами, які потребують цілеспрямованої підтримки. Ці положення не є юридично зобов'язуючими, але пояснюють «дух» директиви.

Перший аргумент фокусується на їхніх специфічних характеристиках, які відрізняють їх від інших акторів, а також ставлять їх у невідносно конкурентне становище.

(71) [...] Специфічні характеристики місцевих спільнот відновлюваної енергетики з точки зору розміру, структури власності та кількості проєктів можуть перешкоджати їхній конкуренції на рівних з великими гравцями, а саме суб'єктами з більшими проєктами або портфелями проєктів. [...] Заходи для компенсації недоліків, пов'язаних зі специфічними характеристиками місцевої відновлюваної енергетики [...] включають надання спільнотам, що працюють у сфері відновлюваної енергетики, можливості працювати в енергетичній системі та полегшення їхньої ринкової інтеграції.

Директива 2018/2001 про заохочення використання енергії з відновлюваних джерел

(46) Громадські енергетичні спільноти є новим типом суб'єктів господарювання завдяки своїй структурі членства, вимогам до управління та цілям. Їм має бути дозволено працювати на ринку на рівних умовах без викривлення конкуренції, а права та обов'язки, що застосовуються до інших суб'єктів на ринку електроенергетики, мають застосовуватися до громадських енергетичних об'єднань у недискримінаційний та пропорційний спосіб. [...]

Директива 2019/944 про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії

(64) [...] Енергетичні спільноти, громадські ініціативи, місцеві органи влади та енергетичні агентства, хоча і є необхідними для реалізації Хвилі Реновації, стикаються з тими ж проблемами низької адміністративної, фінансової та організаційної спроможності. Це не повинно перешкоджати виконанню основної ролі таких організацій і має бути враховано при розробці програм підтримки та навчання, які мають бути помітними та доступними. Держави-члени можуть активно підтримувати організації з меншими бюджетами, надаючи їм цільову технічну, фінансову та юридичну допомогу.

Директива 2024/1275 про енергетичні характеристики будівель

Таким чином, ЄС стверджує, що необхідно забезпечити, щоб енергетичні спільноти могли конкурувати «на рівних». Це можна зробити за допомогою:

- роз'яснення, коли до енергетичних спільнот застосовується інший набір правил (диференціація);
- усунення або спрощення певних стандартів або процедур для енергетичних спільнот (спрощення);
- надання альтернативних способів виконання тих самих зобов'язань (гнучкість);
- надання конкретної адміністративної, технічної, організаційної або фінансової підтримки (розбудова потенціалу).

Таким чином, ЄС виправдовує державне втручання тим, що надає різним суб'єктам однакові шанси на успіх. Опосередковано розвиток енергетичних спільнот також є засобом досягнення мети для розробників політик ЄС, тобто засобом досягнення інших пріоритетів політик, таких як підвищення конкуренції на енергетичних ринках.

Другий аргумент ґрунтується на додаткових перевагах, які надають енергетичні спільноти порівняно з іншими учасниками.

(118) [...] Енергетичні спільноти можуть допомогти забезпечити довгострокову економію енергії, особливо серед домогосподарств, а також збільшити стійкі інвестиції з боку громадян та малого бізнесу. [...]

Директива 2023/955 про енергоефективність (EED)

(43) [...] Там, де такі ініціативи були успішно реалізовані, вони принесли громаді економічні, соціальні та екологічні вигоди, які виходять за рамки простої вигоди, отриманої від надання енергетичних послуг. [...]

Директива 2019/944 про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії (EMD)

(70) Участь місцевих мешканців та місцевих органів влади у проєктах з відновлюваної енергетики через спільноти відновлюваної енергетики призвела до значної доданої вартості з точки зору використання відновлюваної енергетики на місцевому рівні та доступу до додаткового приватного капіталу, що призводить до місцевих інвестицій, більшого вибору для споживачів та більшої участі громадян в енергетичному переході. Таке місцеве залучення є ще більш важливим у контексті збільшення потужностей відновлюваної енергетики. Заходи, що дозволяють громадам, які працюють у сфері відновлюваної енергетики, конкурувати на рівних з іншими виробниками, також спрямовані на збільшення участі місцевих жителів у проєктах з відновлюваної енергетики, а отже, на підвищення рівня сприйняття відновлюваної енергетики.

Директива 2018/2001 про заохочення використання енергії з відновлюваних джерел

Енергетичні спільноти здатні розкрити невикористаний потенціал, в тому числі з точки зору економії енергії, мобілізації місцевих приватних інвестицій або розвитку інновацій. ЄС пропонує вимірювати переваги, які вони надають, не лише з точки зору результатів їхньої діяльності, але й з точки зору наслідків, тобто конкретних ефектів, що виникають в результаті спільного та колективного процесу ухвалення рішень для досягнення цих результатів. І навпаки, це також означає, що інші учасники можуть бути не в змозі розкрити цей потенціал. Тому ЄС обґрунтовує, що для виведення енергетичного переходу на новий рівень необхідна розробка засад політик для енергетичних спільнот.

Підсумовуючи ці два аргументи, ЄС застосовує змішаний і збалансований підхід. Адаптовані засади політик повинні враховувати потреби конкретних суб'єктів та додану вартість, яку вони створюють, зберігаючи при цьому відповідні зобов'язання, що гарантують функціонування ринку та досягнення інших цілей політик.

Виходячи з цих двох аргументів, варто розглянути третій і останній аспект, який не згадується в правових документах, але є основою для колишніх і поточних політичних дебатів. Оскільки енергетичні спільноти можуть отримати вигоду від конкретних положень, які дозволяють їм конкурувати на рівних, важливо запровадити механізми моніторингу та захисту:

(1) для забезпечення того, щоб підтримка залишалася пропорційною і не створювала нових ринкових дисфункцій; і

(2) для запобігання зловживанню цими сприятливими умовами з боку вже існуючих гравців. В іншому разі весь сенс надання адаптованої політичної рамки втрачається. Окрім цього, може бути поставлена під сумнів ефективність формування політики, так само як і перспектива того, що енергетичні спільноти

зможуть забезпечити конкретні вигоди. Отже, розробники політик несуть відповідальність за забезпечення юридичної ясності та належне впровадження правових положень.

Фокус: Маніпулятивне використання концепції енергетичних спільнот та корпоративне захоплення

«Це вигідно самим мешканцям, тому що вони отримують ці блага. [...] [Роль енергетичних спільнот] полягає, в першу чергу, в тому, що вони є генераторами, вони є джерелами первинних потреб. Тобто це не буде так, як сьогодні, я дуже добре знаю проекти, які реалізуються для громади, без громади».

Інтерв'ю 6, представник ОМС

Перехідні процеси за своєю суттю означають боротьбу за владу. У цьому контексті в політичних та наукових дискусіях з'явилися два терміни для опису екзистенційної та політичної загрози, яку традиційні корпоративні гравці можуть становити для (розвитку) енергетичних спільнот: «маніпуляція» концепцією спільнот та «корпоративне захоплення енергетичних спільнот».

- Маніпулятивне використання концепції енергетичних спільнот - це маркетинг корпоративного та комерційного проєкту як проєкту енергетичної спільноти, навіть якщо громада жодним чином не залучена до нього, а контроль та ухвалення рішень залишається за комерційною стороною. Мета полягає в тому, щоб зробити суто комерційний проєкт більш привабливим і соціально прийнятним. (Cárdenas Álvarez та ін., 2023)

- Корпоративне захоплення енергетичних спільнот також використовується для опису стратегій впливу приватних інтересів на формування політик. За даними REScoop.eu, Європейської федерації енергетичних спільнот, цей ризик є особливо високим при створенні та впровадженні нормативно-правової бази для спільного використання енергії.

Важливо чітко розрізнити регуляторні положення та заходи підтримки, що застосовуються до суб'єктів або видів діяльності. Існує різниця між проєктами, що реалізуються енергетичними спільнотами, і комерційними проєктами, що реалізуються корпоративними суб'єктами від імені громадян, муніципалітету або громади. Прихильники політики енергетичних спільнот попереджають про створення лазівок, ухвалення нечітких регуляторних положень і відсутність правозастосування щодо певних регуляторних положень.

5.1.2 Приклади конкретних проблем у сфері політик та управління в Україні

Ми хочемо доповнити загальні аргументи, представлені раніше, конкретними прикладами, що стосуються українського контексту. Аспекти, представлені в цьому підрозділі, можуть допомогти у визначенні поточних бар'єрів на шляху розвитку енергетичних спільнот, які можна усунути за допомогою законодавчих, регуляторних або адміністративних змін. Ці аспекти досить узгоджені з регуляторними бар'єрами, визначеними в різних звітах щодо енергетичних спільнот загалом або в Україні зокрема. Підсумовуючи, розробникам політик необхідно звернути увагу на 1) складність і непослідовність регулювання, 2) те, як воно може непропорційно впливати на малих гравців, таких як енергетичні спільноти, і 3) динаміку впливу і взаємозалежність між енергетичними спільнотами та іншими гравцями (переважно операторами мереж) у формуванні політик і реалізації проєктів.

Доступ до мережі є особливо показовим прикладом.

«Я думаю, що основною перешкодою є те ж, що і в більшості проєктів ВДЕ, а саме - доступ до мережі. Тому що реалізувати повністю автономний проєкт, який не залежить від зовнішньої мережі, складно навіть з технічної точки зору. Там, скоріш за все, мають бути дотримані параметри електромережі - частота, синхронізація тощо. Тому все одно необхідно мати фізичний зв'язок із зовнішньою мережею. Я не вивчав

структуру власності операторів розподільчих систем в Україні, але наші оператори в основному є приватними компаніями. Деякі з них мають російські зв'язки, деякі з них націоналізовані. Скоріш за все, залишилися попередні власники. Це означає, що старий менталітет все ще існує: ми в центрі всього, а всі інші виконують роботу за нас. Важко щось зробити, якщо доводиться працювати з таким типом людей. Справа навіть не в самих людях, а у ставленні, коли немає бажання співпрацювати».

Інтерв'ю 14, представник ОМС

«Якби не було проблем з підключенням, це було б дуже просто, тому що насправді оператори локальних мереж, які відповідають за підключення малих об'єктів, є монополістами, і вони зловживають своїми повноваженнями, тобто, щоб тебе почули, зробили все так, як ти хочеш, треба дати хабаря, або це дуже дорого і довго, або це дуже дорого. Є багато нюансів».

Інтерв'ю 16, представник громадської організації

По-перше, енергетичні спільноти стикаються з конкретними регуляторними бар'єрами через складність або відсутність законодавчих положень чи стимулів. Багато респондентів відзначають, що обмін або продаж енергії в межах громади суб'єктам, розташованим на території, де вона виробляється, або продаж в мережу, не стимулюється або взагалі є неможливим.

Є поняття споживчої кооперації, де ми всі об'єднуємося і вирощуємо щось, але вирощуємо це для власних потреб і не можемо продати, наприклад, тому що податки занадто високі. А для комерційної торгівлі це нецікаво. Тому біоенергетичні компанії часто створюють споживчий енергетичний кооператив, вирощують сировину і продають її не від імені юридичної особи, а від імені фізичної особи, підприємця, просто тому, що буде менше податків».

Інтерв'ю 16, представник громадської організації

Візьмемо для прикладу наш дитячий садок. Десять років тому ми встановили сонячні батареї для підігріву басейну. Діти до басейну не ходять, але садочок працює. Але ми не можемо використовувати сонячні панелі. Тому ми втрачаємо гроші. Ми могли б продавати надлишок енергії в систему. Але зараз ми їх не експлуатуємо. У нас є обладнання, але у нас нульовий збут. Тобто місто зробило все, щоб впровадити енергозберігаючі заходи на об'єкті, альтернативну систему опалення в цьому дошкільному закладі, але перепони у вигляді неузгодженостей у законодавчій базі зупинили нас на нашому шляху. Тобто ми отримуємо частину, але не всі потенційні вигоди».

Інтерв'ю 9, представник ОМС

«Навіть якби ми встановили дуже потужні панелі і захотіли б розподілити енергію між основними споживачами, ми б не змогли цього зробити, тому що для цього немає механізму. Це можливо лише в межах конкретного індустріального парку або в межах однієї установи. Якщо це лікарня, то це можливо, а якщо це лікарня і школа, то ні».

Інтерв'ю 6, представник ОМС

«Наразі є приклади, коли навіть у нашому місті члени ОСББ кажуть, що ми створимо ОСББ, навіть не розуміючи, що це енергетична спільнота, і будемо самі виробляти енергію. Ми купили сонячні панелі, встановили їх на дахах і маємо надлишок електроенергії, але продати її державі дуже складно. Якщо приватна особа може виробляти електроенергію за допомогою сонячних панелей потужністю до 30 кіловат і їй важко вийти на цей ринок і продати державі, то для ОСББ це майже неможливо. Тут ОСББ може тільки розподіляти цю електроенергію всередині свого кооперативу, а вийти на ринок і продавати електроенергію практично неможливо, і ми вже стикалися з такими ситуаціями».

Інтерв'ю 10, представник ОМС

«Сонячне місто» хотіло продавати електроенергію в Славутич, але це практично неможливо зробити. Хоча є можливість продавати електроенергію через ЕСКО-сервіс, але це заплутано і адміністративно зарегульовано, тому ніхто не хоче цим займатися. Можливо, наступної зими будуть усунені інституційні бар'єри на шляху розвитку розподіленої генерації».

Інтерв'ю 11, представник неурядової організації

Другим аспектом, що перешкоджає розвитку енергетичних спільнот, є необхідність визнати, що деякі регуляторні аспекти непропорційно впливають на них і ставлять їх у невідгідне становище порівняно з іншими учасниками. Секретаріат Енергетичного Співтовариства (2024, с.19) зазначає, що енергетичні спільноти стикаються з труднощами в отриманні доступу до електромережі (з точки зору витрат, технічних вимог і процедур), оскільки «до цього часу ці вимоги були розроблені для великих комунальних підприємств і часто не враховують конкретні потреби менших виробників». У випадку України багато респондентів робили подібні заяви про те, що чинні правила не адаптовані до малих гравців. Навіть коли було створено спеціальну структуру для малих гравців, зацікавлені сторони вважають, що вона поки що не виконує свої функції. Ввівши додаткові вимоги, такі як обов'язкове ліцензування, та обмеживши правову базу дуже специфічними випадками (індустріальні парки), законодавство, що регулює малі розподільчі системи та їх операторів, не змогло створити основу, яка могла б бути корисною для розвитку енергетичних спільнот та пов'язаної з ними діяльності.

«Що ви розглядаєте як енергетична спільнота в Україні з точки зору законодавства? Ну, по-перше, добре відомо, що дослівного перекладу терміну «енергетична спільнота» в законодавстві взагалі не існує. Тут дуже добре підходить «оператор малої розподільчої системи». [...] Тому що, як я вже казав, там менше споживачів, менше відповідальності, менше ризиків тощо. Малі розподільчі системи погано врегульовані як в основному законі «Про ринок електричної енергії», так і в підзаконних актах. Ще гірше в кодексах, в правилах ринку, які були змінені регулятором минулого року у зв'язку з ухваленням законопроекту про «зелену» трансформацію. Всі вони передбачали розширення цих «малих систем розподілу». Тільки в ньому уточнюється, що вони можуть створюватися лише для індустріальних парків».

Інтерв'ю 20, представник громадської організації

Більше того, часто на енергетичні спільноти впливає не зміст самого законодавства, а якість розробки політик. Через свої унікальні характеристики енергетичні спільноти менш здатні впоратися з регуляторною невизначеністю, яка, в свою чергу, створює підвищені інвестиційні ризики та операційні виклики. Це було підтверджено під час наших інтерв'ю, оскільки багато хто описував регулювання як «складне», «ненадійне», «непослідовне» або «суперечливе», і згадував впровадження «зеленого тарифу» як приклад регуляторної невизначеності⁴ в Україні.

«На основі дослідження ми зрозуміли, що в законодавстві є багато нюансів, які ускладнюють створення енергетичної спільноти, оскільки існує багато різних законодавчих норм, які часто суперечать одна одній. У нас є ініціативна група, яка сформувалася в результаті навчального семінару в Берліні для менторів, присвяченого створенню спільнот зеленої енергетики. Ми досі підтримуємо зв'язок і намагаємося просувати цю тему. Але коли ми з професійними юристами вирішили з'ясувати, як зробити так, щоб якомога простіше донести цю інформацію до людей, ми зіткнулися з великою кількістю законодавчих перешкод».

Інтерв'ю 18, представник неурядової організації

⁴ Детальна інформація щодо труднощів із впровадженням «зеленого» тарифу в Україні виходить за межі цього дослідження. Якщо ви хочете дізнатися більше, можете ознайомитися з документом під назвою «Сонячний план Маршалла для України», опублікованим Berlin Economics (Bilek та ін., 2024) за підтримки Greenpeace Germany.

Нарешті, як згадувалося в підрозділі вище, третій аспект, що перешкоджає розвитку енергетичних спільнот, полягає в асиметрії влади стосовно домінуючих гравців ринку. Ризик регуляторного захоплення, незалежно від того, є він реальним чи ні, а також наявність боротьби за владу — добре відомі явища, які інколи проявляються у вигляді жорстких та антагоністичних заяв серед опитаних зацікавлених сторін.

«Наразі наші законодавчі норми не є чітко визначеними, що дозволяє місцевим енергопостачальним компаніям трактувати вимоги та умови на власний розсуд».

Інтерв'ю 19, представник ОМС

«Але з іншого боку, ми всі бачимо, що наша енергетична система, наш енергетичний ринок дуже зарегульований, і, напевно, не державою, а тими постачальниками електроенергії, які зараз постачають електроенергію населенню. Це, грубо кажучи, така собі держава в державі, яка має свої власні правила, окремі від тих, які має держава. Вона має власні дозволи, які регулюють процес виробництва та розподілу енергії. Тому я думаю, що вони намагаються зробити все можливе, щоб не допустити інших гравців на цей ринок. Я вважаю, що у нас є громади, які можуть самоорганізовуватися, вони є певною мірою конкурентами, і все робиться для того, щоб не допустити конкурентів на цей ринок. Я думаю, що тільки держава може якимось чином сприяти тому, щоб енергетичні спільноти могли легально зайти на цей ринок і створити не тільки конкуренцію цим «слонам», так би мовити, але й підвищити енергетичну незалежність держави [...] Але нам потрібно зробити цей ринок трошки більш дерегульованим. Я навіть не буду говорити про роздержавлення влади, тому що там, напевно, невелика частка самої держави на цьому ринку, дуже велика частка олігархів тощо».

Інтерв'ю 11, представник ОМС

У зв'язку з цим здається, що деякі зацікавлені сторони не дуже вірять у те, що органи державної влади зацікавлені або здатні збільшити кількість і різноманітність учасників енергетичної системи, а також розробити і впровадити положення, що сприяють досягненню цієї мети:

«Проблеми в енергетиці були ще до початку повномасштабної війни, значні проблеми, тому що борги були накопичені різними державними компаніями, тому що стратегії, які закладаються державою, часто не виконуються. Вони просто декларуються з популістських міркувань, і на цьому все зупиняється. Тому ми маємо монополії, які негативно впливають на сектор. У нас є багато проблем, які ми успадкували. Крім того, ми маємо нові проблеми - знищення генеруючих потужностей, зокрема балансууючої генерації [...]».

Інтерв'ю 16, представник громадської організації

«В енергетичному секторі ми досі стикаємося зі зловживаннями на енергетичних ринках. Зрозуміло чому, бо цінами постійно маніпулюють. Я спілкуюся з різними дрібними операторами біогазових установок, які виробляють продукт з біомаси, продають його або переробляють в електроенергію, яку потім продають за зеленим тарифом. І вони скаржаться, що їм важко, тому що вони малі і на обсяги електроенергії, які вони продають, впливають невеликі коливання ціни, і вони несуть значні збитки, постійні коливання ціни, динаміка коливання ціни. Звичайно, хто має більше можливостей і досвіду, мають власні компанії, можуть змовлятися і маніпулювати ціною. Регулятор не дуже вчасно реагує на це питання. І виникає ланцюгова реакція. Гравці ринку не хочуть радикально змінювати свої практики. Регулятор не хоче вносити зміни або взагалі вгадувати щось нове до того, як буде розгорнута нова модель ринку. І хто від цього страждає? Дрібні гравці ринку, які вже існують, і потенційні гравці ринку. І коли ми говоримо про енергетичні компанії, то це найбільша частка цих потенційних гравців. На жаль, я не бачу, що в найближчому майбутньому вони зможуть конкурувати на рівних з існуючими гравцями. Знову ж таки, це додаткова робота для регулятора».

Для виправлення потенційної асиметрії влади деякі респонденти справедливо вказують на необхідність створення адвокаційної структури (див. також підрозділ 4.1.2.).

5.1.3 Висновки та рекомендації

Метою цього розділу було відповісти на питання: чому існує потреба в розробці засад політик спеціально для енергетичних спільнот? Представлені нами аргументи ґрунтуються на трьох засадах:

- 1) зменшення їхніх недоліків порівняно з наявними гравцями;
- 2) висвітлення та використання їхніх переваг;
- 3) захист енергетичних спільнот та їхніх засад політик від впливу, захоплення та витіснення стратегій з боку діючих гравців.

У зв'язку з цим розробникам політик необхідно звернути увагу на 1) існування конкретних регуляторних бар'єрів, 2) непропорційний вплив певних регуляторних аспектів на енергетичні спільноти і 3) наявність боротьби за владу з діючими гравцями.

Таким чином, розробники політик та інші органи державної влади (наприклад, НКРЕКП) несуть відповідальність за розробку чітких засад політик, адаптованих до енергетичних спільнот, з метою виправлення несправедливої та несприятливої ситуації, що перешкоджає ефективному досягненню цілей політик. Розробники політик повинні чітко розмежовувати положення, що застосовуються до енергетичної спільноти як специфічного суб'єкта, від положень, що застосовуються до них при здійсненні певних видів діяльності, які в деяких випадках можуть бути адаптовані. Вони повинні змінювати правила гри. І, таким чином, вони змінюють динаміку між учасниками ринку.

Отже, дуже важливо розуміти, що відповідальність органів державної влади не обмежується суто правовими та регуляторними аспектами, а включає також формування нової структури управління. Враховуючи асиметрію між енергетичними спільнотами та іншими учасниками, як з точки зору ринкової конкуренції, так і з точки зору ресурсів адвокації, органи державної влади повинні відігравати проактивну роль. Вони повинні усвідомлювати тактики впливу та маніпуляції, які можуть застосовувати домінуючі гравці під час розробки та після впровадження політичної рамки. Здатність управляти політичними інтересами та можливим опором, відкритість до потреб зацікавлених сторін і забезпечення доступності є необхідними умовами. Цей аспект також може перебувати під ретельним контролем з боку інституцій ЄС та міжнародних партнерів.

5.2 Огляд нормативно-правової бази ЄС для енергетичних спільнот

У середині 2010-х років політики ЄС визнали важливість енергетичних спільнот у просуванні енергетичного переходу, а також їхню різноманітність у різних країнах Європи та загальні труднощі, з якими вони стикалися в процесі розвитку. Відповідно, наприкінці 2010-х років ЄС ухвалив положення, які уточнюють, що відрізняє енергетичні спільноти від інших учасників ринку, а також які регуляторні норми до них застосовуються або повинні бути адаптовані для сприяння їхньому розвитку. Ці положення можуть мати як нормативний, так і ненормативний характер.

У наступних підрозділах ми представляємо політичні рамки ЄС, а також покажемо, що ЄС сам дотримується принципів, які рекомендує державам-членам. Після законодавчого прориву, пов'язаного з пакетом законів про чисту енергію, ЄС продовжував підтримувати розвиток енергетичних спільнот шляхом оновлення регуляторної бази, а також створення загальноєвропейської сприятливої рамки.

5.2.1 Нормативно-правова база ЄС

ЄС ухвалив регуляторні положення для енергетичних спільнот у два етапи або покоління, як показано на Рисунку 11. Основні положення першого покоління були збережені, водночас було впроваджено й нові.

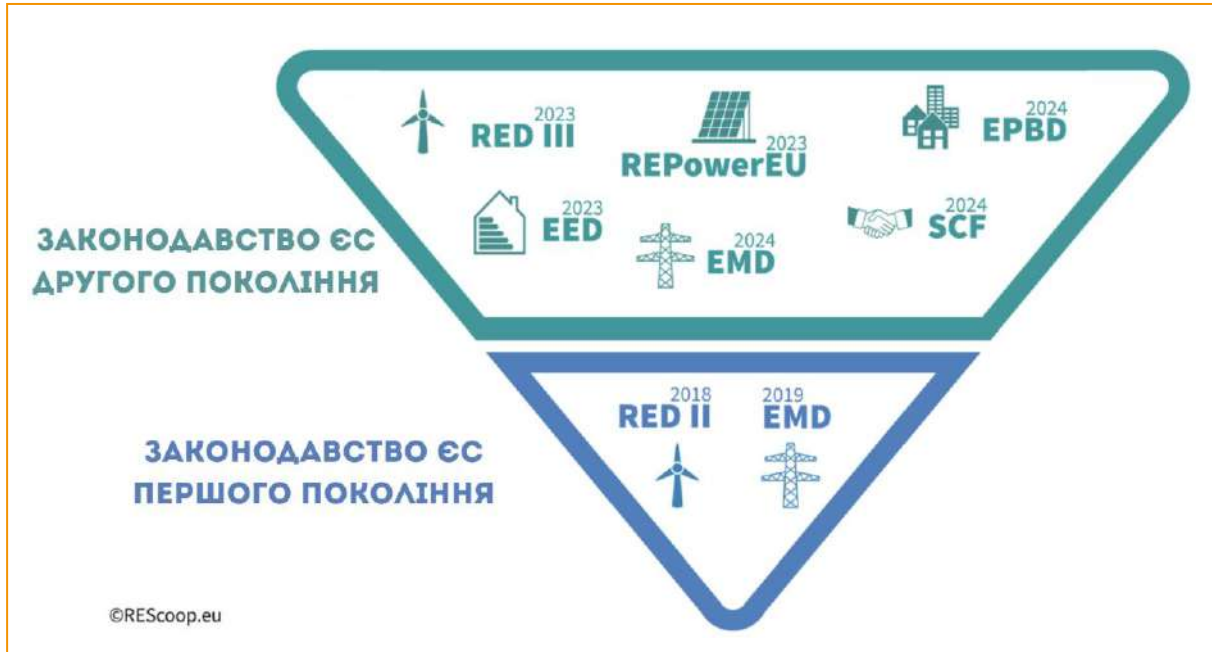

Рисунок 11. Огляд законодавства ЄС про енергетичні спільноти (власна ілюстрація, адаптована з [REScoop.eu](https://rescoop.eu))

Перше покоління законодавства ЄС заклало основу, запровадивши статті, спеціально присвячені енергетичним спільнотам а також визначивши їхні особливі характеристики та роль у багатьох енергетичних процесах. Директива про відновлювану енергію (RED, Директива 2018/2001) зосереджена на виробництві та використанні енергії з відновлюваних джерел і запровадила визначення спільнот відновлюваної енергії (RECs).

Водночас Директива про ринок електроенергії (EMD, Директива 2019/944) фокусується на участі в електроенергетичному секторі та вводить поняття громадського енергетичного об'єднання (СЕС). Також у ній передбачено механізм звітності для моніторингу стану планування та впровадження в країнах ЄС.

У цьому контексті Європейська комісія підкреслила, що багато країн ЄС не надали детальної інформації про заходи підтримки RECs у своїй загальноєвропейській оцінці проєктів оновлених національних енергетичних і кліматичних планів (NECPs). Це свідчить або про низьку обізнаність держав щодо вимог звітності, або про недостатнє впровадження відповідних положень (Європейська комісія, 2023b).

На відміну від першого покоління, друге покоління законодавства ЄС використовує закладені раніше основи. Нові визначення чи статті, що стосуються енергетичних спільнот, не були введені. Логіка полягає в тому, щоб нагадати державам-членам про необхідність враховувати потенційний внесок, специфічні потреби та додану вартість енергетичних спільнот під час транспозиції нових положень у національне законодавство.

Таким чином, енергетичні спільноти пов'язані з багатьма пріоритетними аспектами в межах Європейського зеленого курсу, зокрема розвитком офшорної вітроенергетики, запровадженням зон прискореного розвитку відновлюваних джерел енергії, декарбонізацією будівельного сектору, а також секторів опалення та охолодження (через використання відновлюваної енергії та підвищення енергоефективності), розвитком систем централізованого теплопостачання, боротьбою з енергетичною бідністю.

Подібно до першої хвилі законодавства, друге покоління визнає те, що окрема кількість енергетичних спільнот у кількох країнах уже робить для поширення цих підходів по всій Європі.

Отже, перше покоління законодавства сприяє появі енергетичних спільнот, а друге – інтегрує їх у загальну політику та розширює їхню сферу діяльності.

Детальніший аналіз конкретних положень буде представлений у підрозділі 5.3.3.

5.2.2 Механізми підтримки ЄС

ЄС не обмежився лише підтримкою розвитку енергетичних спільнот шляхом ухвалення законодавства та моніторингу його впровадження. Зокрема, Європейська комісія змогла створити власну загальноєвропейську сприятливу рамку підтримки, яка доповнює зусилля держав-членів або ті заходи, які вони мають реалізувати.

Ми узагальнюємо це сприятливе середовище ЄС у чотирьох аспектах:

- покращення та обмін знаннями (щодо політик) по всій Європі;
- використання синергії з іншими політичними темами та мережами;
- надання допомоги енергетичним спільнотам;
- підтримка мережі прихильників.

У наступному підрозділі наведено приклади, що ілюструють ці аспекти. Його мета подвійна: висвітлення ініціатив, доступних для українських зацікавлених сторін, визначення практик, які можна відтворити на інших рівнях управління (національному, регіональному, місцевому) в Україні.

▪ Створення конкретних загальноєвропейських ініціатив

Європейська Комісія започаткувала та фінансує кілька загальноєвропейських ініціатив, спрямованих на розвиток енергетичних спільнот або проєктів громадян. Ці ініціативи часто координуються європейськими зацікавленими сторонами, що представляють інтереси енергетичних кооперативів, а також місцевими та регіональними органами влади від імені Комісії. Таким чином, вони спрямовані насамперед на надання технічної допомоги громадам, створення та підтримку мережі підтримки на рівні ЄС, а також на покращення знань про політики. Фактично, вони забезпечують зворотній зв'язок з розробниками політик ЄС для подальшої адаптації законодавства на рівні ЄС або надають додаткові рекомендації державам-членам щодо усунення регуляторних бар'єрів.

Ці ініціативи є актуальними для України з трьох причин. По-перше, тому що вони є чудовим місцем для отримання доступу до ресурсів, доступних для всіх зацікавлених сторін. По-друге, тому що нові та існуючі енергетичні спільноти в Україні можуть подавати заявки на отримання допомоги в рамках деяких з них. По-третє, тому що вони можуть надихнути органи державної влади на започаткування подібних ініціатив під керівництвом консорціуму учасників або державних агентств.

Фокус: Ініціативи ЄС на підтримку розвитку енергетичних спільнот

- [Репозиторій енергетичних спільнот](#) та [Консультаційний хаб сільських енергетичних спільнот](#):

Протягом двох років свого існування (2022-2024) обидві ініціативи збирали дані та надавали інформацію про політики, тематичні дослідження та кращі практики. Вони також надавали технічну допомогу окремим міським та сільським громадам. Хоча проєкти більше не працюють, їхні веб-сайти та ресурси все ще доступні і є чудовою відправною точкою для тих, хто хоче швидко познайомитися з енергетичними спільнотами в Європі.

- **Фонд Європейського Енергетичного Співтовариства:** Запущений у вересні 2024 року і, як очікується, діятиме до 2027 року. Цей фонд є продовженням обох вищезгаданих ініціатив. З бюджетом понад 10 мільйонів євро він надаватиме пряму підтримку новим або існуючим енергетичним спільнотам. Він сприятиме наданню технічної допомоги та розбудові потенціалу, наприклад, шляхом розробки бізнес-планів та проведення тренінгів, а також надання фінансової допомоги (до 7 млн. євро). Програма спиратиметься на мережу національних експертів, які виступатимуть у ролі посередників та надаватимуть підтримку ініціативам, що подають заявки. Перший конкурс на отримання грантової підтримки очікується у 2025 році. Програма буде відкрита для українських бенефіціарів.
- **Служба підтримки реновації під керівництвом громадян:** Започаткована у квітні 2023 року, ця ініціатива надає допомогу та інформацію окремим новим або існуючим енергетичним громадам для залучення громадян та надання їм послуг з реновації будівель. Вона забезпечує платформу для обміну та налагодження зв'язків, а також кілька форматів передачі знань. Ресурси можуть бути особливо актуальними для об'єднань співвласників багатоквартирних будинків в Україні.

▪ Включення енергетичних спільнот в існуючі державні фонди

Безумовно, корисно розвивати ініціативи, спрямовані на енергетичні спільноти. Однак, також важливо, щоб ініціатори та енергетичні спільноти отримували підтримку через існуючі фонди.

По-перше, через різні програми фінансування ЄС безпосередньо фінансує багато пілотних проєктів, розвиток послуг або накопичення знань про енергетичні спільноти. ЄС оголошує конкурси, орієнтовані на конкретні аспекти, такі як забезпечення доступу до капіталу, боротьба з енергетичною бідністю, прискорення заходів з енергоефективності та реконструкції, створення єдиного вікна або національних коаліцій у країнах ЄС, які мають менший досвід у розвитку енергетичних спільнот. Енергетичні спільноти є одними з багатьох суб'єктів, які мають право на участь у програмі. Ліва частина з них управляється в рамках програми LIFE - інструменту фінансування заходів з охорони довкілля та клімату. Оскільки Україна приєдналася до програми в рамках двосторонніх переговорів про асоціацію в червні 2022 року, українські організації можуть подавати заявки на будь-які конкурси або конкурси, орієнтовані саме на Україну.

По-друге, ЄС виділяє частину свого бюджету національним і регіональним органам влади в межах енергетичної та кліматичної політики, а також політик, спрямованих на зменшення економічних диспропорцій між державами-членами або окремими регіонами. Таким чином, кошти ЄС надходять на підтримку реформ та інвестиційних пріоритетів, визначених державними органами.

Прихильники енергетичних спільнот на рівні ЄС оцінили, чи використовують ці державні органи ЄС-кошти, що є в їхньому розпорядженні, для сприяння розвитку енергетичних спільнот. Загалом, державні фонди ще не використовуються достатньо для просування енергетичних спільнот у ЄС.

Енергетичні спільноти майже не згадуються в реформах та інвестиційних пріоритетах, оголошених країнами ЄС. А коли вони все ж згадуються, то часто не як окремий напрямок, а в контексті ширших політичних цілей (наприклад, сприяння розвитку ВДЕ).

У цьому аспекті можна провести певні паралелі з українським планом, який описує реформи та інвестиційні пріоритети, що фінансуватимуться через механізм **EU-Ukraine Facility**. Деякі заходи будуть корисними для енергетичних спільнот, але вони взагалі не згадуються, за винятком об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) у контексті програм реновації будівель.

Фокус: Кращі практики щодо залучення енергетичних спільнот до існуючих програм фінансування

- Іспанський фонд відновлення та стійкості спрямовує 100 млн євро на розгортання енергетичних спільнот у рамках спеціальної національної програми. Кошти перераховуються регіональним органам влади та управляються ними. Близько половини програм регіонального економічного розвитку передбачають створення спеціальних інструментів фінансування,

орієнтованих на енергетичні спільноти, або фінансову підтримку енергетичних спільнот через схеми підтримки ВДЕ.

- Чехія розробила спеціальну програму для громадської енергетики, яка отримає близько 1,5% від загальної суми коштів, виділених з Фонду модернізації. Крім того, енергетичні спільноти можуть подавати заявки на фінансування в рамках програми для відновлюваних джерел енергії та модернізації систем опалення в цьому фонді. У рамках Фонду відновлення та стійкості чеський уряд також планує підтримати розвиток енергетичних спільнот, зокрема, шляхом запровадження єдиного вікна для енергетичних спільнот та енергоефективних ремонтів, а також фінансування пілотної програми зі створення 40 енергетичних спільнот з бюджетом близько 4 млн. євро.
- В Італії багато регіонів оголосили про зацікавленість у фінансуванні техніко-економічних обґрунтувань для створення спільнот або покритті витрат на юридичне оформлення.
- Використовуючи кошти з фондів відновлення та стійкості, Литовське енергетичне агентство оголосило конкурс на фінансування громадських проєктів з відновлюваної енергетики, в рамках якого покривається 45% витрат на встановлення обладнання. REpowerEU також планує провести конкурс на фінансування з бюджетом 78,5 млн євро для підтримки енергетичних спільнот, які борються з енергетичною бідністю.

Це актуально для України з кількох причин. По-перше, тому що українські зацікавлені сторони вже можуть подавати заявки до деяких з цих фондів ЄС (наприклад, LiFE) або зможуть зробити це в майбутньому. По-друге, Україна отримує багато коштів від міжнародних донорів. У зв'язку з цим органи державної влади (національні, регіональні, місцеві) відіграють важливу роль у сприянні розвитку енергетичних спільнот за рахунок державних коштів шляхом включення їх як реципієнтів до існуючих програм, розробки спеціальних цільових показників фінансування для них у рамках цих програм або використання цих коштів для розробки спеціальних програм фінансування.

Розвиток енергетичних спільнот пов'язаний із широким спектром екологічних, економічних та соціальних переваг. Отже, отримання цих вигод може сприяти досягненню цілей у різних сферах політик. Саме тому підтримка та фінансування енергетичних спільнот може бути ефективним способом використання державних коштів, оскільки дозволяє одночасно реалізовувати кілька цілей політик.

▪ **Зв'язок енергетичних спільнот з іншими сферами політик та мережами**

Комісія ЄС використовує синергію з іншими сферами політик та іншими мережами. Орієнтуючись на конкретну мережу зацікавлених сторін, зокрема місцеві органи влади, та конкретні теми, такі як енергетична бідність або транскордонне співробітництво, ЄС гарантує, що розвиток енергетичних спільнот розглядається з різних боків, залучає різні типи експертизи та максимізує охоплення.

По-перше, тема енергетичних спільнот пов'язана з іншими важливими ініціативами ЄС, такими як «Угода мерів», Секретаріат «Чиста енергія для островів ЄС», Консультативний центр з енергетичної бідності та Платформа «Розумні міста».

По-друге, співпраця різних генеральних директоратів Європейської комісії та використання державних закупівель дозволяє Комісії залучати експертів для вирішення дуже специфічних питань імплементації.

Наприклад, регуляторна база ЄС передбачає, що держави-члени можуть дозволити енергетичним спільнотам брати участь у діяльності на транскордонному рівні. Для заохочення цієї можливості Комісія замовила розробку поради з транскордонних енергетичних спільнот під керівництвом Генерального директорату з питань регіональної та міської політики у співпраці з Генеральним директоратом з питань енергетики.

Опубліковані рекомендації повинні описати, як створити транскордонну енергетичну спільноту, надати поради щодо подолання бар'єрів та представити найкращі практики. Цей приклад демонструє, як ЄС використовує державні закупівлі для підтримки розвитку енергетичних спільнот.

5.2.3 Висновки та рекомендації

Метою цього розділу було вирішення двох завдань. З одного боку, ми представили та розглянули у контексті політичну рамку ЄС. З іншого боку, ми прагнули підкреслити очікування від держав-членів щодо її транспозиції у національне законодавство. Використовуючи приклад ЄС, ми продемонстрували, що державні органи мають у своєму розпорядженні багато інструментів для підтримки розвитку енергетичних спільнот, окрім ухвалення законів та нормативних актів.

У цьому контексті в наступному розділі ми надамо низку рекомендацій. Будь-який державний орган може відігравати важливу роль у розробці стратегій, адаптації нормативних актів на своєму рівні, моніторингу їхнього впровадження, зборі доказової бази та експертних знань, використанні синергії між різними політичними напрямками та учасниками процесу, формуванні процесу залучення зацікавлених сторін, наданні фінансування для відповідних ініціатив.

Усі ці підходи є ефективними та взаємодоповнюваними способами розкриття повного потенціалу енергетичних спільнот.

Рекомендації

- Просувати існуючі фонди та ініціативи ЄС, а також відкриті конкурси, щоб підвищити обізнаність про енергетичні спільноти та їхніх представників про існуючі можливості фінансування.
- Поміркувати над тим, як реформи та інвестиції, заплановані в рамках Ukraine Facility Plan, можуть бути використані для сприяння розвитку енергетичних спільнот (наприклад, децентралізація та регіональна політика, енергетичний сектор, людський капітал).

5.3 Транспонування політики ЄС щодо енергетичних спільнот в Україні

Для сприяння розвитку енергетичних спільнот розробникам політик необхідно транспонувати п'ять ключових компонентів (див. також Рисунок 12):

- **Чітке визначення**, яке ідентифікує енергетичні спільноти та забезпечує їм керівні настанови та захист.
- **Мінімальні регуляторні умови**, необхідні для реалізації проєктів.
- **Доступ до інформації**, підвищення обізнаності, розбудова потенціалу та технічна підтримка.
- **Доступ до фінансування** для створення та розвитку енергетичних спільнот.
- **Механізм моніторингу**, заснований на ефективному управлінні та механізмах контролю.

Рисунок 12. Складові елементи політик щодо енергетичних спільнот (Джерело: Energy Communities Repository (2024a), с.12)

Цей розділ є картографічним дослідженням та відправною точкою, але не готовим, універсальним рішенням для України. По-перше, тому що транспозиція та впровадження будуть поступовим і довготривалим процесом, що базується на підході «навчання через практику» та реалізації пілотних проєктів. По-друге, мета цього дослідження – надати інформацію та розширити можливості українських політиків і зацікавлених сторін, щоб вони могли самостійно обрати власний шлях розвитку. Важливо піддати сумніву припущення, що Україна є лише пасивним отримувачем досвіду більш розвинених країн. Україна зовсім не починає з нуля та перебуває в унікальному становищі, що дозволяє їй розробляти власні кращі практики, з яких можуть навчатися й інші країни. Необхідно визнати, що інтеграція України є взаємовигідним процесом.

Цей розділ містить короткий огляд поточної ситуації щодо транспозиції в Україні. Далі ми розглядаємо детальний аналіз елементів законодавства ЄС та можливих варіантів його імплементації (які можуть бути взаємодоповнючими або взаємовиключними). Ми обговорюємо компроміси, найкращі практики та потенційні ризики, враховуючи статус-кво в Україні та досвід інших країн ЄС. Ми почнемо з юридичних визначень, а потім перейдемо до більш конкретних нормативних положень.

5.3.1 Статус-кво засад політик в Україні

Як член Енергетичного Співтовариства, а також країна-кандидат, яка веде переговори про вступ, Україна зобов'язана імплементувати законодавство ЄС, що стосується енергетичних спільнот. Наразі вона повинна транспонувати перше покоління законодавства ЄС про енергетичні спільноти, яке наприкінці 2022 року було включено до acquis Співтовариства, тобто правових вимог, які мають бути виконані договірними сторонами Енергетичного Співтовариства або країнами-кандидатами до вступу в ЄС. Ухвалене нещодавно, друге покоління законодавства ЄС ще не було транспоноване державами-членами та не включене до acquis, однак ніщо не заважає політикам імплементувати ці положення разом з державами-членами, особливо враховуючи, що положення, додані нещодавно, зосереджені на двох актуальних для відновлення України темах: внесок енергетичних спільнот у тепло- та холодопостачання та реконструкція будівель.

25 червня 2024 року Кабінет Міністрів України ухвалив Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року. Положення першого покоління законодавства ще не були повністю імплементовані. Однак НПЕК містить огляд поточних та запланованих заходів. Тут наведено короткий огляд, а в наступному розділі ми розглянемо тему транспозиції більш детально.

▪ **Визначення енергетичних спільнот**

У 2019 році Україна ввела поняття та визначення енергетичного кооперативу у своє законодавство (стаття 1(24) Закону «Про альтернативні джерела енергії»⁵). Хоча це важливий крок, адвокати ідеї енергетичної спільноти також зазначають, що це визначення лише частково відповідає вимогам ЄС (див. Вострякова та ін., 2023 та Андрусевич та ін., 2024). Це визначення не змінювалося з моменту ухвалення першого покоління законодавства ЄС щодо спільнот відновлюваної енергетики. Таким чином, Україна не починає з нуля. Розробники політик, однак, мають розробити визначення для спільноти відновлюваної енергії (Renewable Energy Community) та громадського енергетичного об'єднання (Citizen Energy Community), яке б відповідало вимогам ЄС.

▪ **Існуючі регуляторні заходи, що стосуються енергетичних спільнот**

З 2019 року енергетичні кооперативи можуть мати право на отримання зелених тарифів за певних умов, тобто для установок, що не перевищують 150 кВт, і за умови, що членами кооперативу є щонайменше десять громадян, які володіють щонайменше 75% капіталу, або комунальне підприємство, яке володіє щонайменше 25% капіталу на момент створення енергетичного кооперативу та протягом періоду дії тарифу. Будівельні та житлово-будівельні кооперативи, а також об'єднання співвласників багатоквартирних будинків також можуть скористатися грантами програми GreenDIM для встановлення сонячних панелей або теплових насосів.

З того часу в Україні було ухвалено ще кілька законів та постанов, що мають відношення до енергетичних спільнот та їхньої діяльності. Одним із прикладів є Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України» (далі: Закон про зелену трансформацію) від 30 червня 2023 року, який запровадив правову основу для механізму net-billing (механізму самоспоживання), агрегації та системи гарантій походження. Він також змінив умови схеми підтримки ВДЕ – «зеленого» тарифу, перейшовши від «зеленого» тарифу до «зеленої» надбавки.

Ці зміни розглядаються як позитивні зрушення, які можуть сприяти розвитку енергетичних спільнот та їхньої діяльності, зокрема, щодо впровадження ВДЕ. Водночас, учасники займають вичікувальну позицію щодо їхньої імплементації.

«Останні законодавчі зміни виглядають досить перспективними, якщо вони будуть дійсно реалізовані. Ми досі не знаємо, як це працюватиме на практиці. Нещодавно ухвалений законопроект про Net Billing і Net Metering вже прояснив деякі моменти. [...] Саме тому багато експертів налаштовані доволі позитивно. Я думаю, що коли механізм його роботи буде повністю розроблений, він також може стати певним імпульсом, оскільки відкриває можливості для виробництва електроенергії для власних потреб, а також продажу надлишкової електроенергії без зайвого ліцензійного навантаження.»
Інтерв'ю 18, представник громадської організації

▪ **Заплановані заходи**

Наразі урядовці працюють над проектами змін до законів «Про альтернативні джерела енергії» та «Про ринок електричної енергії» та проводять консультації щодо них з метою часткового перенесення першого покоління законів про REC та CEC. Ми розглянемо зміст проекту змін у наступному розділі. Перш ніж ми це зробимо, наведемо декілька коментарів та зауважень.

⁵ «Енергетичний кооператив означає юридичну особу, створену відповідно до Закону України «Про кооперацію» або Закону України «Про споживчу кооперацію» з метою здійснення господарської діяльності з виробництва, закупівлі або транспортування паливно-енергетичних ресурсів, а також надання інших послуг для задоволення потреб своїх членів або територіальної громади, а також для отримання прибутку відповідно до закону.»

Наприкінці 2023 року український уряд опублікував законопроект про транспозицію законодавства ЄС у сфері електроенергетики. Він був підготовлений НКРЕКП у співпраці з Секретаріатом Енергетичного Співтовариства. Цей законопроект, серед іншого, транспонує положення Директиви про ринок електричної енергії (ДВРЕ, Директива 2019/944) шляхом внесення змін до закону України «Про ринок електричної енергії». У зв'язку з цим, законопроект вводить визначення активного споживача, яке включає посилання на енергетичні кооперативи. Він також вводить поняття «об'єднання споживачів енергії» у пункті 32 та статті 58². Консультації із зацікавленими сторонами проводилися до кінця січня. При Міністерстві енергетики було створено робочу групу для подальшого обговорення проекту. Наприкінці літа 2024 року було оприлюднено нові поправки. У багатьох сферах вони були менш детальними. Також змінилася термінологія: СЕС тепер називаються «громадськими енергетичними об'єднаннями». Крім того, проект змін, який поширювався, включав положення про REC, що стосуються Закону «Про альтернативні джерела енергії». Таким чином, робиться спроба вирішити питання узгодженості між обома поняттями шляхом одночасного обговорення їхньої транспозиції. 2 жовтня 2024 року у Верховній Раді (Парламенті України) було зареєстровано новий законопроект (12087), який транспонує положення з EMD.⁶

Таким чином, Україна ще не повністю імплементувала ці положення. Саме тому зараз ми представимо основи політик ЄС та обговоримо поточні запропоновані поправки щодо варіантів транспозиції та приклади кращих практик інших країн ЄС.

5.3.2 Транспонування правових визначень ЄС

Дві різні директиви містять згадки про концепції енергетичної спільноти на рівні ЄС:

- Директива про стимулювання використання енергії з відновлюваних джерел (2018/2001, остання редакція від 2024/1711; консолідована версія доступна [тут](#)), далі ДВДЕ, визначає енергетичну спільноту як спільноту відновлюваної енергії (REC) у статті 2(16) та статті 22.
- Директива про внутрішній ринок електроенергії (2019/944, останні зміни внесені Директивою 2024/1711; консолідована версія доступна [тут](#)), далі - ДВРЕ, визначає енергетичну спільноту як громадське енергетичне об'єднання (СЕС) у Статті 2(11) та Статті 16.

Інші директиви та регламенти ЄС, в яких згадуються енергетичні спільноти, такі як регламенти щодо енергоефективності або соціального кліматичного фонду, посилаються на ці два визначення та директиви і не містять додаткових визначень.

Чому ЄС посилається на дві різні концепції у двох різних директивах? Наскільки обидві концепції схожі, відрізняються та узгоджуються одна з одною? Коротка відповідь полягає в тому, що ЄС не прийняв окремого закону про розвиток енергетичних спільнот, а інтегрував енергетичні спільноти паралельно в рамках існуючих директив, що мають різну сферу застосування і різні цілі. Ось чому дехто вважає, що REC і СЕС частково перетинаються, тоді як інші стверджують, що REC - це частина СЕС. Важливо розуміти, що обидві концепції не є взаємовиключними.

Чи означає це, що Україна має запровадити два визначення у своєму законодавстві? Ні, держави-члени відносно вільні у виборі форми транспозиції. Це означає, що кількість визначень і те, чи буде визначення включено в первинне (закони) або вторинне законодавство (постанови, декрети), не є чітко визначеним. Вони також можуть вирішити покращити узгодженість між обома концепціями, наприклад, запровадивши всеохоплюючу концепцію або горизонтальні положення. Наприклад, вони можуть вирішити, що суворіші положення, які застосовуються лише до REC, також застосовуються до СЕС.

⁶ Через обмеження в часі ми не змогли порівняти офіційно оприлюднений проект закону з проектом змін, які ми отримали наприкінці літа.

Фокус: Кількість визначень, перейменування понять та загальна узгодженість

- Бельгія: Брюссельський регіон запровадив чотири різні визначення, які поділяють певні горизонтальні положення: енергетична спільнота, енергетичне співтовариство громадян, спільноту відновлюваної енергії та місцева енергетична спільнота. Регіон Фландрія в Бельгії запровадив єдину концепцію енергетичної спільноти де REC і CEC є двома узгодженими варіаціями цієї концепції.
- Латвія застосовує підхід, подібний до Фландрії, але перейменувала CEC на електроенергетичні спільноти. Хоча це узгоджується з транспозицією ДВРЕ і з фокусом першого покоління законодавства, термінологія може розглядатися як надмірно обмежувальна, оскільки CEC можуть також сприяти енергозбереженню або надавати інші види енергетичних послуг (див. нижче).
- Чехія, Данія та багато інших країн запровадили два визначення. Деякі країни намагаються визначити зв'язок між ними, тоді як інші, як-от Франція, цього не роблять.

Згідно з поточними змінами, Україна планує запровадити два визначення: одне – спільнота відновлюваної енергії, а друге - енергетичне співтовариство громадян як громадське енергетичне об'єднання.

У багатьох публікаціях пояснюються подібності та відмінності між визначеннями, а також їхні наслідки та взаємозв'язок між цими двома поняттями. Не вдаючись у подробиці, ми наводимо огляд у таблиці 1, де пов'язуємо визначення з аспектами, описаними в розділі 2. Після цього ми надаємо більш детальну інформацію про кожен аспект, а також про можливі варіанти транспозиції та імплементації, приклади кращих практик і помилок з інших країн. Ми також звертаємо увагу на поточний статус-кво в Україні.

	Спільнота відновлюваної енергії	Громадське енергетичне об'єднання
а) Форма колективної організації	<p>Схожість: юридична особа без додаткових уточнень щодо типу</p> <p>Відмінності: немає</p> <p>UA:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>Наразі: кооператив (споживчий, виробничий, сервісний)</i> ▪ <i>Проект: більш детальна інформація надається шляхом включення посилань на закони «Про громадські об'єднання», «Про об'єднання співвласників багатоквартирних будинків» або будь-який інший закон, що регулює організаційно-правову форму</i> 	<p>Схожість: юридична особа без додаткових уточнень щодо типу</p> <p>Відмінності: немає</p> <p>UA: те саме</p>
б) Мета	<p>Схожість: забезпечують екологічні, соціальні та економічні вигоди, а не отримання прибутку (хоча отримання прибутку не виключається)</p> <p>Відмінності: немає</p>	<p>Схожість: забезпечують екологічні, соціальні та економічні вигоди, а не отримання прибутку (хоча отримання прибутку не виключається)</p> <p>Відмінності: немає</p>

	<p>UA :</p> <ul style="list-style-type: none"> задоволення потреб своїх членів або територіальної громади, а також для отримання прибутку; надає перевагу неприбутковим організаціям, цілі мають бути прописані в статуті/засновницькому документі. 	<p>UA: див. колонку праворуч (Спільнота з відновлюваної енергії).</p>
с) Спільне	<p>Схожість: мета</p> <p>Відмінності: фокус на місцеві громади (участь та ухвалення рішень на місцевому рівні) :</p> <p>UA: не потребує подальших роз'яснень</p>	<p>Схожість: мета</p> <p>Відмінності: може бути спільнотою місця, спільнотою інтересів або мати гібридну форму</p> <p>UA: не потребує подальших роз'яснень</p>
d) Учасники та стандарти управління	<p>Схожість: ядро учасників (фізичні особи, малі підприємства, місцеві органи влади, включаючи муніципалітети) поділяють певні базові принципи управління (відкрита та добровільна участь, недискримінація).</p> <p>Відмінності: менший перелік учасників, які мають право на участь, та жорсткіші вимоги до управління щодо того, хто контролює REC</p> <p>UA:</p> <ul style="list-style-type: none"> фізичні особи, юридичні особи, додаткові відмінності залежно від організаційно-правової форми; непрямий опис учасників та стандартів управління через посилання на існуючі закони, що регулюють організаційно-правові форми 	<p>Схожість: ядро учасників (фізичні особи, малі підприємства, місцеві органи влади, включаючи муніципалітети) поділяють певні базові принципи управління (відкрита та добровільна участь, недискримінація).</p> <p>Відмінності: більший перелік учасників, які мають право на участь у виборах, та слабші стандарти управління для СЕС</p> <p>UA: див. колонку праворуч (спільнота відновлюваної енергії)</p>
e) Сфера діяльності, технології, що застосовуються, та сектори	<p>Схожість: спільне ядро діяльності (виробництво, споживання, зберігання, продаж, обмін, агрегація)</p> <p>Відмінності: фокус на відновлюваних технологіях у всіх секторах (електроенергетика, теплоенергетика, транспорт)</p> <p>UA:</p> <ul style="list-style-type: none"> виробництво, закупівля або транспортування паливно-енергетичних ресурсів, а також надання інших послуг; відмова від певних видів діяльності (продаж, обмін) та обмеження електроенергією 	<p>Схожість: спільна суть діяльності</p> <p>Відмінності: додаткові види діяльності (надання послуг з енергоефективності, послуги з зарядки електромобілів, інші невизначені енергетичні послуги); технологічно нейтральний підхід, але фокус на енергетичному секторі; розподіл може бути дозволений за певних умов</p> <p>UA:</p> <p>див. колонку праворуч (Спільнота відновлюваної енергії) включає дистрибуцію</p>
Підсумок статус-кво в Україні	<p>Чинне визначення енергетичного кооперативу не відповідає вимогам ЄС за кількома пунктами.</p>	<p>Чинне визначення енергетичного кооперативу не відповідає вимогам ЄС за кількома пунктами.</p>

	<p>Проект зі змінами здебільшого повністю скопійований з визначення ЄС і, таким чином, включає відповідні елементи. Він містить посилання на наявні правові форми та енергетичні кооперативи у переліку учасників, що мають право на участь, але загалом не містить подальшого опису важливих елементів.</p> <p>Сфера діяльності обмежена електроенергією, а перелік видів діяльності не включає продаж або спільне використання, що обмежує потенціал REC.</p> <p>Загалом, транспозиція потребує подальших доопрацювань у певних сферах.</p>	<p>Проект за змінами здебільшого повністю скопійований з визначення ЄС і, таким чином, включає відповідні елементи. Він містить посилання на наявні правові форми та енергетичні кооперативи у переліку учасників, що мають право на участь, але загалом не містить подальшого опису важливих елементів.</p> <p>Сфера діяльності обмежена електроенергією, а перелік видів діяльності не включає продаж або спільне використання, що обмежує потенціал REC.</p> <p>Загалом, транспозиція потребує подальших доопрацювань у певних сферах.</p>
--	---	---

Таблиця 1. Порівняння REC та СЕС відповідно до структурних блоків для визначення енергетичних спільнот, викладених у розділі 2.

а. Форма колективної організації

Спільним для обох визначень є те, що енергетичні спільноти повинні існувати відповідно до закону, хоча ЄС не встановлює жодної конкретної правової форми. Таким чином, пастка транспозиції полягає в тому, щоб не уточнювати правові форми, доступні в національному законодавстві, якими можуть керуватися енергетичні спільноти при створенні. Однак, поточні запропоновані поправки уникають цього.

Наразі проєкт закону передбачає, що енергетичні спільноти (як REC, так і СЕС) можуть створюватися як юридичні особи на підставі законів «Про громадські об'єднання» та «Про об'єднання співвласників багатоквартирних будинків» або в будь-якій іншій організаційно-правовій формі, дозволеній чинним законодавством, за умови, що вони є неприбутковими організаціями. Оскільки ці положення чітко посилаються на знайомі форми, закріплені в законодавстві, їх реалізація може бути простою і швидкою для багатьох засновників енергетичних спільнот. Більша кількість правових форм, окрім кооперативної моделі, є чудовим способом забезпечити більшу гнучкість, різноманітність та самовизначення серед енергетичних спільнот.

Яким чином внесення вищезгаданих змін до законопроєкту впливає на визначення енергетичних кооперативів та пов'язує обидва поняття? По-перше, проєкт передбачає, що енергетичні кооперативи (споживчі/обслуговуючі кооперативи, але не виробничі кооперативи) можуть стати членами REC. По-друге, незрозуміло, чи буде збережено визначення енергетичного кооперативу в Законі «Про альтернативні джерела енергії», чи його буде вилучено або змінено. Це, однак, не має великого значення, оскільки ми можемо зробити висновок, що енергетичні кооперативи можуть бути створені відповідно до існуючих законів (Закон «Про кооперацію», Закон «Про споживчу кооперацію») і, таким чином, кваліфікуватися як спільноти відновлюваної енергії або як громадські енергетичні об'єднання.

Підсумовуючи, можна сказати, що правові форми, які, ймовірно, будуть доступні для енергетичних спільнот (як REC, так і СЕС) після транспозиції в Україні, є такими: споживчі та обслуговуючі кооперативи, ОСББ, громадські об'єднання, громадські спілки і інші неприбуткові правові форми, які можуть включати неприбуткові компанії. Оскільки ці правові форми є специфічними для національного законодавства, а запропоновані зміни вже враховують кращі практики, ми не наводимо приклади з інших країн.

Рекомендації

- Опишіть доступні правові форми, створення енергетичних спільнот, вимоги щодо участі та виходу з них, а також процедуру їхньої реєстрації в інформаційних та навчальних матеріалах.

б. Мета/ціль

Обидва визначення ЄС є досить схожими і перераховують типи переваг, які можуть надавати енергетичні спільноти (економічні, екологічні, соціальні), але не деталізують їх. Обидва визначення підкреслюють, що отримання прибутку не повинно бути основною метою енергетичних спільнот, що є відмінною рисою порівняно з традиційними енергетичними підприємствами. Пастка транспозиції полягає в тому, що ця відмінність не зазначена в законі. Крім того, держави-члени мають можливість залишити все як є або надати додаткові деталі в законодавстві чи підзаконних актах на власний розсуд.

Поточний проєкт закону є подібним до обох визначень. У ньому частково скопійовані визначення ЄС і додатково зазначено, що енергетичні спільноти повинні бути неприбутковими організаціями і що їхня основна мета (цілі) повинна бути викладена в установчих документах. Хоча законопроєкт не містить подальших вказівок, додаткову інформацію можна отримати з посилань на інші закони. Існуюче визначення енергетичного кооперативу в Законі «Про альтернативні джерела енергії» передбачає, що вони здійснюють діяльність та надають послуги «для задоволення потреб своїх членів або територіальної громади, а також для отримання прибутку». У законі, що регулює діяльність споживчих кооперативів, зазначено, що вони також сприяють соціальному та культурному розвитку сільських територій, розвитку народних промислів і ремесел. Закон «Про кооперацію» також містить інформацію про розподіл прибутку в статті 25.

Таким чином, поточний законопроєкт містить достатньо деталей і відповідає підходам, прийнятим іншими урядами для забезпечення основної мети енергетичних спільнот.

Фокус: Приклади положень щодо основної мети енергетичних спільнот

- У Латвії, Австрії та інших країнах енергетична спільнота, що набуває юридичної форми, яка ще не є неприбутковою, повинно визначити свою неприбутковість (або передбачити, що отримання прибутку не є пріоритетним) та/або цілі у своєму статуті.
- У Бельгії (Валлонія) енергетична спільнота має визначити мету своєї діяльності і те, як розподіляється будь-який отриманий дохід, у своїх статутах. Енергетична спільнота також повинно готувати щорічний звіт, в якому описуються здійснені заходи, дії та рішення, а також те, як вони сприяли досягненню мети (цілей), викладених у статуті. Цей звіт надсилається членам/акціонерам та надається наглядовому органу.
- В Ірландії уряд не опублікував спеціального закону, який би транспонував директиву ЄС. Однак він створив схему підтримки проєктів, що реалізуються під керівництвом громади, і надав їй визначення. Виконання вимог, викладених у визначенні, є необхідною умовою для доступу до фонду.
- Словаччина та Чехія дозволяють розподіляти прибуток між учасниками за певних умов. У Словаччині можна розподіляти 50 відсотків отриманого прибутку. У Чехії громада може розподіляти 33% прибутку між своїми членами за певних умов:
 - це дозволено установчим правовим актом та відповідно до обраної організаційно-правової форми
 - це не ставить під загрозу загальну мету громади та надання послуг
 - створює з прибутку (резервний) фонд, який становить не менше 30 відсотків капіталу і не підлягає розподілу.

Важливо розуміти, що неприбутковість не означає, що енергетичні спільноти не отримують прибутку або що розподіл прибутку суворо заборонений законодавством ЄС. Прибуток повинен використовуватися для максимізації вигод спільноти, наприклад, шляхом реінвестування або розподілу прибутку серед її членів або в межах місцевої території, на якій вона здійснює свою діяльність. Розподіл прибутку може бути сильним мотиваційним фактором для інвестування. Крім того, перерозподіл прибутку може бути спрямований на погашення мікрокредитів, які громадяни, і особливо вразливі споживачі, можуть отримати для інвестування в енергетичні спільноти. З часом і за умови, що енергетичні спільноти будуть інклюзивними, перерозподіл прибутків може також забезпечити додаткові доходи домогосподарствам з низьким рівнем доходу і допомогти їм накопичити фінансові активи. Отже, у довгостроковій перспективі це може допомогти боротися з майновою нерівністю. Враховуючи поточну невизначеність в

Україні, в тому числі щодо цільового призначення енергетичних об'єктів, для енергетичних спільнот може бути розумним спрямовувати прибутки до резервного фонду.

Обмеження енергетичних спільнот неприбутковими формами забезпечує досягнення цілей директив. Однак ми хотіли б звернути увагу на гіпотетичний випадок, що має великий потенціал для України. Якщо інтерпретувати чинне законодавство, то енергетичний кооператив може бути створений і як виробничий кооператив, тобто його членами можуть бути наймані працівники. Ми вважаємо, що ця правова форма, включаючи її вимогу щодо прибутковості, може відповідати визначенню ЄС, якщо зайнятість виходить за рамки індивідуальних вигод. Це може бути, наприклад, якщо кооператив створюється особами, які тривалий час були безробітними, або з метою реінтеграції ветеранів та ВПО, перекваліфікації працівників вугільних підприємств чи сприяння працевлаштуванню жінок в енергетичному секторі. Передбачення такої можливості і навіть активна підтримка створення енергетичних виробничих кооперативів через цільові програми може опосередковано сприяти створенню нових робочих місць на місцевому рівні. Створення виробничих кооперативів також може збільшити кількість постачальників і посилити ринкову конкуренцію. З огляду на це, розробникам політик варто розглянути, чи можуть виробничі кооперативи кваліфікуватися як енергетичні об'єднання і користуватися тими ж заходами і вимогами, або ж за яких умов вони можуть бути визнані такими, що сприяють їх створенню, або ж створення виробничих кооперативів може бути підтримане іншими засобами (наприклад, активною політикою на ринку праці).

Рекомендації

- Розкривати переваги, які надають енергетичні спільноти в інформаційних та навчальних матеріалах, особливо щодо їхнього внеску в соціальну згуртованість в умовах війни та відбудови.
- Проаналізувати потенціал кооперативів з виробництва енергії, які можуть забезпечити додаткові суспільні вигоди завдяки працевлаштуванню певних категорій населення, та шляхи їх підтримки.
- Обмежити перерозподіл прибутку на користь окремих осіб, щоб забезпечити стійкість організації
- Заохочувати відрахування прибутку до індивідуального резервного фонду або фонду колективної солідарності для покриття збитків, завданих об'єктам.
- Пов'язати розвиток енергетичних спільнот з іншими політиками, особливо тими, що стосуються реконструкції та реінтеграції

с. Спільне

Спільним знаменником енергетичних спільнот може бути мета та/або характеристики членів, включаючи їхню локалізацію. Це, безсумнівно, той структурний елемент, щодо якого ЄС надає найменше інформації, хоча він чітко розрізняє REC та CEC.

У REC члени, які зберігають ефективний контроль, формують спільноту за місцем розташування, оскільки вони знаходяться в безпосередній близькості до об'єктів відновлюваної енергетики (фізична близькість). Цей критерій близькості потребує подальшого доопрацювання державами-членами.

Держави-члени можуть делегувати визначення цього критерію кожній енергетичній спільноті відповідно до його цілей і діяльності, забезпечуючи при цьому керівництво і нагляд. Або ж вони можуть надати більш детальну інформацію на основі конкретного критерію:

- Варіант 1: Визначення відповідно до певної відстані до об'єкта

- Варіант 2: Визначення за адміністративними критеріями (наприклад, поштовий індекс, кількість сусідніх муніципалітетів)
- Варіант 3: Визначення відповідно до компоненту енергетичної системи/типології мережі

Поточний проєкт змін щодо REC визначає критерії наближеності, але не деталізує їх, а також не залишає на розсуд REC право вносити цю інформацію до своїх статутів, виходячи з місцевого контексту. Вищезгаданий проєкт змін до Закону щодо СЕС узгоджується з визначенням, прийнятим в ЄС. СЕС можуть бути пов'язані з місцевим контекстом, але це не пов'язано з ефективним контролем.

Фокус: Подальші рекомендації щодо фізичної близькості

- Як і у випадку з основною метою, уряд Фландрії не надає подальших вказівок і залишає на розсуд REC визначення цього критерію на технічній або географічній основі відповідно до своїх цілей і діяльності. Регуляторний орган здійснює нагляд за правильним застосуванням.
- Литва, Чехія, Франція та інші країни обрали варіант 2. У Литві щонайменше 51% голосів на загальних зборах акціонерів/учасників повинні належати акціонерам/учасникам, які є фізичними особами, місце проживання яких зареєстровано в муніципалітеті, де планується будівництво або встановлення об'єкта виробництва енергії, або в інших муніципальних районах, що межують з цим муніципалітетом. У Чехії суміжною територією вважається територія не більше трьох муніципалітетів (за винятком Праги), тоді у Франції - це адміністративний рівень, подібний до українського району за розміром (і повноваженнями).
- Інші країни та регіони, такі як Валлонія, Італія та Австрія, визначили близькість до технічних елементів (варіант 3). Наприклад, в Італії вимагається, щоб члени/акціонери були підключені до однієї точки середньої напруги.
- Німеччина застосовує гібридний підхід, який поєднує відстань (варіант 1) та адміністративні кордони (варіант 2): Сімдесят п'ять відсотків голосів повинні мати суб'єкти, розташовані в поштовому індексі, який повністю або частково знаходиться в радіусі 50 км від запланованої установки.

Ірландська комісія з регулювання комунальних послуг (2023) описала та представила переваги та недоліки цих варіантів (1-3). Визначення за відстанню є простим і прозорим підходом, який, однак, може мати різні наслідки в міському та сільському середовищі або якщо громада володіє кількома установками. Визначення за адміністративним критерієм також є простим і прозорим підходом, який, однак, може бути довільним для суб'єктів, що проживають на кордонах таких утворень. Саме тому деякі країни дозволяють інтеграцію прикордонних територій.

Останній варіант може здатися відносно простим з точки зору розробників політик та інших учасників енергетичної системи. Він також є досить практичним для здійснення певних видів діяльності, одним з яких є спільне використання енергії. Однак він також має багато недоліків. По-перше, він може бути складнішим для розуміння суб'єктам, яким бракує технічних знань, наприклад, енергетичним спільнотам. По-друге, цей підхід поєднує вимоги до управління з вимогами щодо здійснення конкретних видів діяльності, які можуть виконуватися як REC, так і СЕС, або навіть іншими суб'єктами. По-третє, якщо енергетична спільнота здійснює декілька видів діяльності, реалізує декілька проєктів або працює в декількох секторах енергетики, цей критерій може створити плутанину і правові протиріччя. Наприклад, критерій, встановлений в Італії (точка споживання в мережі середньої напруги), не є релевантним для теплоенергетичних спільнот. По-четверте, члени енергетичних спільнот можуть бути виключені, якщо оператори мереж вирішать змінити умови. Це означає, що ефективний контроль може еволюціонувати через зміни, що відбуваються поза межами спільноти. Зрештою, з огляду на масштаби руйнувань і потреби в реконструкції, оскільки це стосується інфраструктури України, вибір матеріального аспекту може створити додаткову невизначеність.

На нашу думку, цей технічний критерій є шкідливим для розвитку енергетичних спільнот, оскільки він вимагає більше технічних знань і збільшує залежність від зовнішніх факторів. Ми вважаємо, що слід надати перевагу варіантам 1 і 2, оскільки енергетичні спільноти - це скоріше соціальна, ніж технічна концепція. Цей аспект також підкреслюється Європейською Комісією, яка стверджує, що вимоги щодо близькості пов'язані з вимогами до управління, а не до діяльності, оскільки метою політики є підвищення

рівня сприйняття установок ВДЕ на місцевому рівні. Проте, не можна заперечувати, що використання технічних критеріїв для здійснення певних видів діяльності, наприклад, розподілу енергії, може розглядатися розробниками політик.

Рекомендації

- Розробники політик повинні надати додаткові вказівки щодо критеріїв наближеності для REC, делегувавши відповідальність за визначення цього аспекту REC або визначивши підхід, заснований на відстані, адміністративній одиниці або комбінації цих двох критеріїв.
- Запроваджуючи критерій місцезросташування для здійснення певних видів діяльності, наприклад, спільного використання енергії, розробники політик повинні враховувати, як він може узгоджуватися з критеріями наближеності, встановленими в якості стандартів управління для спільнот з відновлюваної енергетики.

d. Учасники та стандарти управління

Ми розуміємо участь з точки зору власності та правил, що визначають ухвалення рішень. Зокрема, ми розрізняємо учасників та ринкові ролі. Споживач може бути учасником енергетичної спільноти, але він також може отримувати енергопостачання від енергетичної спільноти, не володіючи часткою в ньому (традиційні відносини між клієнтом і постачальником). Права учасників⁷ як споживачів енергії будуть розглянуті в наступному підрозділі (5.3.3). Стандарти управління значною мірою визначаються кооперативними принципами, що, однак, не означає, що енергетичні кооперативи є єдиною доступною правовою формою.

Обидва визначення ЄС стверджують, що енергетичні спільноти базуються на відкритій і добровільній участі. Інклюзивність, заборона дискримінації та свобода об'єднання є важливими рушійними силами енергетичних спільнот. Члени можуть вільно приєднуватися (або виходити), якщо вони також приймають на себе відповідальність, пов'язану з членством. У законопроекті не деталізовано цей аспект. Однак закони, що регулюють організаційно-правові форми, містять вказівки щодо вступу, участі та виходу з таких організацій. Наприклад, члени об'єднання співвласників багатоквартирних будинків мають законне право вийти з нього в будь-який час, так само як і члени енергетичних кооперативів.

Хоча державам-членам не обов'язково надавати додаткові вказівки щодо відкритої та добровільної участі, важливо надавати інформацію та створити наглядовий орган для забезпечення дотримання вимог, особливо для правових форм.

Існують значні відмінності між двома визначеннями REC та CEC щодо того, хто має право брати участь в енергетичній спільноті та якої форми це може набувати. У зв'язку з цим, визначення REC містить більш суворі положення, ніж похідне визначення CEC, щодо правил приєднання, ефективного контролю та автономії.

З одного боку, лише фізичні особи, малі та середні підприємства та місцеві органи влади можуть брати участь у REC, і лише суб'єкти, розташовані в безпосередній близькості до проєктів з відновлюваної енергетики, можуть здійснювати ефективний контроль над REC (див. критерії вище). Директива також передбачає, що REC повинні бути «здатними залишатися автономними від окремих членів та інших суб'єктів ринку, які беруть участь у спільноті як члени або акціонери, або які співпрацюють за допомогою інших засобів, таких як інвестиції». На практиці це означає, що REC прагнуть до більш демократичного або консенсусного ухвалення рішень, запобігаючи тому, щоб один суб'єкт або тип суб'єкта мав непропорційно великі повноваження щодо ухвалення рішень. Поточний законопроект узгоджується з визначенням ЄС. Єдина відмінність полягає в тому, що він визначає енергетичні кооперативи (споживчі/обслуговуючі кооперативи) як можливих учасників. Законопроект не містить подальших

⁷ Залежно від юридичної форми, учасників також можуть називати членами або акціонерами. Для ясності ми використовуємо ширший термін — «учасники».

вказівок щодо принципів ефективного контролю та автономії, а також не містить прямої вимоги до енергетичних спільнот щодо такого контролю та автономії в їхніх статутах.

З іншого боку, будь-хто може брати участь у СЕС. Однак, ефективний контроль повинен належати фізичним особам, місцевим органам влади, включаючи муніципалітети, та/або малим підприємствам, тобто суб'єктам, «які не займаються великомасштабною комерційною діяльністю і для яких енергетичний сектор не є основною сферою економічної діяльності» (пункт 44, ДВРЕ). При первинному розгляді це питання не потребує подальшого опрацювання державами-членами, хоча вони можуть вирішити зробити це у рамках дебатів щодо корпоративного захоплення та «розмивання» спільноти (див. підрозділ 5.1.1). У зв'язку з цим, зміни у законопроекті, що стосуються СЕС, обмежують перелік учасників, які мають право на участь, суб'єктами, описаними вище, таким чином, право на участь забезпечує де-факто ефективний контроль. На відміну від REC, енергетичні кооперативи (споживчі/обслуговуючі кооперативи) не включені до переліку правомірних учасників. ДВРЕ не містить принципу автономії для СЕС.

Чинне законодавство містить вказівки щодо правомірних учасників та впровадження стандартів управління. Наприклад, рішення, ухвалені ОСББ, вимагають одностайності, тоді як енергетичні кооперативи працюють за принципом «одна людина - один голос». У статті з Закону «Про споживчу кооперацію» та Закону «Про громадські об'єднання» передбачено незалежність або невтручання з боку органів державної влади, політичних партій та громадських організацій, що можна розглядати як додаткові вказівки щодо принципу автономії. Закони про кооперативи також надають додаткову інформацію про правомочність учасників. У випадку кооперативів, їх членами можуть бути будь-які громадяни, які досягли 16 років, незалежно від їх національності (або її відсутності), а також юридичні особи, створені в Україні або іноземних державах. У споживчих кооперативах членами можуть бути громадяни, а також «фермерські господарства, колективні сільськогосподарські підприємства, господарські товариства, кооперативи, державні та інші підприємства». Більш конкретно це означає, що громадянам, енергетичним кооперативам, підприємствам та державним підприємствам з інших країн дозволено брати фінансову участь у розвитку українських REC та СЕС. Це також означає, що не повинно бути жодних перешкод для українських біженців в інших країнах робити свій внесок. З огляду на високий рівень підтримки REC та СЕС і бажання долучитися до їхньої роботи, це є неймовірною можливістю. Водночас, ще важливіше надати подальші рекомендації щодо ефективного контролю та принципу автономії для забезпечення того, щоб вигоди залишалися в Україні та в місцевих громадах, навіть за участі іноземних громадян та юридичних осіб. В цілому, розробникам політик необхідно зменшити ризик корпоративного захоплення, а також ризик іноземного захоплення у випадку енергетичних спільнот.

З огляду на це, можна з упевненістю сказати, що законопроект містить достатньо інформації та гарантій щодо стандартів участі та управління для розвитку енергетичних спільнот. Однак, розробники політик можуть ухвалити рішення про надання подальших рекомендацій або уточнення певних аспектів щодо ефективного контролю та автономії.

Ефективний контроль стосується власності та правових і договірних механізмів, що впливають на склад або ухвалення рішень спільноти⁸. Розробники політик можуть вимагати від енергетичних спільнот надання додаткових рекомендацій у цій сфері, особливо якщо це ще не передбачено національним корпоративним законодавством. Вони також можуть надати додаткові вказівки, запровадивши мінімальні вимоги до участі (місцевих) громадян або обмеживши право на участь певних категорій членів. Автономія стосується розподілу прав голосу або правил призначення та звільнення керівних органів. Вона має

⁸ Стаття 2(56) EMD також надає визначення терміну «контроль»: Ст. 2(56)

«Контроль» означає права, договори або інші засоби, які окремо або в сукупності, з урахуванням фактичних обставин або правових норм, надають можливість здійснювати вирішальний вплив на суб'єкта господарювання, зокрема шляхом:

(а) володіння або права користування всіма або частиною активів суб'єкта господарювання;

(б) прав або договорів, що надають вирішальний вплив на склад, голосування або рішення органів управління суб'єкта господарювання.

як внутрішній, так і зовнішній вимір. Внутрішній вимір означає, що енергетичні спільноти прагнуть до колективного ухвалення рішень, а не до контролю, здійснюваного одним членом або невеликою групою членів. У зовнішньому вимірі це означає, що енергетична спільнота повинна залишатися незалежним від країн, які не є її членами, але співпрацюють з нею, надаючи інвестиції або послуги. Автономність може бути досягнута шляхом обмеження кількості акцій, якими може володіти кожен член, або шляхом прийняття принципу «одна особа - один голос». Енергетична спільнота може також встановити порогові значення щодо делегування ухвалення рішень або здійснення певних видів діяльності третім особам.

Підсумовуючи, можна сказати, що на момент публікації цього дослідження існують значні недоліки у впровадженні цих стандартів управління. Ми навели кілька прикладів того, як розробники політик можуть надати подальші вказівки щодо вищезгаданих принципів, а також щодо того, як це може бути реалізовано енергетичними спільнотами в їхніх статутах.

Фокус: кращі практики щодо правил участі та подальші рекомендації щодо стандартів управління (відкрита та добровільна участь, ефективний контроль та автономія)

- Валлонія посилила управління СЕС, запровадивши вимогу щодо їхньої автономії. У звіті надається більш детальна інформація у цій сфері, а також ряд індикаторів. Він враховує вплив відносин члена/акціонера та енергетичної спільноти з іншими суб'єктами або учасниками. Наприклад, чи має юридична або фізична особа право призначати або звільняти більшість членів керівництва, управління або наглядового органу енергетичної спільноти; або чи володіє фізична або юридична особа, а також особи, з якими вона пов'язана, більш ніж 50 відсотками прав голосу. Будь-який член спільноти може звернутися до регуляторного органу у випадках, коли він або вона підозрює, що автономія знаходиться під загрозою.
- Чехія надала подальші рекомендації в усіх чотирьох сферах. Що стосується відкритої та добровільної участі, то членство можна припинити шляхом одностороннього судового позову проти енергетичної спільноти в будь-який час і безкоштовно. Що стосується автономії, то член REC не може користуватися правом голосу, яке перевищує десять відсотків усіх голосів, поданих під час голосування у вищому органі. Що стосується ефективного контролю, то члени енергетичної спільноти (СЕС або СЕС), яким заборонено здійснювати ефективний контроль, можуть голосувати, однак їхні голоси не беруться до уваги в рамках офіційного процесу ухвалення рішень.
- Данія також надає рекомендації щодо правил запобігання корпоративним зловживанням. Наприклад, особам, які входять до складу керівництва інших компаній, заборонено здійснювати значний вплив всередині спільноти з метою збереження його автономії. Це означає, що енергетична спільнота все ще може покладатися на досвід (організаційний, фінансовий) залучених громадян, але їм, принаймні формально, заборонено здійснювати непропорційний вплив на розвиток спільноти.
- Франція розробила детальні стандарти щодо ефективного контролю та автономії. У випадку REC, МСП не можуть бути афілійованими з іншими підприємствами. Для того, щоб ефективно контролюватися своїми членами, REC та СЕС повинні відповідати чотирьом сукупним критеріям: 1) мінімальна частка в 40 відсотків капіталу та прав голосу, що належить окремо або спільно учасникам, які мають право здійснювати ефективний контроль; 2) якщо вони мають менше 50 відсотків прав голосу, стратегічні рішення повинні ухвалюватися кваліфікованою більшістю у 60 відсотків; 3) заборона іншим учасникам володіти 40 або більше відсотками прав голосу; 4) обмеження прав голосу для компаній, які беруть участь у більш ніж одній енергетичній спільноті. Франція також запровадила виняток до переліку правомочних учасників REC, включивши до нього REC або фонди соціального підприємництва, що спеціалізуються на інвестиціях в установки ВДЕ, або компанії, що розвивають ВДЕ.
- У Литві передбачено, що принаймні 51% прав голосу має належати фізичним особам, які відповідають критеріям близькості, і щонайменше три громадянина повинні брати участь як акціонери. Аналогічно, у Німеччині щонайменше 75 відсотків прав голосу повинні належати

фізичним особам, і щонайменше 50 громадян повинні бути акціонерами. Крім того, жоден акціонер не може володіти більш ніж 10 відсотками прав голосу.

Рекомендації

- Ухвалити положення, що стимулюють участь громадян та ефективний контроль, такі як мінімальна квота участі громадян, тобто мінімальна кількість громадян, які повинні брати участь у роботі спільноти, або мінімальний відсоток прав голосу, який мають громадяни, що живуть поруч, щоб підвищити рівень прийняття на місцевому рівні.
- Запровадити обмеження на участь іноземних громадян або юридичних осіб по відношенню до місцевих учасників або учасників з країни (за умови, що енергетична спільнота не займається транскордонною діяльністю).
- Запровадити судові та позасудові механізми та визначити відповідальний орган, на який покладено обов'язок розслідувати та вирішувати скарги/справи щодо порушення стандартів врядування.

е. Сфера діяльності, технології, що застосовуються, та відповідні сектори

За визначенням, обидві директиви мають різні сфери застосування та політичні цілі, а отже, по-різному визначають сферу діяльності, технології, що застосовуються, та відповідні сектори.

ДВДЕ фокусується на розвитку ВДЕ в усіх секторах енергетики (електроенергетика, тепло- та холодопостачання, транспорт), в той час як ДВРЕ зосереджується на визначенні ринкових правил та ролей, що стосуються ринку електроенергії, тобто на визначенні завдань, прав та обов'язків енергетичних спільнот по відношенню до їхніх членів, споживачів та інших учасників ринку. У цьому контексті енергетичні спільноти є суб'єктами, які можуть виконувати різні ролі (виробник, постачальник, споживач, оператор мережі тощо). Наявність сприятливого правового поля не звільняє їх від необхідності дотримуватися правил, що регулюють ці заздалегідь визначені ролі.

Загалом, спектр видів діяльності, які можуть здійснювати СЕС, ширший, ніж ті, які можуть виконувати REC. Вони можуть займатися додатковими видами діяльності (наприклад, наданням послуг з енергоефективності/зарядки електромобілів). Важливо відзначити, що ДВРЕ заохочує інновації, оскільки дозволяє енергетичним спільнотам надавати «інші енергетичні послуги», що означає, що енергетичні спільноти можуть розвивати види діяльності, не згадані в директиві, тобто послуги, які ще не існують або які ще не регулюються.

Фокус: Енергетичні спільноти та ринок газу

Як описано в підрозділі 5.2.1, багато нещодавніх законів ЄС стосуються відновлюваних джерел енергії або енергетичних спільнот громадян, що становить друге покоління законодавства. Помітним винятком є нова редакція Директиви про ринок газу (Директива 2024/1788) про загальні правила для відновлюваного газу, природного газу та водню. Ця директива не посилається на визначення енергетичних спільнот ЄС. Однак у статті 38 директиви зазначено, що «енергетичні спільноти повинні сприяти використанню газу з відновлюваних джерел». Коротше кажучи, прихильники енергетичних спільнот побоювалися створення непотрібної правової невизначеності та ризику корпоративного захоплення.

Однак це упущення енергетичних спільнот не заважає енергетичним спільнотам виробляти та споживати газ з відновлюваних джерел енергії (біометан, водень), як це передбачено ДВДЕ. Діяльність, пов'язана з викопним газом, не охоплюється цією директивою.

У цьому випадку державам-членам ЄС менше потрібно надавати подальші вказівки. Першочергові виклики, пов'язані з транспозицією, полягають радше в тому, щоб переконатися, що види діяльності, які дозволено здійснювати енергетичним спільнотам, включені в законодавство. У зв'язку з цим, у частині законопроекту, що стосується REC, не згадуються певні види діяльності (продаж, спільне використання), а основна увага приділяється електроенергетичному сектору. Це є основним обмеженням для розвитку енергетичних спільнот у секторі тепlopостачання, а отже, і для їхнього внеску у зусилля з відновлення. Це також суперечить тенденції в ЄС, яка полягає у підтримці розвитку спільнот, що сфокусовані на тепло- та холодopостачанні, а також проєктів реконструкції під керівництвом громадян. Другий виклик полягає в тому, щоб забезпечити інтеграцію енергетичних спільнот поза межами реалізації цих двох директив і поза сферою енергетичної політики, як описано в підрозділі 5.2.2. Наприклад, політики могли б включити енергетичні спільноти як відповідних суб'єктів для реалізації соціальної політики та територіального розвитку.

Рекомендації

- Включення енергетичних спільнот в інші відповідні енергетичні закони (наприклад, закони про опалення та охолодження, енергоефективність) та політики.
- Моніторинг запланованої публікації Європейською Комісією керівних документів щодо опалення та охолодження в громадах.

Підсумовуючи, можна сказати, що обидва визначення REC та CEC мають сильну спільну основу. Головними дійовими особами енергетичних спільнот є насамперед громадяни, місцеві органи влади та малі підприємства, для яких участь в енергетичній спільноті є доповненням до їхнього основного бізнесу. Їх організація залежить від цілей, які не є суто комерційними. Це те, що відрізняє їх від інших учасників. Для захисту енергетичних спільнот від можливих зловживань як всередині, так і ззовні, встановлюються особливі стандарти власності та управління.

Поточний законопроект, що запроваджує визначення REC та CEC (громадських енергетичних об'єднань), є важливим кроком на шляху до розвитку енергетичних спільнот. Обидва визначення мають багато спільних рис, що ґрунтуються на наявних правових формах. Хоча деякі аспекти потребують подальшого роз'яснення, це може бути зроблено пізніше шляхом ухвалення підзаконних актів, рішень регулятора або самими енергетичними спільнотами в їхніх статутах.

Ось основні та найбільш нагальні зміни, які необхідно внести розробникам політик:

- забезпечити, щоб спільноти відновлюваної енергії могли працювати в секторі тепlopостачання;
- уточнити критерії наближеності у тому, що стосується ефективного контролю над REC;
- призначити регуляторний орган, завданням якого є забезпечення дотримання стандартів управління, зазначених в установчому договорі/статуті.

Окрім цих удосконалень, розробники політик, громадські активісти та інші партнери можуть підтримати впровадження цих концепцій, розробивши огляд правових форм та вимог до них, а також створивши шаблон засновницької угоди/статуту для енергетичних спільнот, яким вони зможуть керуватися. Під час розробки програм підтримки розробники політик повинні також розглянути питання про те, чи слід по-різному ставитися до проєктів ВДЕ, розроблених виключно муніципалітетами, і до проєктів ВДЕ, розроблених виключно громадянами або у співпраці між кількома зацікавленими сторонами, оскільки муніципальні проєкти підтримуються існуючими фінансовими інструментами та міжнародними фінансовими донорами. Водночас інші проєкти громад, можливо, поки що не отримують такої уваги.

Зрештою, розробники політик, представники енергетичної спільноти та громадські активісти можуть також дослідити та стимулювати альтернативні моделі громад, які не відповідають вимогам ЄС або національним вимогам, але можуть сприяти досягненню політичних цілей України та дозволити громадам і громадянам бути залученими у різні способи. Наприклад, розробники політик могли б запровадити вимогу щодо проведення громадських консультацій щодо комерційних проєктів з виробництва електроенергії з ВДЕ та відкрити певну частку капіталу для місцевих громадян, муніципалітетів та місцевого бізнесу. Хоча ці суб'єкти не матимуть ефективного контролю над проєктом, вони все одно зможуть отримувати дивіденди від нього, таким чином підвищуючи його популярність на місцевому рівні та збільшуючи свій внесок у місцеву економіку. Щоб уникнути термінологічної плутанини та розмивання поняття «спільнота», такі проєкти можна назвати проєктами ВДЕ, що підтримуються спільнотою.

5.3.3 Транспонування сприятливого середовища

Розробники політик мають у своєму розпорядженні широкий спектр можливих заходів підтримки, щоб гарантувати рівні умови гри та сприяти розвитку енергетичних спільнот. У зв'язку з цим ми хотіли б підкреслити три аспекти.

По-перше, як ДВДЕ, так і ДВРЕ розрізняють мінімальні вимоги та додаткові заходи. Це означає, що розробники політик повинні відповідати мінімальним стандартам. В іншому випадку вони можуть бути притягнуті до юридичної або політичної відповідальності. Водночас, вони також мають право на власний розсуд виходити за межі того, що від них вимагається або що ми описуємо в цьому дослідженні. По-друге, сприятливе середовище виходить далеко за межі ухвалення законів, як ми показали в розділі 5.2. на прикладі ЄС. Це означає, що роль розробників політик полягає у прийнятті певних правил, розробці бачення та заохоченні інших зацікавлених сторін до дій. По-третє, як і у випадку з визначеннями, існує більш суворий перелік вимог до REC порівняно з СЕС. Однак у деяких випадках положення СЕС є більш конкретними, оскільки вони посилаються на конкретні існуючі положення в рамках ДВРЕ або Регламенту енергетичного ринку (ДВРЕ, Регламент 2019/943).

Для того, щоб допомогти розробникам політик та громадським активістам, цей підрозділ містить опис прав та обов'язків енергетичних спільнот та їхніх учасників. Також в ньому зосереджено увагу на конкретних елементах, необхідних для створення рівних правил гри та сприятливого середовища.

▪ Перелік прав та обов'язків

Обидві директиви застосовують схожий підхід, роз'яснюючи права та обов'язки, що застосовуються до енергетичних спільнот та їх учасників, причому право одного гравця часто зобов'язує іншого. Важливо розрізняти:

1. Права та обов'язки, що застосовуються до енергетичних спільнот як особливого типу гравців: Тут енергетичні спільноти можуть вдаватися до судових та позасудових дій, щоб домогтися дотримання своїх прав (наприклад, у разі неправильного або неповного транспонування⁹ або якщо вони стикаються з дискримінаційним ставленням). З іншого боку, вони також можуть бути притягнуті до відповідальності іншими гравцями, наприклад, учасниками, якщо узгоджені стандарти управління не дотримуються в межах спільноти.
2. Права та обов'язки, що застосовуються до їхніх учасників: Тут обидві директиви роз'яснюють, що учасники завжди зберігають свої права та обов'язки як споживачі. Хоча енергетичні спільноти

⁹ Це правда для країн-членів ЄС, але не для країн, таких як Україна, які перебувають у процесі вступу до ЄС. У цьому контексті Енергетичне співтовариство має спеціальну процедуру врегулювання спорів, яка доступна для Сторін Договору та органів цієї організації, але не для жодних зацікавлених сторін. Після того як Україна стане членом ЄС, енергетичні спільноти зможуть скористатися окремими юридичними механізмами, які дозволятимуть їм захищати свої права (Client Earth, 2022).

можуть самі визначати умови вступу до енергетичної спільноти і виходу з нього, а також участі в ухваленні рішень, ці процедури повинні бути недискримінаційними.

3. Права та обов'язки, що застосовуються до енергетичних спільнот, коли вони здійснюють певні види діяльності / беруть на себе певні ринкові ролі так само, як і інші гравці, як описано в конкретних законодавчих актах (Директива про ринок електроенергії (ДРЕ), Регламент ринку електроенергії (РРЕ), Директива про енергоефективність (ДЕЕ), Директива про енергетичні характеристики будівель (ДЕХБ).

У таблиці 2 наведено положення, що стосуються цих різних прав та обов'язків. Необов'язкові елементи виділені курсивом.

	Спільнота з відновлюваної енергії (ст. 22 RED)	Громадське енергетичне об'єднання (ст. 16 ДВРЕ)	2(друге) покоління: серед іншого, ДЕЕ і ДЕХБ та право на спільне використання енергії (ст. 15(а) ДВРЕ)
Права та обов'язки енергетичних спільнот як окремих гравців та при прийнятті на себе ринкових ролей	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Право здійснювати певні види діяльності (виробляти, споживати, зберігати, продавати, обмінюватися) та мати доступ до енергетичних ринків без дискримінації ▪ Зобов'язання поважати нормативно-правову базу, що застосовується до цих видів діяльності/ринкових ролей (здебільшого визначені в інших статтях та законодавчих актах) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Право здійснювати діяльність (виробляти, споживати, зберігати, продавати, обмінюватися, <i>розподіляти</i>, надавати послуги з енергоефективності тощо) та мати доступ до ринків електроенергії без дискримінації. <ul style="list-style-type: none"> ▪ Право вважатися активними клієнтами у разі самостійного споживання. ▪ У випадку, якщо енергетичні спільноти мають право управляти системою розподілу: <ul style="list-style-type: none"> - вони мають право укласти угоду з відповідним оператором розподільчих систем, до якого підключена мережа; - вони можуть скористатися виключеннями для закритих систем розподілу (ст. 38 ДВРЕ). ▪ Зобов'язання поважати нормативно-правову базу, що застосовується до цих видів діяльності/ринкових ролей. ▪ Зобов'язання нести фінансову відповідальність за дисбаланси, які вони спричиняють як сторона, відповідальна за баланс, або делегувати цю відповідальність (відповідно до ст. 5 РРЕ). ▪ У випадку, якщо енергетичні спільноти можуть 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Енергетичні спільноти можуть організувати спільне використання енергії від імені своїх учасників (в межах спільноти). ▪ Енергетичні спільноти можуть бути допущені як кінцеві споживачі/активні споживачі до участі в схемах спільного використання енергії з іншими учасниками.

		<p>управляти системою розподілу:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вони не дискримінують і не завдають шкоди решті споживачів, які не є членами енергетичної спільноти і можуть скористатися виключеннями, запланованими для закритих систем розподілу. - вони встановлюють відповідні процедури згідно з правилами, що застосовуються до операторів розподільчих систем. 	
<p>Права та обов'язки учасників: вступ, участь та вихід з енергетичної спільноти</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Право на вступ, участь та вихід (в тому числі для приватних підприємств, якщо їхня участь не є їхньою основною комерційною/професійною діяльністю). ▪ Учасники зберігають свої права та обов'язки як кінцеві споживачі. ▪ Держави-члени забезпечують наявність правил, що гарантують рівне та недискримінаційне ставлення до споживачів, які беруть участь в енергетичній спільноті. ▪ Вихід з спільноти пов'язаний зі статусом споживача, тобто з положеннями законодавства про захист прав споживачів ▪ Держави-члени можуть дозволити транскордонну участь. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Право будь-якого учасника брати участь у та залишати СЕС. ▪ Учасники зберігають свої права та обов'язки як (активні) клієнти. ▪ Вихід пов'язаний зі статусом споживача, тобто з положеннями законодавства про захист прав споживачів (у даному випадку, стаття 12 ДВРЕ (право на зміну постачальника)). ▪ Держави-члени можуть дозволити транскордонну участь. 	

Таблиця 2 Перелік прав та обов'язків енергетичних спільнот відповідно до законодавства ЄС.

У процесі транспозиції розробники політик повинні забезпечити, щоб ці права та обов'язки були зазначені і, за необхідності, деталізовані. Там, де це можливо, під час транспозиції слід посилатися на відповідні національні положення, наприклад, про захист прав споживачів або інші регуляторні рамки. Наприклад, транспозиція може стосуватися того, чи відповідають положення щодо малих систем розподілу законодавству ЄС про закриті системи розподілу і, відповідно, чи незалежно від цього, за яких умов вони можуть бути застосовані до енергетичних спільнот.

«На мою думку, якщо ми хочемо розвивати муніципальну енергетику, нам потрібно вести діалог і питати громади. Ми перебуваємо у стані війни. Наші міста переживають окупацію та руйнування. Є багато різних викликів. Чому б не дати їм повноваження створювати невеликі системи розподілу? Хоча б на період воєнного часу. [...] Крім того, така мережа має працювати автономно, коли буде потреба, і тоді всі будуть забезпечені ресурсами».

Інтерв'ю 20, представник громадської організації

Щодо поточного законопроекту про транспозицію, то загалом можна констатувати, що перелік прав та обов'язків враховано. Зокрема, ми хочемо підкреслити той факт, що розробники політик розглядають можливість дозволити СЕС/громадським енергетичним об'єднанням розподіляти електроенергію, що не було включено до першої версії законопроекту.

Однак, є також можливості для вдосконалення, особливо в тому, що стосується розвитку REC.

1. Для REC та СЕС: Існує можливість створювати енергетичні спільноти як кооперативи споживачів, сервісних компаній та виробників, які мають свої власні правила припинення діяльності. Це може створити певні суперечності. Зокрема, сумнівним є те, що члени виробничого або обслуговуючого кооперативу повинні припинити членство відповідно до статусу та правил споживача. Існує необхідність прояснити цей аспект шляхом адаптації закону «Про кооперацію» або роз'яснення в проєкті змін до закону про енергетичні спільноти чи підзаконних актів щодо того, які правові положення мають застосовуватися першими.
2. Для REC та СЕС: Не всі види діяльності, на які мають право REC та СЕС, чітко прописані в законопроєкті. У ньому згадується споживання, виробництво, накопичення та зберігання, але не обмін та продаж/постачання для REC. Також, проєкт не містить прямої згадки про спільне використання у випадку державних енергетичних об'єднань. Однак деякі положення натякають на його розвиток (співпраця між громадськими енергетичними об'єднаннями та операторами розподільчих мереж з метою «сприяння розподілу електроенергії в межах цих об'єднань» та надання СЕС права розподіляти електроенергію). Для СЕС перелік видів діяльності не включає надання послуг з енергоефективності або інших видів діяльності у сфері енергетики.
3. Для REC: Чинне формулювання стосується виробництва та споживання електроенергії з ВДЕ. У ньому також зазначено, що REC мають такі ж права та обов'язки, як і СЕС/державні енергетичні об'єднання. Це є логічним, оскільки REC працюють в електроенергетичному секторі. Це є надмірно обмежувальним, оскільки енергетичні спільноти можуть відігравати центральну роль у (відновленні) опалювальних установок та централізованого тепlopостачання. І якщо це так, можуть виникнути суперечності з положеннями, що регулюють ці сектори.

Важливо зазначити, що перший законопроєкт був зосереджений на транспонуванні положень СЕС, а ДВРЕ включав більше прав та обов'язків, зокрема, обов'язкову процедуру реєстрації для набуття статусу об'єднання споживачів енергії. Хоча це рішення потенційно зменшує адміністративний тягар енергетичних спільнот, воно також перешкоджає створенню реєстру та системи моніторингу (див. нижче процедури та моніторинг і реєстрація).

Окрім цього, ми рекомендуємо розробникам політик звернути увагу на наведені нижче кращі практики при розробці своїх проєктів.

Фокус: перелік прав та обов'язків енергетичних спільнот та їх учасників

- Хорватія, а також регіони Бельгії (Брюссель, Фландрія) включили положення, що вимагають від енергетичних спільнот розглядати внутрішні суперечки та скарги в рамках енергетичної спільноти.
- Нідерланди запровадили правило недискримінації, згідно з яким положення договорів між кінцевими/активними споживачами та учасниками ринку, що суперечать цьому правилу, є недійсними. Існує багато задокументованих випадків, коли традиційні постачальники встановлювали додаткові платежі та збори для споживачів, які беруть участь у самостійному споживанні та/або спільному використанні енергії, в той час як решта їхнього споживання покривається контрактом на постачання. Це забезпечує додаткову правову визначеність для споживачів.

- Латвійське законодавство вимагає від Кабінету міністрів прийняти детальні правила, що регулюють відносини, а отже, взаємні права та обов'язки між енергетичними спільнотами та іншими гравцями, особливо постачальниками та операторами розподільчих мереж.
- Детальніше про умови участі (відкрита та добровільна участь, автономія) див. розділ у попередньому підрозділі (5.3.2).

Рекомендації

- Розробники політик повинні внести зміни до законопроектів, щоб транспонувати вся діяльність ДВДЕ та ДВРЕ, незважаючи на той факт, що деякі заходи можуть вимагати ухвалення додаткових заходів пізніше.
- Розробники політик повинні роз'яснити, які права та обов'язки СЕС поширюються або не поширюються на REC у випадку, якщо вони працюють в інших секторах енергетики.
- Розробники політик або інші уповноважені державні органи (наприклад, НКРЕКП або Держенергоефективності) повинні розробити керівні документи, що пояснюють різні права та обов'язки, які застосовуються у зв'язку або незалежно від обраної правової форми, а також які судові та позасудові механізми доступні для забезпечення їх дотримання в Україні.

▪ Рівні умови та створення сприятливого середовища

Окрім чіткого визначення ми обговорюємо чотири блоки, що залишилися. Аспект моніторингу інтегрований в інші аспекти і підсумований наприкінці.

У таблиці з ми описуємо інші елементи, що є основою для створення рівних умов та сприятливого середовища для енергетичних спільнот. Необов'язкові елементи виділені курсивом. Цей огляд доповнюється положеннями другого покоління, які також можуть бути транспоновані.

	Спільнота з відновлюваної енергії (ст. 22 RED)	Громадське енергетичне об'єднання (ст. 16 EMD)	2-е покоління: серед іншого, ДЕЕ і ДЕХБ та право на спільне використання енергії (ст. 15(a) of the EMD)
Оцінка існуючих бар'єрів та потенціалу для розвитку енергетичних спільнот	Необхідно для REC, без деталізації	<i>Не є обов'язковим, але бажано застосувати необхідне оцінювання для REC до відповідних положень для СЕС</i>	<i>Не є обов'язковим, але бажано застосувати, щоб мати перспективне оцінювання, тобто передбачити транспозицію подальшого законодавства ЄС</i> Звітування про ринкові бар'єри та невдачі в рамках Національного плану реновації будівель (див. звіт нижче)
Усунення невинуватених регуляторних та	Регуляторний орган (або інший орган, якщо це передбачено розробниками політик)	<i>Не є частиною нормативно-правової бази, але доцільно розширити на основі</i>	<i>Не є частиною нормативно-правової бази, але доцільно розширити на основі</i>

адміністративних бар'єрів на шляху розвитку енергетичної спільноти	має здійснювати моніторинг усунення невикористаних перешкод та обмежень для REC/CEC та відповідної діяльності (власне споживання, спільне використання енергії), зокрема, щодо процедур підключення	оцінювання та моніторингових обов'язків регуляторного органу	оцінювання та моніторингових обов'язків регуляторного органу
Процедури	Справедливі, пропорційні та прозорі процедури, включаючи реєстрацію, ліцензування	Справедливі, пропорційні та прозорі процедури, включаючи реєстрацію, ліцензування	Обмін енергією: <ul style="list-style-type: none"> Визначити відповідну контактну особу для реєстрації
Оплата	Справедлива, пропорційна та прозора Плата за користування мережею, що відображає витрати За умови сплати інших відповідних платежів, зборів та податків, що забезпечують адекватний, справедливий та збалансований внесок у загальний розподіл витрат системи відповідно до прозорого аналізу витрат та вигод розподілених джерел енергії, розробленого національними компетентними органами.	<ul style="list-style-type: none"> Витрати, що відображають витрати, згідно зі статтею 18 PPE Якщо енергетичним спільнотам буде дозволено управляти розподільчими мережами: <ul style="list-style-type: none"> За умови сплати відповідних мережевих зборів у точках підключення та диференційованих тарифів на подачу в мережу, споживання та власне споживання/розподіл 	Обмін енергією: <ul style="list-style-type: none"> Визначити відповідну контактну особу для перевірки методів розрахунку
Обов'язки ОСР та сприяння спільному використанню енергії	Вимагає від ОСР співпрацювати з енергетичними спільнотами у створенні схем спільного використання електроенергії	Вимагає від ОСР співпрацювати з енергетичними спільнотами у створенні схем спільного використання електроенергії	Оновлений ДВРЕ запровадив спеціальну статтю щодо спільного використання електроенергії (ст. 15(а))
Інструменти для полегшення доступу до інформації та підтримки потенціалу	Деталі відсутні Можливе спільне тлумачення ст. 18 про право на інформацію та навчання: <ul style="list-style-type: none"> Держави-члени, у відповідних випадках за участю місцевих та 	Не застосовується	<ul style="list-style-type: none"> Стаття 29 ДЕХБ Інформаційні та просвітницькі кампанії для інформування відповідних зацікавлених сторін, у тому числі

	<p>регіональних органів влади, розробляють відповідні інформаційні, просвітницькі, керівні або навчальні програми з метою інформування громадян про те, як реалізувати їхні права як активних споживачів, а також про переваги та практичні аспекти, включаючи технічні та фінансові аспекти, розвитку та використання енергії з відновлюваних джерел, у тому числі шляхом самостійного споживання енергії з відновлюваних джерел або в рамках спільнот з відновлюваної енергетики.</p>		<p>енергетичних спільнот</p> <ul style="list-style-type: none"> - Керівництво та навчання для відповідних зацікавлених сторін, включаючи спільноти з відновлюваної енергетики <ul style="list-style-type: none"> ▪ Стаття 22 ДЄЕ <ul style="list-style-type: none"> - Прозорі, доступні та широко розповсюджені серед усіх відповідних гравців, включаючи REC та CEC - Заохочення співпраці між REC/CEC та іншими відповідними зацікавленими сторонами у створенні єдиних центрів надання адміністративних послуг - Підтримка багатостороннього діалогу між відповідними зацікавленими сторонами, включаючи REC, CEC
<p>Інструменти для полегшення доступу до фінансування та схем підтримки</p>	<p>Частина сприятливого середовища, деталі відсутні</p>		
<p>Соціальна інтеграція</p>	<p>Забезпечення доступу для малозабезпечених або вразливих домогосподарств</p>	<p>Не є частиною сприятливого середовища</p>	<p>Забезпечення доступу до схем спільного використання енергії для домогосподарств з низьким рівнем доходу та вразливих домогосподарств, у тому числі за допомогою заходів підтримки та вимог до</p>

			проектів спільного використання енергії, що належать органам державної влади
Звітність	Обов'язкова вимога до звітності в рамках НПЕК (національні траєкторії та цілі щодо розвитку REC, резюме політики щодо сприяння та підтримки розвитку REC), без подальших деталей	Відсутність обов'язкових вимог до звітності в рамках НПЕК, без подальших деталей	Обов'язкові вимоги щодо включення ініціатив з реновації під керівництвом REC та громадян до національних планів реновації будівель (опис ринкових бар'єрів та невдач, а також огляд впроваджених та запланованих політик та заходів).
Зобов'язання з енергозбереження			<i>Стаття 8 (EED): розгляд та просування ролі REC та CEC у сприянні імплементації</i>
Будівлі			<i>Стаття 7 (EPBD): одним із критеріїв досягнення статусу будівлі з нульовими викидами є постачання енергії з відновлюваних джерел, що забезпечується енергетичним спільнотами</i>
Планування оцінювання опалення та охолодження			<i>Стаття 25 (EED) Розглянути потреби місцевих громад та оцінити роль енергетичних спільнот у впровадженні місцевих проєктів з тепло- та холодопостачання.</i>

Таблиця 3. Огляд інших елементів, що забезпечують рівні умови та сприятливе середовище.

▪ **Оцінка бар'єрів та потенціалу для розвитку енергетичних спільнот**

Очікується, що в рамках створення сприятливих умов для REC Україна проведе оцінювання існуючих перешкод та потенціалу для розвитку енергетичних спільнот. Однак ДВДЕ містить мало рекомендацій, а отже, залишає багато простору для розробників політик. У законопроекті згадується цей елемент, але його можна було б покращити, надихнувшись деякими кращими практиками, і не обмежуючись лише необхідним мінімумом.

По-перше, ми хочемо підкреслити, що поточний проєкт містить кращу практику, тобто визначення гравця, відповідального за проведення цього оцінювання, в даному випадку «центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику», тобто НКРЕКП. Вибір

НКРЕКП є розумним, оскільки багато країн ЄС також доручили проведення такого оцінювання регуляторному органу та/або енергетичному агентству. Цей вибір також забезпечує синергію, оскільки НКРЕКП, ймовірно, буде доручено здійснювати моніторинг усунення існуючих бар'єрів (див. нижче). Інші варіанти: міністерство або міжвідомча робоча група, або будь-яка інша організація чи робоча група на вибір держави.

По-друге, проєкт не містить жодних вказівок щодо термінів та частоти проведення такого оцінювання. Ми б рекомендували проводити таке оцінювання перед ухваленням подальших регуляторних та адміністративних положень, що транспонують законодавство ЄС, тобто як основу для усунення бар'єрів та розробки заходів підтримки. Однак варто зазначити, що дуже мало країн ЄС зробили це. Крім того, поєднуючи це положення з іншими положеннями законодавства ЄС (обов'язки регуляторного органу щодо моніторингу усунення перешкод, звітування про розвиток енергетичних співтовариств у НПЕК та інших національних планах), ми б радили розробникам політик розглянути можливість проведення оцінювання на періодичній основі (щорічно або, принаймні, узгодити її з іншими існуючими вимогами до звітності на рівні ЄС або на національному рівні).

Нарешті, в директиві не згадується, чи повинне це оцінювання бути опублікованим. Однак, прагнучи сприяти прозорості та підзвітності, а також підвищенню обізнаності та обміну знаннями, ми б радили розробникам політик включити в законопроект положення про оприлюднення результатів цього оцінювання.

Окрім цих аспектів, ми хочемо надати додаткові настанови щодо того, як проводити таке оцінювання. По-перше, ми закликаємо розробників політик та відповідальних осіб, які проводять таке оцінювання, вийти за рамки вимог транспозиції, зосередженої на REC, по-перше, розширивши сферу оцінювання, включивши до неї існуючі бар'єри та потенціал для SEC, а по-друге, передбачивши транспозицію законодавства другого покоління, зосередити увагу на ролі енергетичних спільнот в організації спільного використання енергії, наданні послуг з енергоефективності та проведенні реконструкції з метою прискорення ухвалення цих положень та розвитку потенціалу енергетичних спільнот в Україні. Проведення такого оцінювання може бути здійснено шляхом поєднання різних методологій (наприклад, правового аналізу¹⁰, моделювання, залучення зацікавлених сторін та партисипативного підходу¹¹ тощо). Методи, орієнтовані на суб'єктів, можуть мати додаткову перевагу в підвищенні обізнаності і, таким чином, опосередковано підтримувати потенціал для розвитку. Відповідно до Репозиторію енергетичних спільнот (2024a, 2024b), значними бар'єрами, які потребують моніторингу та оцінювання, є

- Питання доступності (мережа, фінансування, схеми підтримки, договір купівлі-продажу електроенергії, виробничі майданчики, інформація);
- Адміністративні процедури (мережа, планування, державні закупівлі, тендери);
- Правила розподілу енергії;
- Правила ліцензування поставок.

Фокус: оцінювання в інших країнах

¹⁰ Зокрема, перегляд законів про кооперацію та споживчу кооперацію, про електроенергію, про тепlopостачання, про засади функціонування ринку електроенергії, про державне регулювання у сфері комунальних послуг, а також більш загально — законодавства про захист прав споживачів.

¹¹ Цитуючи слова одного з учасників нашого дискусійного воркшопу: досить дивно, що в багатьох країнах громадян та інших зацікавлених сторін майже не консультували — або взагалі не консультували — щодо розробки та правової імплементації концепції, яка по суті мала б ґрунтуватися на їхній участі.

- Закон вимагає від грецького енергетичного агентства проводити щорічне оцінювання бар'єрів і можливостей розвитку REC і CEC, і в разі необхідності надавати рекомендації відповідному міністерству.
- У Фландрії (Бельгія) проведення оцінювання було доручено регуляторному органу, а також агентству з питань енергетики та клімату. Оцінювання складалося з різних частин, причому спочатку була опублікована оцінка існуючих бар'єрів для колективної діяльності, а потім було проведено інше оцінювання, що зосереджувалася на нормативно-правовій базі для енергетичних спільнот.
- У Франції міністерство створило робочу групу, до складу якої увійшли відповідні зацікавлені сторони (державні установи, асоціації, банки, енергетичні спільноти тощо), завданням якої є визначення бар'єрів та потреб у регуляторній адаптації.
- У Словенії за проведення такого оцінювання відповідає міністерство, яке на її основі кожні три роки ухвалює програму розвитку спільнот.
- У 2019 році Міністерство економіки та клімату Нідерландів опублікувало дослідження, в якому розглядається потенціал енергетичних спільнот у сфері наземної вітрової та сонячної енергетики, а також теплового переходу, з акцентом на співпрацю, під назвою «Вивчення майбутнього потенціалу громадського енергетичного руху 2030: енергія, що належить місцевій громаді».
- ЄС передбачає проведення національного оцінювання. Однак ніщо не заважає регіональним або місцевим органам влади використовувати державні кошти для проведення досліджень. Іспанський регіон Наварра так і зробив і визначив потенціал створення енергетичних спільнот у 252 муніципалітетах до 2030 року.

Рекомендації

- Розробники політик повинні включити в закон або дорожню карту більше інформації про це оцінювання: дата закінчення, періодичність, обсяг, методологія, публікація.
- Розробники політик та НКРЕКП повинні прагнути залучати зацікавлені сторони до оцінювання та публікувати результати оцінювання, оскільки це сприяє підвищенню обізнаності, обміну знаннями та створенню зворотного зв'язку шляхом розвитку спеціалізованої мережі з питань політики.
- НКРЕКП має розглянути можливість використання Типового інструменту оцінювання, розробленого інститутом ECOLOG у 2022 році, для проведення оцінювання та обміну досвідом з регуляторними органами, які вже провели таке оцінювання.
- **Усунення невиправданих регуляторних та адміністративних бар'єрів, а також їх моніторинг.**

Логічним продовженням оцінювання є усунення виявлених бар'єрів. Під час транспозиції важливо, щоб особи, які формують політику, за необхідності, усунули ці потенційні бар'єри, а також визначили, хто відповідає за їх усунення. У поточному проєкті цей аспект не розглядається. Однак можна припустити, що НКРЕКП знову відіграватиме центральну роль. По-перше, оскільки їй доручено провести оцінювання, вона має надати рекомендації щодо усунення цих бар'єрів. По-друге, в ДВРЕ зазначено, що на регуляторні органи за замовчуванням покладено завдання моніторингу усунення бар'єрів для REC/CEC та відповідної діяльності. Крім того, як регулятор, НКРЕКП також відповідає за процедури ліцензування та встановлення тарифів. Таким чином, вона буде основним одержувачем власних рекомендацій. Хоча це може створити синергію, якщо НКРЕКП відіграватиме центральну роль у визначенні, усуненні та моніторингу усунення, це також може бути ризиком з точки зору прозорого управління та підзвітності. Розробники політик можуть розглянути можливість розподілу обов'язків, доручивши моніторинг іншому

органу (наприклад, Держенергоефективності) або вимагаючи публікації результатів оцінювання та моніторингу для створення публічної підзвітності.

Рекомендації

- Розробники політик повинні уточнити в законопроекті, що орган, відповідальний за проведення оцінювання, повинен також надавати рекомендації щодо усунення невинуватених бар'єрів або усунути їх самостійно, якщо це входить до його компетенції.
- Розробники політик повинні уточнити, хто відповідає за моніторинг усунення бар'єрів

Крім того, важливо усунути невинуватені бар'єри, але при цьому не слід створювати нові. У зв'язку з цим, розробники політик повинні звернути увагу на те, як майбутнє законодавство може вплинути на енергетичні спільноти. Враховуючи асиметрію в адвокаційних ресурсах, розробники політик повинні активно з'ясувати думку енергетичних спільнот або створити дорадчу робочу групу, з якою можна було б регулярно консультиватися. Необхідно інтегрувати енергетичні спільноти в існуючі політичні мережі та структури управління і консультиватися з ними при розробці стратегічних планів. Справа в тому, що розробники політик відіграють важливу роль у формуванні врядування та створенні механізмів підзвітності, які виходять за рамки формування політики. Цей аспект стосується як національних органів державної влади, так і регіональних та місцевих органів влади.

«Наразі єдина проблема полягає в тому, що на державному рівні дуже складно налагодити зв'язок.»

Інтерв'ю 18, представник громадської організації

Загалом, поточний законопроект не містить жодних посилань на усунення невинуватених бар'єрів, окрім повторення принципів недискримінації та рівного ставлення, а також не визначає конкретні бар'єри. Нижче ми зупинимось на деяких аспектах створення сприятливого середовища та усунення бар'єрів. Наскільки нам відомо, більшість з цих елементів наразі не розглядаються в поточному проекті.

▪ **Справедливі, пропорційні та прозорі процедури**

Оскільки енергетичні спільноти мають обмежені організаційні ресурси порівняно з іншими гравцями, важливо, щоб зусилля, витрачені на адміністративні процедури, були мінімальними. З цією метою звільнення від сплати податків або спрощені процедури можуть мати потужний вплив на розвиток енергетичних спільнот.

Водночас, запровадження спеціальної процедури реєстрації також може мати позитивний вплив на енергетичні спільноти. Її метою має бути перевірка відповідності юридичних осіб визначенню та стандартам управління, передбаченим законодавством, щоб захистити специфіку енергетичних спільнот та запобігти корпоративним зловживанням. Набуття такого статусу може бути передумовою для отримання пільг або доступу до спеціальної підтримки (див. нижче схеми підтримки). Залежно від обраного типу юридичної особи, енергетичні спільноти, ймовірно, мають подати заявку на спеціальну реєстрацію (для асоціацій, кооперативів, компаній тощо) та відповідати певним критеріям (неприбутковість, автономія). Процедура реєстрації повинна враховувати ці вже існуючі форми реєстрації при розробці спрощеної форми заявки.

Поточний проект не згадує про процедуру реєстрації. Цікаво, однак, що попередня версія проекту вимагала, щоб СЕС звертався до регуляторного органу для набуття статусу, а це означає, що планувалася процедура реєстрації для отримання статусу СЕС, а також моніторинг та забезпечення дотримання специфічних стандартів управління енергетичними співтовариствами. Ми наполегливо рекомендуємо запровадити процедуру реєстрації або в законі, або в підзаконних актах, оскільки це є прикладом кращої практики.

Фокус: процедури ліцензування та реєстрації

▪ Реєстрація як енергетичної спільноти (високі стандарти управління)

- Енергетичні спільноти в Бельгії (Брюссельський регіон) повинні зареєструватися у регулятора онлайн, подавши форму заявки, список членів, статут і документ, що підтверджує дотримання певних юридичних формальностей і стандартів управління, встановлених транспонованим законом. Орган повинен надати рішення протягом 60 днів.
- В Угорщині енергетичні спільноти повинні подати заявку до реєстраційного офісу за 75 днів до початку діяльності, надавши свій статут і декларацію про відповідність стандартам управління, перелік видів діяльності та перелік підстанцій, на які вплине створення спільноти. Про будь-які зміни слід повідомляти протягом 30 днів. Орган влади проводить перевірку на відповідність та публікує список енергетичних спільнот.
- В Австрії енергетична спільнота реєструється онлайн на порталі Координаційного офісу, шляхом завантаження повідомлення у якості енергетичної спільноти (слабші або обтяжливі стандарти управління)
- У Люксембурзі про створення та ліквідацію REC необхідно повідомляти національний регуляторний орган та оператора розподільчого ринку. REC повинен повідомити обох гравців, надавши їм оновлений список своїх учасників, постачальників, виробничих одиниць та енергетичний звіт, що містить дані про виробництво та споживання на щорічній основі.
- В Австрії після набуття юридичної форми енергетична спільнота реєструється онлайн на порталі Координаційного офісу шляхом завантаження своїх установчих документів/статей про асоціацію. Крім того, вони також повинні повідомити про своє заснування оператору розподільчого ринку. Зареєстровані енергетичні спільноти відображаються на карті.

▪ Спрощене ліцензування, інші адміністративні процедури та регуляторні пісочниці

Незалежно від енергетичних спільнот, ДВДЕ вимагає від держав-членів спрощення процедур для розвитку ВДЕ шляхом встановлення простої процедури повідомлення про підключення до мережі та єдиного контактного центру для отримання дозволів на встановлення установок ВДЕ. Він також впровадив спеціальні зони прискорення розвитку ВДЕ, для яких адміністративні вимоги зменшуються. Однак, держави-члени можуть ухвалити рішення про подальше спрощення цієї та інших процедур для енергетичних спільнот або малих установок.

- У багатьох регіонах (таких як Люксембург, Австрія, деякі регіони Бельгії) спільне використання електроенергії регулюється як власне споживання, або ж інакше, ніж постачання, а це означає, що правила для роздрібних постачальників не застосовуються до енергетичних спільнот, які організують спільне використання енергії, і енергетичні спільноти можуть бути звільнені від ліцензування.
- Аналогічно, в Нідерландах енергетичні спільноти можуть виробляти енергію без ліцензії за умови дотримання певних умов, наприклад, кількість учасників співтовариства не повинна перевищувати кількість, визначену нормативно-правовими актами, і енергетична спільнота не повинна постачати більше енергії, ніж вона імпортує, що означає, що постачання в основному здійснюється з власних генеруючих установок і, отже, є самодостатнім споживанням. Це законодавство було прийнято після того, як виконавчим наказом було створено регуляторну пісочницю, яка діяла протягом чотирьох років.

- В Австрії (регіон Каринтія) установки, призначені для аварійного електропостачання або з обмеженою піковою потужністю (до 500 кВт), можуть отримати спрощений дозвіл на будівництво.
- Франція запровадила знижену плату за підключення до електромережі для малих установок (до 500 кВт) таким чином, що тарифи покривають 60% цієї зниженої плати.
- У 2022 році Іспанія запровадила регуляторну пісочницю для сприяння дослідженням та інноваціям в енергетичному секторі, спрямовану на розвиток гнучких, децентралізованих енергетичних систем для ефективної інтеграції ВДЕ, нових та інноваційних бізнес-моделей, а також участі нових гравців, включаючи енергетичні спільноти. Пісочниця забезпечує двосторонній діалог між виконавцями, міністерством та регуляторним органом.

▪ Комбіновані процедури

Литва спростила процедури, встановивши, що REC/CEC, зареєстровані як певна юридична форма (державний орган), автоматично набувають статусу енергетичних спільнот після отримання дозволу на виробництво електроенергії, що постачається регуляторним органом. Аналогічний процес можна було б розробити і для спільнот, що займаються постачанням теплової енергії.

У цьому контексті важливо розрізнити процедуру реєстрації, характерну для енергетичних спільнот як гравців, та інші процедури, необхідні для здійснення діяльності/виконання ринкових ролей. В ідеалі, різні процедури мають бути спрощені для зменшення навантаження на енергетичні спільноти. Можливі кілька варіантів реалізації такого спрощення.

Рекомендації

- (або) розробники політик запроваджують правові вимоги до відповідальних гравців (регуляторного органу, оператора розподільчих систем) щодо передачі відповідної інформації, яку енергетична спільнота надала одному з них в рамках процедури;
- (або) розробники політик створюють єдиний контактний пункт для енергетичних спільнот. Як онлайн-платформа, відповідальні гравці (оператор розподільчих систем, регуляторний орган) матимуть прямий доступ до інформації, наданої енергетичними спільнотами. Як організація, керована одним із гравців або третьою стороною, керуючий орган відповідатиме за передачу відповідної інформації відповідним сторонам.

Крім того,

- Розробники політик або державні органи, відповідальні за визначення зон прискорення розвитку відновлюваної енергетики, можуть ухвалити рішення про надання пріоритету проектам спільнот на цих територіях;
 - Розробники політик повинні створити регуляторні пісочниці для вирішення певних питань (наприклад, перевантаження мережі), які будуть відкриті для енергетичних спільнот;
 - Запровадити спрощені процеси реєстрації гарантій походження для малих установок та ВДЕ;
 - Запровадити спрощені процеси реєстрації та знизити реєстраційні збори для малих установок та REC для видачі гарантій походження.
- **Збори та платежі і справедливий внесок у вартість енергосистеми**

Розробники політик повинні знайти баланс між стимулюванням розвитку енергетичних спільнот та певних видів діяльності, таких як виробництво енергії та власне споживання, і водночас забезпечити можливість сталого інвестування в інфраструктуру. Протягом тривалого часу стимули забезпечувалися за рахунок зниження плати за користування мережею та інших зборів і платежів. У деяких країнах інші користувачі мережі, як наслідок, несли додаткову плату, що ставило питання щодо соціальної справедливості та сталості таких стимулів. Тому ЄС вимагає від країн-членів проведення аналізу витрат і вигод для визначення адекватного внеску у витрати енергосистеми, зберігаючи при цьому стимули для великої частки споживачів до участі у власному споживанні, спільному використанні енергії та схемах реагування на попит. Енергетичні спільноти повинні продовжувати робити внески у витрати енергосистеми, тому що вони часто все ще користуються мережею, подаючи надлишкову енергію або отримуючи залишкову.

У поточному законопроекті зазначено, що СЕС/об'єднання споживачів електроенергії (а отже, і REC, оскільки вони мають однакові права та обов'язки) повинні сплачувати плату за користування мережею (за послуги з передачі та розподілу) за енергію, яку вони споживають самостійно. Немає жодних роз'яснень щодо того, як ця плата може відображати витрати, і немає жодних подальших роз'яснень щодо інших платежів та зборів. Тому ми не можемо зробити висновок, чи створить ця плата стимули або перешкоди для власного споживання або спільного використання енергії в енергетичних співтовариствах.

Як правило, розробники політик доручають національному регуляторному органу провести аналіз витрат і вигод, не встановлюючи, однак, часових рамок. На практиці дуже небагато країн провели такий аналіз. Проте деякі країни все ж таки запровадили спеціальні мережеві тарифи.

Фокус: стимули, пов'язані з мережевими тарифами/витратами на внески в енергосистему

- Перш ніж проводити аналіз витрат і вигод, Австрія запровадила нормативно-правову базу для розподілу енергії, що диференціює рівні енергосистеми. Згодом було запроваджено різні категорії зниження тарифів. У деяких випадках також знижується податок на додану вартість. З того часу регуляторний орган опублікував аналіз витрат і вигод (у квітні 2024 року), який підтверджує, що існуюча структура тарифів є достатньою для того, щоб енергетичні спільноти могли робити справедливий внесок у витрати енергосистеми. Незважаючи на те, що в Австрії спостерігався дуже динамічний розвиток енергетичних спільнот та їхньої діяльності, вони все ще становлять незначну частку у виробництві та споживанні енергії. Тому запровадження знижених тарифів призвело до незначної різниці в доходах оператора системи і не мало помітного впливу на загальну плату за користування мережею. Регуляторний орган продовжить відстежувати майбутні адаптації структури тарифів на користування мережею, якщо це буде необхідно. Аналіз також включав розподіл енергії в газовому секторі, тобто розподіл газу з відновлюваних джерел, але слід зазначити, що наразі даних занадто мало, щоб робити переконливі висновки.
- Регуляторний орган Брюссельського регіону (Бельгія) провів аналіз витрат і вигод на основі трьох різних сценаріїв (від низького до високого рівня розвитку енергетичних спільнот і спільного використання енергії). Результати показують, що вигоди перевищують витрати для оператора розподільчої системи, а отже, і для користувачів мережі, коли виникає критична маса проєктів, і вони сприяють зниженню пікового споживання. У зв'язку з цим регулятор дійшов висновку, що розвиток енергетичних спільнот та спільного використання енергії є необхідним для досягнення цієї критичної маси. Більше того, варто враховувати, що енергетичні спільноти можуть надавати інші переваги споживачам і суспільству.
- Кілька країн встановили або планують встановити спеціальні тарифи на власне споживання, спільне використання або зберігання енергії. У Франції існує спеціальний тариф для власного споживання. Італія запровадила надбавку за власне споживання (на погодинній основі) на одній і тій самій станції первинної мережі (середньої напруги) для установок потужністю до 1 МВт, що належать REC або беруть участь у колективному споживанні. В Іспанії спільне використання

енергії регулюється як власне споживання. Наразі за спільне використання енергії не сплачуються ні податки, ні збори.

Плата за користування мережею та внески в системні витрати значною мірою залежатиме від того, як буде фінансуватися реконструкція енергетичної інфраструктури в Україні. Це складна тема. Однак ми б хотіли навести наступний аргумент. Якщо кошти міжнародних донорів можуть бути спрямовані на реконструкцію мереж, це може допомогти уникнути підвищення плати за користування мережею для споживачів, а також запобігти негативним соціальним та економічним наслідкам в цілому. Крім того, створення стимулів для власного споживання та спільного використання енергії за рахунок зниження тарифів може мати позитивний вплив на розвиток децентралізованої генерації серед місцевих гравців, а за рахунок стимулювання власного споживання та гнучкості попиту можна зменшити перевантаженість енергосистеми. Таким чином, енергетичні спільноти сприятимуть реконструкції двома шляхами: шляхом реконструкції генеруючих потужностей та підтримки ефективного управління мережею.

З огляду на це, необхідно провести ретельний аналіз витрат і вигод, а також прозоро обговорити компроміси, негативні сторони і наслідки певних стимулів.

Рекомендації

- Розробники політик повинні доручити НКРЕКП запровадити стимули щодо плати за користування мережею для власного споживання/обміну енергією, які будуть відстежуватися в аналізі витрат і вигод ex-post.

▪ Співпраця з операторами розподільчих мереж та сприяння спільному використанню енергії

ДВДЕ та ДВРЕ вимагають від операторів розподільчих мереж співпрацювати з енергетичними спільнотами та сприяти передачі електроенергії в межах спільноти. Перше покоління законодавчих актів не містить подальших деталей, але у другому поколінні, тобто у переглянutoму ДВРЕ, з'явилася спеціальна стаття про спільне використання енергії.

В Україні, як і в інших країнах, напруженість та скарги з боку енергетичних спільнот до операторів розподільчих мереж є поширеним явищем у зв'язку з тривалістю процесу реєстрації/підключення до мережі, а також обов'язками щодо надання «розумних» лічильників активним споживачам або обміну даними.

Законопроект містить комплексне положення, згідно з яким оператори розподільчих мереж зобов'язані співпрацювати з СЕС, а отже, опосередковано з REC, з метою «сприяння розподілу електроенергії в межах цих об'єднань». З цією метою національному регуляторному органу доручено встановити умови оплати та запровадити процедуру, яка вимагатиме від операторів розподільчих систем ділитися інформацією про свою діяльність з регуляторним органом. Хоча це хороший перший крок на шляху до створення умов для спільного використання енергії, він є недостатнім на даному етапі і потребує подальшого розвитку в законі або підзаконних актах.

Фокус: зв'язок між операторами розподільчих мереж та розподілом енергії

▪ Права та обов'язки операторів розподільчих мереж у Люксембурзі визначені законом та підзаконними актами. Оператор розподільчого ринку відповідає за збір відповідних даних та обмін ними з REC та іншими постачальниками. Він повинен створити ІТ-платформу, до якої REC може отримати доступ для перевірки даних про виробництво та споживання, а також щомісяця звітувати про розподіл спільної енергії. Енергетична спільнота може вільно визначати розподіл між членами.

▪ В Австрії закон визначив права для енергетичних спільнот, тобто зобов'язання для операторів розподільчих мереж щодо часу реагування на запити на доступ до мережі (протягом двох тижнів) та «розумних» лічильників (протягом двох місяців). Як і в Люксембурзі, оператор розподільчих мереж

також відповідає за збір та обмін даними з енергетичною спільнотою на безоплатній основі, а також за розподіл частки між членами.

- Франція встановила обов'язки для операторів розподільчих мереж щодо розподілу енергії не лише в частині електроенергії, але й газу та централізованого тепlopостачання, що вважається колективним самоспоживанням.

Оскільки було опубліковано багато посібників про те, як впроваджувати спільне використання енергії, ми не будемо надавати детальних рекомендацій щодо цього аспекту і надамо посилання на інші публікації нижче. Тому наші рекомендації зосереджені на інших аспектах.

Рекомендації

- Розробники політик повинні підготуватися до транспозиції права на спільне використання енергії та розробити регуляторну пісочницю або пілотну програму для його тестування;
- Розробники політик повинні розглянути можливість пріоритетного надання «розумних» лічильників членам енергетичних спільнот;
- Розробники політик повинні встановити кінцевий термін реагування в рамках процедур;
- Розробники політик повинні роз'яснити судові та позасудові механізми, доступні для енергетичних спільнот (та активних споживачів) для забезпечення дотримання своїх прав у відносинах з операторами розподільчих мереж.

- **Інструменти для полегшення доступу до інформації та розбудови потенціалу**

Відповідно до ДВДЕ, держави-члени за допомогою регіональних та місцевих органів влади повинні забезпечити надання енергетичним спільнотам відповідної інформації та рекомендацій щодо створення та функціонування енергетичної спільноти, а також можливостей для навчання та розбудови потенціалу. Інформація повинна стосуватися прав активних споживачів, переваг участі в енергетичній спільноті, а також технічної та фінансової інформації, необхідної для здійснення відповідної діяльності. В рамках створення сприятливого середовища органи державної влади повинні отримувати нормативну підтримку та підтримку з розбудови потенціалу як для створення енергетичних спільнот, так і для участі в них, з іншого. Така підтримка є необхідною з огляду на те, що органи державної влади, зокрема муніципалітети, мають обмежені (внутрішні) ресурси та досвід. Водночас, їхня відповідальність за реалізацію енергетичного переходу (наприклад, щодо місцевого енергетичного планування) зростає.

«Я не вірю, що найближчим часом саме місцева влада буде [відповідати за сприяння розвитку енергетичних спільнот], тому що вона просто не має для цього можливостей. Цим треба займатися, постійно зустрічатися з людьми тощо. Тобто місцева влада просто не може якісно звітувати про свою діяльність. Тому мені здається, що в Міністерстві інфраструктури чи в Міністерстві енергетики має бути департамент, який би відповідав за це і займався створенням умов для таких громад, реагував на запити, критику і так далі, щоб він був у постійному контакті з бенефіціарами і отримував від них зворотній зв'язок про те, що потрібно зробити, щоб ці спільноти запрацювали».

Інтерв'ю 11, представник громадської організації

Законопроект взагалі не охоплює цей аспект.

Якщо поглянути на досвід інших країн, то можна виділити дві тенденції транспозиції.

По-перше, уряд може доручити існуючому органу влади або агентству організувати інформаційний портал, який також може бути використаний для полегшення надання допомоги або доступу до експертних знань. У цьому випадку часто залучаються державні енергетичні агентства. У деяких випадках такі інформаційні портали з'явилися без участі розробників політик, але завдяки співпраці з проектами, що фінансуються ЄС. Наприклад, проєкт SHAREs створив шість національних інформаційних центрів (Австрія, Болгарія, Німеччина, Грузія, Хорватія, Угорщина), які діють як портал з іншими ресурсами (Рис. 13).

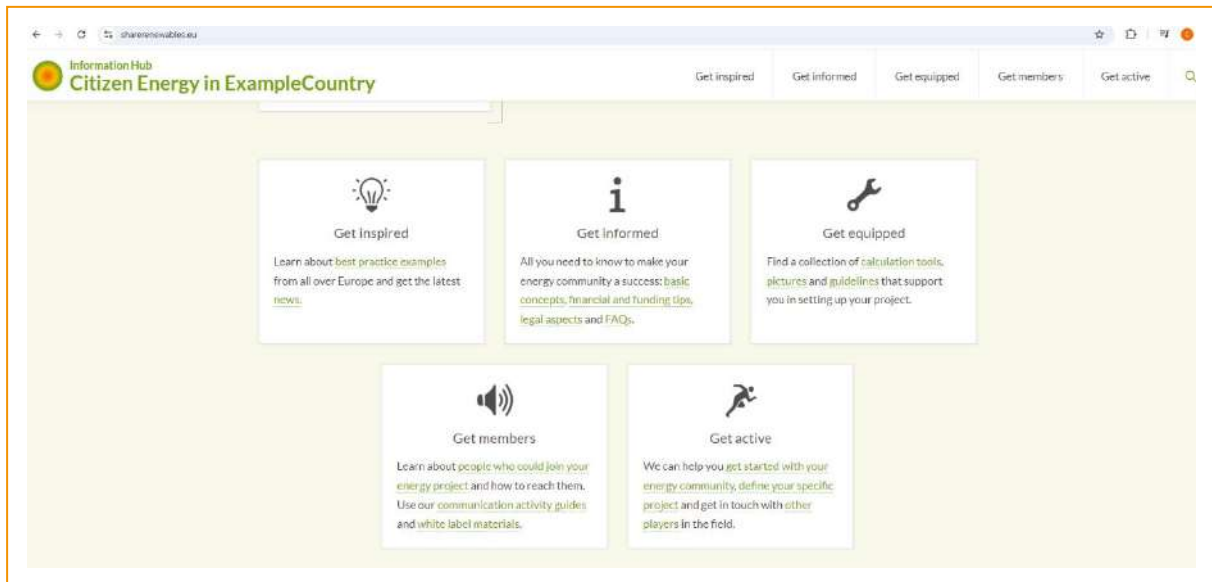

Рисунок 13. Візуалізація проєкту національного інформаційного хабу (Джерело: проєкт SHAREs).

В іншому випадку уряд може вирішити профінансувати місцеві органи влади або неурядові організації для надання такої інформації та розбудови потенціалу. У цьому випадку варіанти транспозиції часто використовують синергію існуючого досвіду та структур, якщо такі існують.

Обидва варіанти не є взаємовиключними. Навпаки, вони можуть взаємно доповнювати і розвивати один одного.

У випадку України варто підкреслити, що деякі з цих заходів вже проводяться в рамках організацій та проєктів, згадані в розділі 2.3 (проєкт «Енергетичні спільноти для стійкої України», Хмельницький енергетичний кластер). Досвід цих ініціатив слід використовувати та поширювати.

«Потрібно мати більше експертів з цієї теми і більше інформації, можливо, кампанію. А також, законодавчу базу».

Інтерв'ю 8, представник ОМС

«Має бути менше перешкод для тих, хто хоче цим займатися. Тут ще можна додати, що має бути професійна підготовка населення. Для цього потрібно створювати навчальні заклади, які можуть це забезпечити. Треба починати з цього, і більше вчити про це в школах, і мати навчальні заклади, які могли б готувати фахівців нижчої ланки, таких як звичайні слюсарі, електрики, але які б отримали відповідну освіту, щоб вони розуміли ці питання. Це якись енергомеханіки, можливо, навіть інженери, тому що багато інженерів, напевно, не потрібно. На велике місто може бути один спеціаліст, але обслуговуючого персоналу потрібно багато.»

Інтерв'ю 8, представник ОМС

Фокус: доступ до інформації, розбудова спроможності та співпраця з муніципалітетами

- Уряд Австрії використав державні кошти для підтримки створення Координаційного офісу енергетичних спільнот у 2021 році. Цей єдиний дозвольний центр (ЄДЦ) детально описаний у додатку (приклад ЄДЦ 2). Уряд також розробив програму підтримки місцевих органів влади для участі в енергетичному переході, в тому числі шляхом участі в енергетичних спільнотах або їхньої підтримки.
- В Ірландії роль ЄДЦ виконує Управління сталої енергетики. Воно підтримує енергетичні спільноти, направляючи їх до тренерів та експертів. Воно також розробило ресурсний інструментарій. Орган також впроваджує програму фінансування для відповідних енергетичних спільнот - і все це, незважаючи на те, що в Ірландії ще не відбулася транспозиція енергетичних спільнот.
- У Бельгії (Брюссель) уряд призначив неурядову організацію фасилітатором, який надає правову, технічну та фінансову інформацію для підтримки лідерів енергетичних спільнот. Вона також надає рекомендації та проводить семінари для муніципалітетів.
- Франція планує збільшити на 50% кількість радників з питань місцевого самоврядування в регіонах для підтримки розбудови потенціалу муніципалітетів.
- Іспанія опублікувала посібник з просування RECS за участі муніципалітетів.

Рекомендації

- Розпочати громадську кампанію у якій, наприклад, участь громадян та створення енергетичних спільнот представлені як акт опору та зміцнення стійкості;
 - Розробники політик, державні органи або неурядові організації можуть створити національний інформаційний центр, використовуючи модель проєкту SHARES, що знаходиться у вільному доступі;
 - Використовувати державні кошти для перекладу або адаптації існуючих ресурсів про енергетичні спільноти;
 - Фінансувати акторів, які надають підтримку енергетичним спільнотам (державні установи, регіональні та місцеві органи влади, організації громадянського суспільства, обслуговуючі кооперативи/кооперативні ОСББ) для надання інформації та розбудови потенціалу;
 - Спирайтеся на вже існуючі ініціативи, щоб досягти короткострокових результатів;
 - Сформуйте єдиний дозвольний центр, який може створити нові можливості для працевлаштування та підвищення кваліфікації;
 - Запровадьте на законодавчому рівні вимогу до органів державної влади запроваджувати критерії участі громадськості у процедурах державних закупівель.
- **Інструменти для полегшення доступу до фінансування та схем підтримки**

Цей обов'язковий елемент сприятливого правового поля для ВДЕ недостатньо врахований у законопроекті. Поточний законопроект передбачає, що громади у сфері відновлюваної енергетики можуть отримувати підтримку на основі результатів аукціонів. Однак він не містить жодного натяку на стимулюючі заходи в цій сфері, наприклад, запровадження критеріїв аукціонів, орієнтованих на громади, застосування спеціальних тендерних вікон або прямої підтримки для малих установок. Оскільки ми присвячуємо розділ 6 фінансовим аспектам і вже описали інші існуючі схеми підтримки в п. 5.3.1, ми не будемо заглиблюватися в деталі тут. Однак, ми підсумуємо деякі рекомендації.

Рекомендації

- Надати гарантії для проєктів під керівництвом громадян, наприклад, за допомогою «зелених» та низькопроцентних/пільгових кредитів;
- Розробники політик повинні врахувати, як доходи, пов'язані із запровадженням системи торгівлі квотами в Україні, можуть бути використані для підтримки заходів, що мають соціальний вплив, та для розвитку енергетичних спільнот;
- Створити спеціальні конкурси для фінансування проєктів в рамках програм підтримки енергетичних спільнот або надати їм бонус (тобто додаткову ставку фінансування для юридичних осіб, чия реєстрація відповідає визначенню енергетичних спільнот відповідно до транспозиції законодавства ЄС);
- Розробити положення, що полегшують доступ до Угод про купівлю-продаж електроенергії (PPA) для малих гравців;
- Заохочувати державні установи, зокрема органи місцевого самоврядування, до використання «зелених» критеріїв державних закупівель для енергетичних спільнот;
- Моніторинг запланованої публікації Європейської Комісії щодо критеріїв «зелених» державних закупівель.

▪ Доступність енергетичних спільнот та соціальна інтеграція

Будь-яке домогосподарство, яке бажає приєднатися до енергетичної спільноти, повинно мати таку можливість. Однак досвід показує, що категорії населення (малозабезпечені та вразливі домогосподарства, орендарі, жінки), як правило, недостатньо представлені в енергетичних спільнотах. Сприятливі умови дозволять усунути конкретні бар'єри на шляху до участі, забезпечуючи при цьому добровільність такої участі.

Законопроект не охоплює цей аспект. Крім того, дуже мало країн ЄС запровадили конкретні положення або стимули щодо цього аспекту.

Фокус: доступність та соціальна інтеграція

▪ Іспанія створила фонд у розмірі 40 мільйонів євро для сприяння розвитку ВДЕ. Боротьба з енергетичною бідністю є одним із критеріїв для отримання фінансової допомоги з цього фонду. Завдяки залученню муніципалітетів, участь вразливих домогосподарств також є пріоритетом у багатьох REC. Нарешті, в національних стратегічних документах згадується просування колективних схем (самоспоживання), включаючи енергетичні спільноти, як інструмент боротьби з енергетичною бідністю.

▪ У Греції закон передбачає, що енергетичні спільноти можуть підтримувати енергетично бідні домогосподарства, навіть якщо вони не є членами спільноти. Зокрема, енергетична спільнота може надавати електроенергію безкоштовно через проєкти віртуального мережевого обліку, навіть якщо споживачі не є її членами.

▪ Данія не має конкретних заходів, спрямованих на участь малозабезпечених та вразливих домогосподарств, але має давню традицію залучення орендарів до проєктів енергетичних спільнот. Аналогічно, у Німеччині існує механізм підтримки для передачі електроенергії від орендодавця до орендаря. Орендодавець або організація, якій орендодавець доручив експлуатувати фотоелектричну установку, може отримати бонус за продаж виробленої енергії безпосередньо орендарям. Ця схема не має прямого відношення до енергетичних спільнот, але орендарі можуть

вирішити створити енергетичну спільноту, щоб купувати електроенергію від імені своїх членів і ділитися нею, або навіть експлуатувати саму установку і отримувати бонуси.

Рекомендація

- Надати фінансову підтримку домогосподарствам з низьким рівнем доходу та іншим специфічним категоріям (наприклад, ветеранам, ВПО, біженцям), щоб стимулювати їхні інвестиції в енергетичні спільноти.

▪ Управління, звітність та моніторинг

Уряди повинні звітувати про створення та реалізацію сприятливих умов у своїх інтегрованих національних планах з енергетики та клімату (НПЕК) з метою забезпечення прозорості та моніторингу прогресу у просуванні ВДЕ з боку ЄС. Цей аспект згадується в законопроекті, і Україна відзвітувала про статус-кво політики щодо енергетичної спільноти у своєму першому НПЕК, який був ухвалений у червні 2024 року.

У майбутньому уряд міг би більш детально висвітлити у своїй звітності результати вищезазначеного оцінювання бар'єрів та потенціалу, наприклад, включивши до національних стратегій та оновленого НПЕК добровільні кількісні показники створених до певної дати REC та CEC, траєкторії частки енергії, виробленої та спожитої енергетичними спільнотами, або внеску енергетичних спільнот у будівництво будівель з нульовим рівнем викидів.

Це підводить нас до останнього структурного елементу, на важливість якого ми вже неодноразово натякали. Ключовим аспектом для сприяння розвитку енергетичних спільнот є наявність засобів перевірки відповідності обраним правовим визначенням, наприклад, через процес реєстрації, а також відстеження їх розвитку шляхом розробки системи моніторингу та збору даних.

Як зазначалося, законопроект не деталізує ці аспекти.

НКРЕКП, ймовірно, буде доручено здійснювати моніторинг та звітувати за кількома аспектами, що стосуються енергетичних спільнот або спільного використання енергії.

Рекомендації

- Уточнити за допомогою підзаконних актів процедуру реєстрації та її зв'язок з іншими існуючими процедурами реєстрації юридичних осіб або ліцензування діяльності, щоб уникнути дублювання та додаткового адміністративного навантаження на енергетичні спільноти;
- Створити реєстр, систему моніторингу та збору даних;
- Здійснювати перевірку відповідності визначень для енергетичних спільнот, які подають заявки на участь у програмах підтримки, до введення в дію процедури реєстрації та реєстру;
- Запровадити вимоги щодо включення положень про енергетичні спільноти та залучення енергетичних спільнот до створення національних, регіональних та місцевих документів планування (щодо ВДЕ, енергоефективності, реконструкції, просторового планування, справедливого переходу тощо), таких як Національні плани з енергетики та клімату, Плани дій зі сталого енергетичного розвитку та клімату муніципалітетів, Національні плани реконструкції будівель, Місцеві плани тепlopостачання, а також розглянути питання про те, чи слід надавати пріоритет проектам спільнот у порівнянні з іншими, і якщо так, то з яких причин та за яких умов.

5.4 Підсумки та ключові рекомендації

Транспонування - це складне завдання, яке потребує балансування та має певні складнощі. Одним з таких питань є невизнання того, що держави-члени несуть відповідальність за подальше роз'яснення положень директив ЄС. Хоча просте копіювання визначення ЄС може бути швидким способом узгодження з вимогами ЄС, цього часто буває недостатньо. Що стосується України, то просте узгодження з попередніми визначеннями не є ефективним, залишається багато правових невизначеностей, що залишають простір для зловживань, що може зашкодити ефективному розвитку енергетичних спільнот у довгостроковій перспективі. Інша проблема полягає в тому, щоб обмежити розвиток енергетичних спільнот, зосередившись на окремих аспектах. Ми рекомендуємо розробникам політик визнати роль енергетичних спільнот у секторі опалення та енергоефективності, а не лише в електроенергетиці. Уряд також повинен спробувати підготуватися до транспонування другого покоління законодавства ЄС.

Для ефективної трансформації розробники політик повинні усвідомлювати певні компроміси та їхні наслідки, а також ухвалювати рішення на основі фактичних даних, коли це можливо. Також важливо, щоб розробники політик прозоро пояснювали свої міркування, щоб зміцнити довіру, прийняття і підтримку цих змін, особливо з боку нових і дещо недосвідчених гравців.

Ми не маємо індивідуального або готового рішення для розробки основи політик в Україні, а лише початкові рекомендації. Розробка основи політик - це інтерактивний процес, що базується на отриманому досвіді. Не всі рекомендації, представлені в цьому дослідженні, можуть і повинні бути виконані в короткостроковій перспективі. Тому ми вирішили виокремити три основні заходи для визначення пріоритетів і структурування зусиль з розробки політики.

Фокус: Три ключові всеохоплюючі заходи для розробників політик для сприяння розвитку енергетичних спільнот в Україні

▪ Захід 1: Створити пілотну програму

«І повинні бути, звичайно, на державному рівні якісь угоди чи меморандуми про фінансування таких [пілотних] проєктів. Тобто це має бути або пільгове фінансування, або, як було з теплом і модернізацією, прийнята державна програма, щоб ОСББ могли подавати заявки і отримувати пільгові кредити на тепло і модернізацію.»

Інтерв'ю з, представник ОМС

Уряду слід розглянути можливість створення пілотної програми для сприяння розвитку енергетичних спільнот. Ця програма може мати широкий фокус, дозволяючи енергетичним спільнотам брати участь у ній незалежно від видів діяльності, секторів та технологій ВДЕ. Крім того, уряд може вирішити звужити фокус програми до енергетичних спільнот, зацікавлених у впровадженні спільного використання енергії.

Програма повинна включати різні заходи:

- Фінансова підтримка у вигляді грантів або позик під низькі відсотки для енергетичних спільнот, що розвиваються. Тут ми посилаємося на приклади кращих практик, представлені в додатку;
- Технічна допомога та розбудова потенціалу від експертних організацій;
- Регуляторна пісочниця для певних адміністративних процедур, участі в тендерах, певних вимог ЄС (наприклад, критерії наблизеності як стандарт управління та здійснення діяльності);

- Необхідно показати приклад: запровадити критерії, що враховують інтереси громади, при проведенні тендерів на встановлення установок ВДЕ або реконструкцію урядових та інших громадських будівель.

- **Захід 2: Створити систему моніторингу, звітності та дотримання вимог**

Уряд та регуляторний орган повинні розробити механізм для ефективної реєстрації та моніторингу розвитку енергетичних спільнот та їх впливу на певні аспекти енергетичної системи (наприклад, витрати на мережу). З цією метою розробники політик повинні спочатку розробити стандарти управління (відкрита і добровільна участь, близькість, ефективний контроль, автономія) або доручити це енергетичним спільнотам.

- **Захід 3: Розробити дорожню карту та дорожню карту впровадження політики**

Оскільки розробка основи політики вимагатиме певного часу і залежить від актуалізації теми в багатьох політичних колах, уряд повинен розробити дорожню карту. Ця дорожня карта повинна включати:

- Визначення (необов'язкових) цілей політики в контексті розвитку енергетичних спільнот;
- Заплановані етапи та графік їх виконання (наприклад, оцінювання потенціалу та будь-яких бар'єрів);
- Визначення відповідних урядових зацікавлених сторін, політик та програм фінансування, серед яких енергетичні спільноти мають активно просуватися;
- Створення робочої групи зацікавлених сторін, з якою регулярно проводяться консультації щодо реалізації дорожньої карти.

Ресурси: з чого почати

- Про бар'єри та перешкоди для енергетичних спільнот:
 - Звіт «Бар'єри та рушійні сили для розвитку енергетичних спільнот та їхньої діяльності» від Репозиторію Енергетичних спільнот ([Link](#))
 - Посібник з виявлених бар'єрів та можливостей від проєкту SHARES ([Link](#))
 - Аналітична записка щодо покращення законодавчих та регуляторних умов для розвитку зелених енергетичних спільнот в Україні ([Link](#))
- Щодо промивання громад та корпоративного захоплення:
 - Робочий документ під назвою «Переосмислення енергетичних спільнот для справедливого переходу» на основі тематичного дослідження сонячної спільноти Ла-Естреча в Колумбії ([Link](#))
 - Публікація звіту про корпоративне захоплення енергетичних спільнот на замовлення організації «Друзі Землі Європа» ([Link](#))
 - Двочастинний подкаст про корпоративне захоплення в енергетичних спільнотах від Enlit ([Link](#))
- Щодо транспозиції REC/CEC:
 - Пояснювальна записка щодо визначень енергетичної спільноти з проєкту Compile ([Link](#))
 - Документ із запитаннями та відповідями під назвою «Що таке громадські енергетичні об'єднання та спільноти відновлюваної енергії?» від REScoop ([Link](#))
 - Керівні принципи політики щодо енергетичних спільнот від Секретаріату Енергетичного співтовариства ([Link](#))
 - Трекер транспозиції REScoop ([Link](#))
 - Керівництво з транспозиції, розроблене REScoop.eu та Client Earth ([Link](#))
 - Репозиторій енергетичних спільнот – база даних політики та дорожня карта для розробки політики та правової бази, що сприятиме розвитку енергетичних спільнот ([Link](#))
 - Брифінг REScoop щодо створення структури для REC ([Link](#))
- Щодо впровадження спільного використання енергії
 - Звіт «Спільне використання енергії для енергетичних спільнот» – довідник від Репозиторію енергетичних спільнот ([Link](#))
 - Дослідження «Спільне використання енергії в Німеччині – від концепції до впровадження» від dena ([Link](#))
- Щодо впровадження єдиного вікна для обслуговування клієнтів
 - Інструкція щодо створення єдиних центрів обслуговування спільноти Репозиторієм Енергетичних Спільнот ([Link](#))
 - Єдині центри обслуговування для енергетичних спільнот: відображення атрибутів дизайну послуг, синергії та викликів ([Link](#))
 - Щодо транспозиції для другого покоління
 - Брифінг щодо переглянутої RED від REScoop ([Link](#))

6 Фінансування енергетичних спільнот: причини, мотивація, інструменти та основи підтримки

«Потрібно розуміти, які фінансові вигоди це матиме. І якщо ціни в майбутньому зростатимуть, то очевидно, що енергетичні спільноти будуть прибутковими.»

Інтерв'ю 17, представник Міненерго

У цьому розділі

Цей розділ містить огляд наступного:

- Для політиків: чому енергетичним спільнотам може знадобитися державна підтримка та керівництво для доступу до фінансування, як створити схему фінансування, як адаптувати національну схему фінансування, як лобіювати інші установи для адаптації своїх схем фінансування, як надавати керівництво
- Для фінансових установ: пояснення того, чому енергетичним спільнотам необхідно надавати відповідні фінансові продукти
- Для енергетичних спільнот: як мобілізувати капітал, де шукати зовнішню фінансову підтримку

Для прочитання цього розділу ми передбачаємо певні знання з базового фінансування або фінансування установок ВДЕ. Якщо це не ваш випадок, ми рекомендуємо спочатку ознайомитися з матеріалами для читання, переліченими в кінці цього розділу.

знання з базового фінансування або фінансування установок ВДЕ. Якщо це не ваш випадок, ми рекомендуємо спочатку ознайомитися з матеріалами для читання, переліченими в кінці цього розділу.

Як зазначено у вступі, загальна вартість реконструкції та відновлення в Україні протягом наступного десятиліття наразі оцінюється приблизноє 446 мільярдів доларів, з яких 17% припадає на житловий сектор і 10% - на енергетичний сектор (Світовий банк, 2024). У цьому ж звіті автори підкреслюють, що приватний сектор може відігравати вирішальну роль і що його внесок може бути суттєво збільшений за умови проведення певних реформ та державних заходів. У зв'язку з цим, підтримка розвитку енергетичних спільнот, у тому числі за допомогою фінансових інструментів, може допомогти мобілізувати місцевий приватний капітал.

Як зазначено в розділі 3.2, енергетичні спільноти реалізують проекти, які можуть приносити фінансові (і не лише фінансові) вигоди. Ці проекти можуть стати більш прибутковими, якщо усунути регуляторні бар'єри. Досі ми не обговорювали, як фінансуються ці гравці та їхня діяльність. Хоча припускається, що учасники самостійно фінансуватимуть таку діяльність та отримуватимуть вигоди, насправді все трохи складніше. Тому важливо забезпечити, щоб були створені інструменти фінансування, які відповідають потребам енергетичних спільнот, для підтримки їхнього розвитку.

У першій частині пояснюється чому енергетичні спільноти потребують спеціальної фінансової бази та доступних коштів, хоча вони представлені тут як економічне рішення для побудови кращої енергетичної системи. У другій частині представлені емпіричні висновки щодо фінансової підтримки участі громадян в Україні. У заключній частині цього розділу описані низка фінансових інструментів та міжнародних джерел фінансування, які можуть бути використані для розробки системи підтримки енергетичної спільноти.

6.1 Чому енергетичні спільноти потребують фінансової підтримки для розвитку в Україні?

«Створення енергетичної спільноти вимагає економічної доцільності. Навіть якщо це рішення не є економічно доцільним, повинні бути фінансові стимули.»

Інтерв'ю 16, представник громадської організації

Ніхто не захоче інвестувати в проєкт, який рано чи пізно не окупиться - ані приватні особи, ані муніципалітети, ані малі та середні підприємства, які об'єднуються в енергетичну спільноту, ані фінансові установи, такі як банки чи інші типи інвесторів.

Енергія є дуже специфічним ринковим товаром і сферою політики, тому енергетичні проєкти, як правило, фінансуються на умовах співфінансування. З одного боку, багато проєктів потребують значних капітальних інвестицій, перш ніж вони почнуть приносити прибуток. Установки ВДЕ передбачають високі початкові витрати, які дуже небагато гравців можуть профінансувати самостійно (наприклад, за рахунок власного капіталу¹²). Таким чином, розробники проєктів часто розглядають можливість залучення коштів, взятих у борг, тобто кредитів або грантів, щоб покрити початкові інвестиції та створити привабливе бізнес-обґрунтування. Тому розумно і справедливо забезпечити ринкові умови і для малих інвесторів, які дозволять їм стимулювати зелену реконструкцію енергетичної інфраструктури. Це може окупитися в кількох аспектах. По-перше, очікування операційного прибутку є вищими для комерційних гравців в енергетичній системі, що, відповідно, вимагає більшої державної субсидії для ухвалення рішення про інвестиції. По-друге, енергетичні спільноти також виконують соціальні функції та

¹² У принципі, у фінансах існують дві базові концепції, які завжди йдуть поруч у будь-якому підприємстві: власний капітал і борг. Власний капітал відображає вартість компанії. Кожен, хто робить внесок у вигляді власного капіталу, отримує частку в організації, у цьому випадку — в енергетичній спільноті, а також певний рівень впливу на процес прийняття рішень, а в деяких випадках — і дивіденди. Ті, хто надає енергетичній спільноті позиковий капітал, навпаки, роблять це на тимчасовій основі та очікують надійного повернення позики.

У проєктному фінансуванні розглядається третя форма — гранти та пожертви. Це безповоротні кошти, зазвичай пов'язані з певними умовами. Їх, як правило, використовують для проєктів, які є фінансово нежиттєздатними, але мають певний соціальний, економічний або екологічний вплив.

посилюють створення місцевої доданої вартості, що в довгостроковій перспективі може зменшити соціальні витрати держави.

У цьому розділі ми більш детально розглянемо причини надання фінансової підтримки енергетичним спільнотам та перешкоди, з якими вони стикаються у фінансуванні своєї діяльності. Цікаво, що, як зазначено в багатьох звітах, перешкоди не обов'язково мають суто фінансовий характер.

6.1.1 Надання фінансової підтримки проєктам енергетичних спільнот

«Інша проблема в тому, що люди і компанії є бідними. А хто має фінансувати цю розподілену генерацію під час війни? Фактично, єдиний варіант - це гранти. Після війни це можуть бути інші фонди. Це можуть бути реальні інвестиційні проєкти, але для цього потрібні інвестиції. Вони будуть дуже значущими, і я не вірю, що в Україні зараз є інституції чи частини суспільства, які здатні нести цей тягар інвестицій у розподілену генерацію. Це означає, що нам потрібно буде створювати умови для залучення іноземних інвестицій, а навряд чи іноземні інвестиції будуть вкладатися в малі об'єкти, тобто в малі потужності. Фінансово це значно складніше, ніж фінансувати великі об'єкти».

Інтерв'ю 11, представник громадської організації

Ця цитата підсумовує деякі проблеми, з якими можуть зіткнутися енергетичні спільноти при фінансуванні своїх проєктів. Перший аргумент, чому необхідна фінансова підтримка, не є специфічним для енергетичних спільнот чи України, а стосується типу проєктів, що реалізуються, та переваг, які вони приносять.

Поточна структура витрат в Україні не стимулює інвестиції у ВДЕ, якщо їх не підтримувати. По-перше, енергія з мережі, що продається споживачам, співставна з вирівняною вартістю електроенергії (ВВЕ) з ВДЕ, тобто собівартістю генерації. Навіть незважаючи на те, що уряд нещодавно подвоїв тарифи для домогосподарств (4,32 гривні/€ 0,10 за кіловат-годину), поточна ВВЕ малих сонячних батарей на даху з акумуляторною системою коливається між € 0,06 та € 0,22 за кіловат-годину (Reuters, 2024; Kost et al., 2024). По-друге, поточна облікова ставка є дуже високою в Україні (близько 25%) (BBC News, 2022). Хоча цей захід захищає заощадження громадян від інфляції, він знижує стимули для інвестицій у ВДЕ.

Однак цей виклик стосується не лише малих приватних інвесторів, таких як енергетичні спільноти, але й ДТЕК, найбільшого оператора розподільчих мереж та електростанцій в Україні, а також будь-якого іншого розробника проєктів. Ось чому схеми підтримки ВДЕ є необхідними. Україна запровадила «зелений» тариф у 2009 році, згідно з яким державне підприємство «Гарантований покупець» забезпечує ціну, за якою оператор електростанції може продавати енергію в мережу. Витрати переохресно фінансуються за рахунок інших джерел державного доходу з метою підтримки низької ціни на електроенергію, що є важливим з соціальних та економічних міркувань.

Важливим аспектом є те, що проєкти ВДЕ мають різні етапи розвитку: 1) задум/попереднє планування, 2) підготовка/планування/розробка, 3) реалізація/будівництво, 4) експлуатація та обслуговування, 5) виведення з експлуатації, переоснащення. Кожен етап характеризується власними викликами, різними рівнями ризику та різними типами фінансування. Загалом, значна увага приділяється тому, як фінансувати етап 3, оскільки він є найбільш капіталомістким. Саме на цьому етапі найбільш доступні привабливі кредити та гранти. Етап 4 - це час отримання можливих доходів і виплат за певними схемами підтримки, наприклад, для ВДЕ. Однак, щоб перейти до етапів 3 і 4, тобто мати можливість інвестувати, будувати та експлуатувати установку ВДЕ, розробники проєктів повинні спочатку пройти етапи 1 і 2. Чим раніше стадія розробки проєкту, тим вищі ризики і тим більші витрати власних ресурсів. Для того, щоб забезпечити реалізацію максимальної кількості проєктів, необхідно надавати фінансову підтримку на ранніх стадіях їх розробки.

Отже, перший аргумент на користь надання фінансової підтримки енергетичним спільнотам пов'язаний не з їхньою природою, а з типом проєктів, які вони реалізують. Першим кроком для забезпечення розвитку енергетичних спільнот в Україні є вдосконалення інвестиційного середовища в цілому та для проєктів, пов'язаних з енергетикою, зокрема. Крім того, розробники політик та фінансові органи повинні забезпечити, щоб існуючі схеми не допускали невиправданої дискримінації енергетичних спільнот, наприклад, шляхом виключення їх зі списку можливих бенефіціарів, і щоб усі етапи розробки проєктів були належним чином охоплені фінансовою підтримкою.

Енергетичні спільноти стикаються з тими ж перешкодами, що й інші гравці, і покладаються на приватні та державні фінансові інструменти для реалізації своїх проєктів. Це означає, що вони повинні принаймні отримувати таку ж фінансову підтримку та інвестиційну впевненість, яка надається іншим гравцям для розвитку певних проєктів. Виходячи з цього, енергетичні спільноти можуть використовувати багато існуючих схем і мають, принаймні теоретично, вже достатньо доступних фінансових ресурсів. В Україні ще більше джерел фінансування стануть доступними в рамках програми «Build-back-better».

Рекомендації

- Уникати дискримінаційних положень в існуючих/розроблюваних схемах фінансування.
- Перевірити існуючі схеми фінансування, щоб переконатися, що умови або формулювання не перешкоджають енергетичним спільнотам подавати заявки в якості бенефіціарів, наприклад, через те, що в програмі фінансування згадується перелік учасників, які мають право на отримання фінансування, але не згадуються енергетичні спільноти або доступні для них правові форми.
- Під час розробки нових схем підтримки, переконайтеся, що енергетичні спільноти можуть брати у них участь.
- Забезпечити адаптацію інструментів фінансування до розвитку проєкту.
- Забезпечити, щоб існуючі схеми фінансування не були зосереджені на етапах 3 і 4 розвитку проєкту, а також включали етапи 1 і 2.
- Переконайтеся, що види доступного фінансування відповідають стадії розробки проєкту.

6.1.2 Визнання специфічних фінансових потреб енергетичних спільнот

Теоретично, енергетичні спільноти мають такі ж можливості для співфінансування своїх проєктів, як і традиційні комерційні гравці. Проте, практична література вказує на певні проблеми, з якими вони стикаються. Багато проєктів, що фінансуються ЄС, опублікували звіти, довідники та посібники, які пояснюють, чому енергетичні спільноти потребують особливої підтримки для фінансування своїх проєктів. У цій частині ми показуємо, що енергетичні спільноти можуть мати труднощі з доступом до фінансування через притаманні їм характеристики і те, як ці моделі сприймаються фінансовими установами. У цьому випадку перешкоди мають не стільки фінансовий, скільки культурний чи організаційний характер.

По-перше, енергетичні спільноти можуть мати труднощі із залученням власного капіталу з багатьох причин, особливо на ранніх стадіях розвитку. Недостатня обізнаність, недовіра, страх або ризик можуть перешкоджати значній частині потенційних учасників самофінансуванню. Багато домогосподарств можуть не мати достатнього капіталу, щоб інвестувати в першу чергу, через брак ресурсів та високі інвестиційні пороги. Існує організаційна складність у залученні капіталу від кількох осіб та управлінні їхніми інтересами. І, нарешті, допуск зовнішніх інвесторів до громади має бути збалансований з метою збереження контролю та автономії. Це означає, що енергетичні спільноти інвестують набагато більше ресурсів у залучення зацікавлених сторін до самофінансування та дотримання певних стандартів

управління та інклюзивності, особливо на етапі задуму. Набагато більше проєктів побачило б світ, якби вони могли залучити кошти та покрити витрати на цьому ресурсоємному етапі.

По-друге, енергетичні спільноти мають обмежені ресурси, включаючи брак досвіду та обмежену експертизу з різних аспектів розробки проєктів, включаючи фінансові аспекти. Це означає, що енергетичні спільноти можуть мати організаційні проблеми з різними аспектами фінансування своїх проєктів, такими як розробка бізнес-плану, що враховує складність фінансування на різних етапах, дослідження та порівняння різних варіантів фінансування, а також знання та спроможність подавати заявки на фінансування. Всі ці аспекти означають, що енергетичним спільнотам не бракує можливостей фінансування, а скоріше вони мають обмежені доступ і знання про наявні фінансові можливості. Оскільки багато грантів та можливостей державного фінансування прив'язані до певних правил, наприклад, правил державних закупівель, вимог до звітності тощо, багато енергетичних спільнот можуть зіткнутися з труднощами в управлінні цими коштами, а також з труднощами в отриманні доступу до них.

По-третє, енергетичні спільноти страждають від порівняння з іншими проєктами та гравцями з точки зору традиційних фінансових установ. Енергетичні спільноти реалізують невеликі проєкти, часто прив'язані до однієї конкретної території. Це означає, що їхні проєкти можуть не відповідати інвестиційним чи прибутковим порогам або очікуванням фінансових установ. Це також означає, що вони менш здатні диверсифікувати ризики та надавати гарантії. Багато традиційних банків мають обмежений досвід роботи з енергетичними спільнотами і вважають, що їм бракує кредитної історії, а процеси управління є незвичними або сприймаються як складні. Енергетичні спільноти не сприймаються як легітимні учасники ринку та ефективна економічна альтернатива. Таким чином, фінансові установи можуть висувати додаткові вимоги, збільшуючи вартість проєкту, або відмовляти у фінансовій підтримці, оскільки малі та середні кредити є менш вигідними. Тому енергетичні спільноти мають труднощі з доступом до традиційного фінансування, зокрема коштів у борг.

Цей розділ має на меті показати, на яких підставах енергетичні спільноти потребують співфінансування і чому вони потребують спеціальної підтримки для фінансування своїх проєктів. Загалом, характеристики енергетичних спільнот, або те, як ці характеристики сприймаються, роблять їх менш здатними отримати доступ до достатнього фінансування без додаткової підтримки. У наступних розділах ми детально розглянемо інструменти фінансування та шляхи надання додаткової підтримки. Ця підтримка не повинна обмежуватися фінансуванням інвестицій у виробничі потужності тощо. Енергетичні спільноти можуть потребувати фінансування для того, щоб бути створеними або провести підготовчу роботу для своєї діяльності. Ця підтримка також не повинна обмежуватися суто фінансовими інструментами. Надання рекомендацій щодо інструментів фінансування може бути настільки ж важливим, якщо не більш важливим, для забезпечення розвитку енергетичних спільнот.

Рекомендації

- Створити посібник з фінансування енергетичних спільнот українською мовою, узагальнивши існуючі публікації та адаптувавши їх до українського контексту, наприклад, включивши приклади інструментів фінансування.
- Надати огляд фінансування для енергетичних спільнот у цифровому форматі, який можна легко оновлювати і на який можна посилатися в посібнику з фінансування. Можна розглядати та комбінувати різні варіанти реалізації.

Варіант 1: додати огляд фінансування на веб-сайт, присвячений енергетичним спільнотам.

Варіант 2: інтеграція енергетичних спільнот як категорії/результату пошуку в загальний банк даних про фінансування або до бази даних про фінансування, яке надається для відновлення та відбудови.

Фокус: німецький банк даних про фінансування

- Федеральне міністерство економіки та кліматичних дій Німеччини створило загальний банк даних про фінансування у вигляді онлайн-платформи. На ній представлені кошти, надані урядами та їхніми державними банками розвитку на національному та регіональному рівнях. Вона також включає певні програми ЄС, такі як Connecting Europe Facility.
- Інформація про програми фінансування узагальнена за такими категоріями: тип фінансування (як фінансується проєкт), сфера фінансування (що фінансується), територія фінансування (де може бути реалізований проєкт), бенефіціари (хто може бути профінансований), орган фінансування (хто фінансує). Вона також містить контактну інформацію, короткий опис та деяку інформацію про юридичні вимоги та правову основу фонду. Користувачі мають можливість виділити відповідні програми фінансування, щоб роздрукувати або надіслати інформацію.
- Вкладка «Новини» містить актуальні прес-релізи Міністерства щодо дедлайнів, змін у програмах фінансування, початку нових програм, реалізації проєктів тощо. Ця база даних дозволяє знайти від двох до шести різних програм фінансування при використанні функції пошуку за різними термінами для енергетичних спільнот.

6.2 Емпіричні результати щодо факторів інвестування у ВДЕ та енергетичні спільноти

Створення та підтримка енергетичної спільноти, а також фінансування конкретних об'єктів потребують значних ресурсів. Як згадувалося в розділах 3 і 4, енергетичні спільноти можуть об'єднувати різні типи учасників і приносити різні типи вигод. Це також означає, що причини участі та інвестування в енергетичні спільноти можуть суттєво відрізнятися, і що деякі учасники можуть вирішити інвестувати певні види ресурсів, такі як час та досвід, тоді як інші можуть зосередитися на наданні капіталу (як показано на рисунку 7).

У цьому розділі ми обговорюємо, чому громадяни можуть бути вмотивовані надавати капітал або гарантії для розвитку енергетичних спільнот, а також які фактори можуть впливати на їхнє рішення, такі як рівень доходу, ризик або його сприйняття, цінності, довіра до інституцій або інших гравців. Ми спираємося на літературні джерела, але в першу чергу аналізуємо відповіді респондентів, отримані в ході проведеного нами репрезентативного опитування.

6.2.1 Фінансові та нефінансові фактори інвестування

Фізичні особи, тобто громадяни, споживачі або домогосподарства, можуть ухвалювати рішення про надання капіталу з різних мотивів і переслідувати різні цілі. Інвестиційна поведінка нерозривно пов'язана з вигодами, які надають енергетичні спільноти, як показано в розділі 3.1. Мотиви можуть бути фінансовими та нефінансовими і стосуватися себе (індивідуальні), громади чи суспільства (колективні) або інших осіб (альтруїстичні).

Традиційна мотивація для інвестицій має фінансовий та індивідуальний характер. Якщо хтось інвестує (і, до певної міри, ризикує своїми грошима) у будівництво вітрової турбіни, він очікує на повернення цих інвестицій або інші економічні вигоди, такі як економія на витратах на електроенергію. Аналогічно, хтось інвестує в реконструкцію свого багатоквартирного будинку і, відповідно, зменшує споживання тепла, в кінцевому підсумку, має менші витрати. Ці фінансові вигоди легко підрахувати, але їх не завжди можна порівняти з традиційною ринковою прибутковістю.

В енергетичних спільнотах існує особливий баланс між комерційними та некомерційними мотивами участі членів. У той час як традиційна фінансова теорія фокусується на концепції повернення інвестицій, наукова література та емпіричні дослідження також показали, що інвестори загалом та приватні

домогосподарства зокрема мають більш різноманітні мотиви. Жінки та особи, які відіграють провідну роль в енергетичній спільноті, менше мотивовані фінансовою вигодою (Holstenkamp, 2019)

Були проведені дослідження щодо нефінансових мотивів інвестування (Foley-Wong, 2016; Ricciardi and Simon, 2000). Це може бути уникнення ризиків, наприклад, отримання більшої незалежності від енергетичної системи або комерційного постачальника, тобто підвищення самодостатності, або створення взаємної залежності та довіри в громаді, тобто підвищення соціальної згуртованості. Інвестиції також можуть бути вираженням статусу, влади або лідерства. Інвестиції можуть надавати відчуття спільноти та приналежності. Існує також багато інших мотивів інвестувати, наприклад, з творчих міркувань або з цікавості, заради власної спадщини або філантропії, не в останню чергу заради захисту навколишнього середовища. Тому при створенні енергетичної спільноти дуже важливо зрозуміти, що спонукає людей інвестувати, тобто визначити їх мету.

Як показано на Рисунку 14, коли респондентів запитали, що саме може мотивувати людей зробити фінансовий внесок у разі створення енергетичної спільноти в їхній місцевій громаді, вони наголосили на нефінансових мотивах.

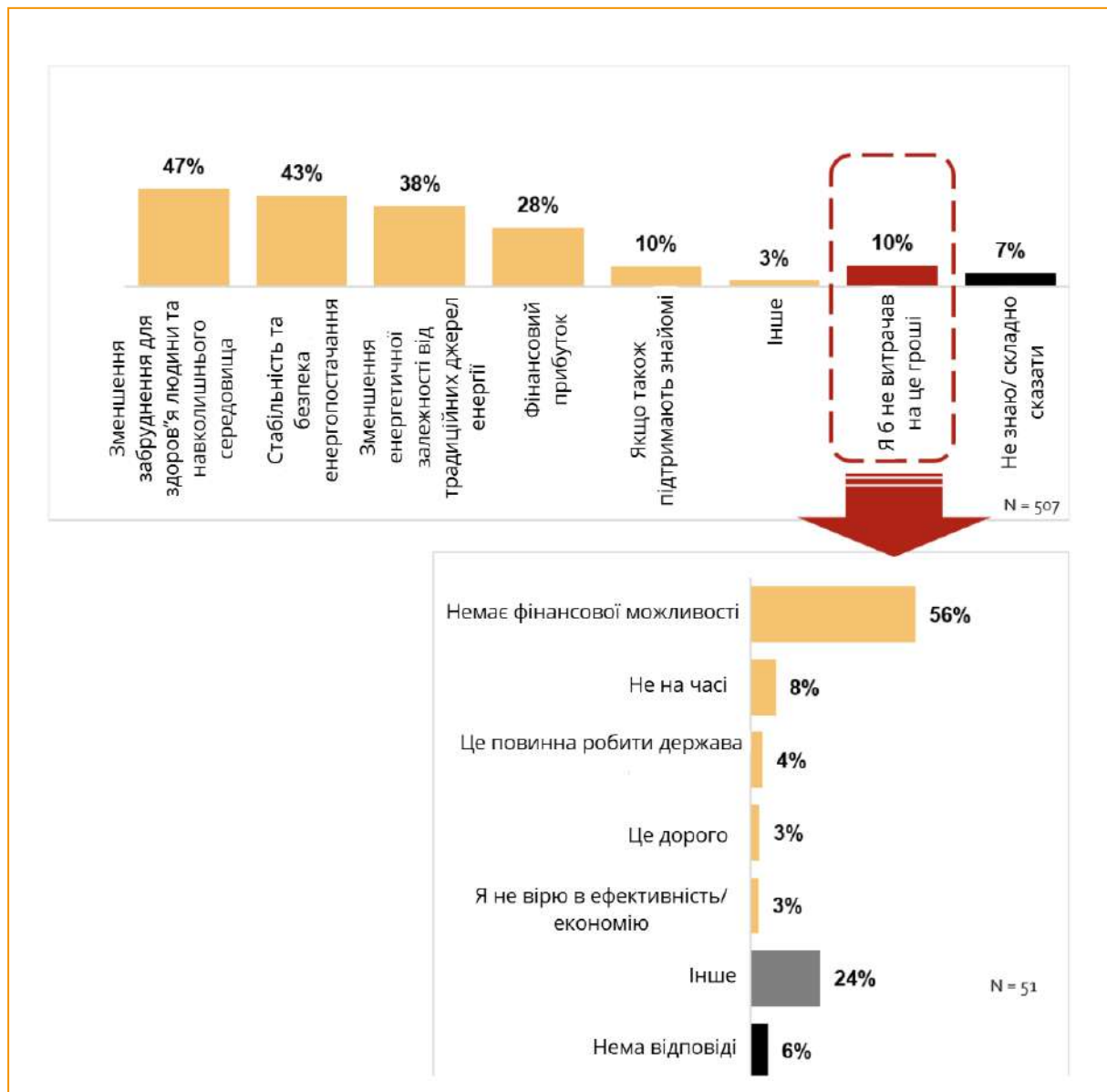

Рисунок 14. Результати опитування: Які причини можуть спонукати вас витратити гроші на відновлювані джерела енергії? Якщо ви не хочете витратити гроші, чи можете ви назвати одну або декілька причин чому?

Як зазначалося в розділі 3, результати опитування показують, що громадяни роблять сильний акцент на забезпеченні постачання комунальних та колективних послуг. Це свідчить про те, що мотивація підтримувати місцевий розвиток ВДЕ або готовність інвестувати в нього може не визначатися суто індивідуальними мотивами, навіть якщо окремі громадяни також отримують вигоду від цієї інфраструктури. Це відповідає пріоритетам реконструкції.

Багато гравців об'єднуються в енергетичну спільноту, і не всі вони мають однакову мотивацію або комбінацію мотивацій. Намагаючись залучити зацікавлені сторони до створення енергетичної спільноти, ініціатори повинні представити весь спектр переваг відновлюваної енергетики та енергетичних спільнот. Вони також повинні розрізнати переваги, отримані під час війни та в післявоєнний період. Виробництво електроенергії з ВДЕ - це довгострокова інвестиція, і мотивація може змінюватися з часом. Однак варто визначити спільну місію всередині спільноти, як це вже описано в розділах 2, 3 і 5.

На цьому тлі інвестиційні мотиви показують, чому енергетичні спільноти балансують між некомерційними та комерційними формами і можуть розглядатися як частина соціально орієнтованої економіки з урахуванням солідарності.

Рекомендація

- Сприяти розвитку енергетичних спільнот не як способу покращити власне фінансове становище в короткостроковій перспективі, а як активності громади, спрямованої на участь у зусиллях з відновлення та покращення з багатьма додатковими перевагами.

6.2.2 Фактори, що впливають на інвестиційну поведінку та мотиви

«Є піраміда потреб Маслоу, і більшість людей будуть дбати про те, що вони будуть їсти сьогодні чи завтра, вони не будуть думати про те, що таке зелений енергетичний перехід, як економити ресурси.»

Інтерв'ю 18, представник громадської організації

Економічний статус або поточна життєва ситуація відіграє важливу роль в ухваленні інвестиційних рішень. Чи стикається людина або організація з невизначеним майбутнім, чи є ресурси дефіцитними, або вони потрібні для інших цілей? Або ж людина вже успішно побудувала фундамент, відчуває себе захищеною, можливо, навіть настільки розвинулась, що хоче щось віддати громаді?

Як слушно зауважив один з наших респондентів, інвестиції в енергетичну спільноту та підтримка енергетичного переходу можуть посідати досить низьке місце серед нагальних проблем, що хвилюють громадян загалом. Це також відзначається в науковій літературі і є поширеним аргументом, що обговорюється у зв'язку з енергетичною бідністю та відсутністю включеності в енергетичну спільноту.

Фокус: норма заощаджень зростає зі зростанням групи доходів

Норма заощаджень зростає зі зростанням групи доходів. Отже, існує набагато більше можливостей для низькоприбуткових, високоризикованих інвестицій серед груп з вищим рівнем доходу та багатших груп. Навіть країна з високим рівнем доходу, така як Німеччина, має частку населення понад 30% без будь-яких щомісячних заощаджень. Як наслідок, цей сегмент населення не може брати фінансову участь в енергетичній спільноті та може бути залучений лише до волонтерської роботи або як бенефіціар моделей участі, що не зобов'язують до капіталу.

З одного боку, в Україні існує високий рівень бідності, і він продовжує зростати. На рисунку 14 вище ми бачимо, що серед тих 10%, які не хотіли б інвестувати у відновлювану енергетику, більше половини просто не мають можливості це зробити. З іншого боку, поточна ситуація в Україні відрізняється від багатьох інших країн. Якщо інвестиції в енергетичну спільноту можна представити як рішення для реконструкції генеруючих потужностей, це, ймовірно, стане більш привабливим у сприйнятті громадян.

- Використання високого потенціалу малих донорів

Рисунок 15 показує потенціал для мобілізації приватного капіталу від громадян. Ми виявили, що в Україні існує велика підтримка енергетичних спільнот, а бажання брати в них участь - величезне. Лише 31% опитаних заявили, що не будуть брати на себе жодної ролі. Однак 13% опитаних зробили б фінансовий внесок, причому дуже велика частка з них - чоловіки.

Щоб не виключити жодного з тих, хто бажає інвестувати і використати цей потенціал, планка для участі повинна бути встановлена низькою, оскільки 41% тих, хто бажає інвестувати, бачать свій бажаний інвестиційний капітал у розмірі від 0 до 236 євро. Для порівняння, це менше, ніж ціна паю в кооперативі «Сонячне місто» в місті Славутич. Альтернативно, програми можуть надавати інвестиційну підтримку вразливим споживачам.

Центральним питанням при розробці системи підтримки має бути те, як найефективніше використати наявний приватний капітал і як дозволити людям отримати вигоду від їхніх інвестицій.

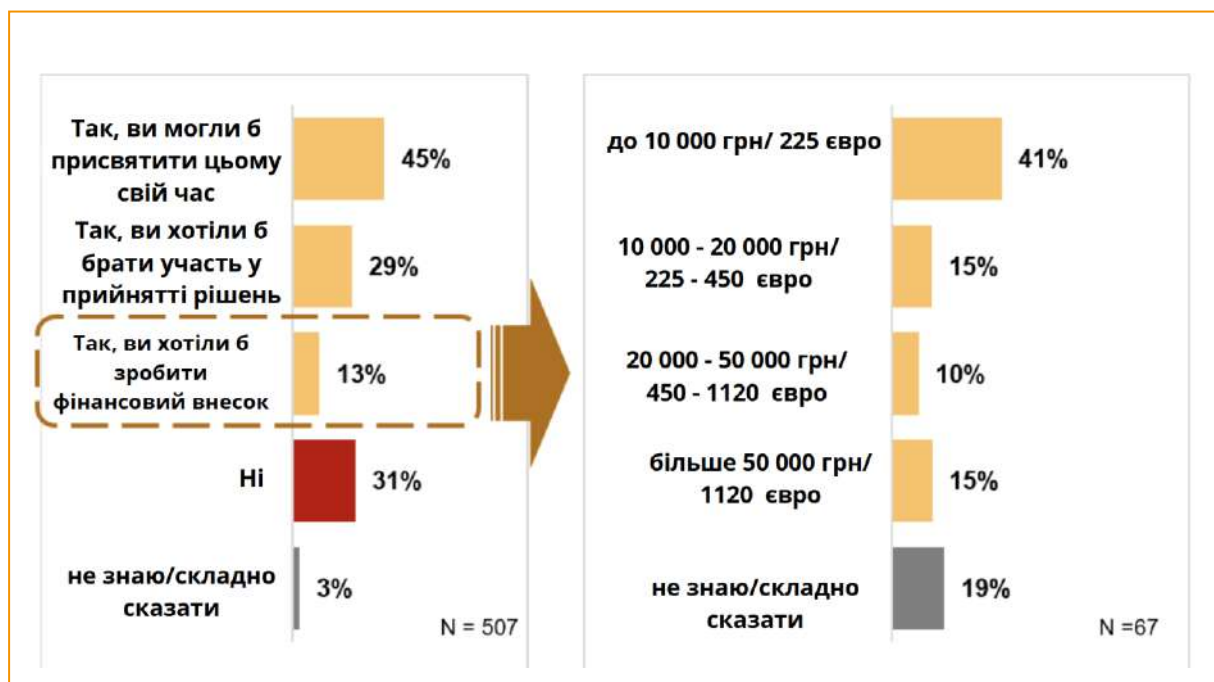

Рисунок 15. Результати опитування: Якби у вашій громаді було створено енергетична спільнота, чи хотіли б ви взяти участь у його створенні? Ви сказали, що хотіли б зробити фінансовий внесок. Якою могла б бути сума такого внеску?

Ми також запитали наших респондентів, чи вважають вони справедливим, щоб люди, які інвестують більше, а отже, набувають більшої частки, мали такі ж права голосу, як і інші, щоб спробувати змодельувати ситуацію, в якій люди погодилися б на принцип «один член - один голос» і продемонстрували солідарність щодо залучення людей з низьким рівнем доходу. Рисунок 16 показує, що це підтримується

більшістю респондентів - однак по-різному залежно від рівня доходу.

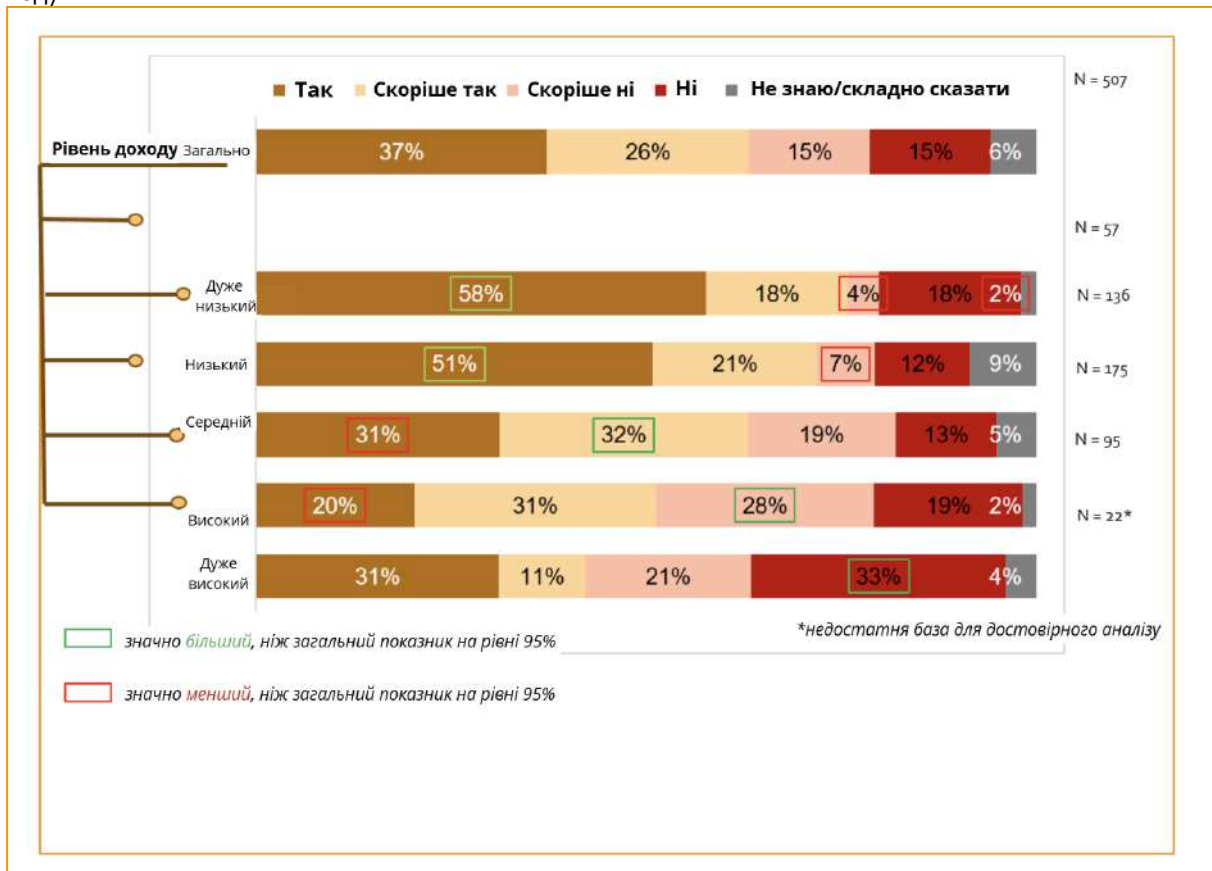

Рисунок 16. Результати опитування: Чи вважаєте Ви справедливим, що більш заможні люди інвестують більше грошей, а менш заможні менше, але всі мають однакову вагу під час ухвалення рішень?

Звичайно, енергетичні спільноти можуть розглядати інші правові форми. Однак їм все одно необхідно впровадити деякі стандарти управління відповідно до вимог ЄС.

Виходячи з попередніх висновків, можна припустити, що типова енергетична спільнота в Україні буде організована з відносно невеликими індивідуальними капіталовкладеннями, але з високою готовністю до добровільної роботи. Для того, щоб досягти критичного рівня фінансування проекту з відновлюваної енергетики, важливо, щоб інший гравець (наприклад, муніципалітет, МСП) надав капітал або щоб були створені фінансові інструменти, особливо на ранніх стадіях, які могли б залучити і переконати більшу кількість членів спільноти зробити фінансовий внесок.

- Роль органів державної влади

Результати нашого опитування на Рисунку 17 показують, що люди в основному очікують, що уряд (68%) буде здійснювати енергетичний перехід. А якщо не уряд, то принаймні місцеві адміністрації (46%). Таким чином, системи фінансового стимулювання повинні завжди визнавати внесок державного сектору. Це суперечить поширеній думці, наприклад, у Німеччині, що енергетичні спільноти - це завжди група громадян, яка є незалежною від будь-якої державної влади.

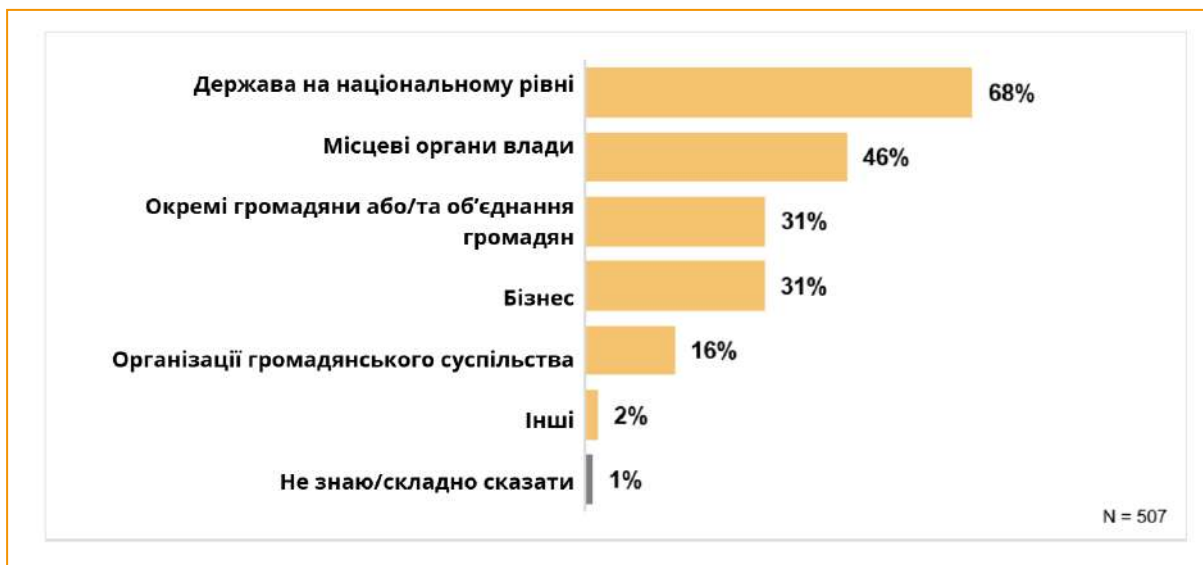

Рисунок 17. Результати опитування: Хто, на Вашу думку, повинен витратити кошти на розвиток відновлюваних джерел енергії?

І дійсно, в Німеччині також спостерігається тенденція до того, що ініціатива створення спільнот ВДЕ часто походить від муніципалітету, який може відігравати важливу роль у формуванні спільнот за допомогою свого організованого персоналу. Муніципалітет може створити спільноту ВДЕ за допомогою державного фінансування і сам профінансувати певну кількість акцій, які забезпечать спільноту початковим капіталом. Частки в спільноті ВДЕ можуть бути збільшені в будь-який час за рахунок нових членів або муніципалітет може продати свої власні акції і таким чином вивільнити зв'язаний капітал, який в іншому випадку був би назавжди пов'язаний з проєктами ВДЕ без участі спільноти.

Державу та місцеві органи влади також закликають усунути потенційні перешкоди для розвитку енергетичних спільнот. Основними проблемами, які викликають занепокоєння, є високі витрати та нестача обладнання. Держава повинна забезпечити завезення в країну доступних ресурсів для виробництва енергії та їхню достатню доступність. Міжнародні партнери, безумовно, можуть допомогти в цьому, але необхідно переконатися, що створена на місцевому рівні додана вартість не буде втрачена в результаті угод з іншими урядами або приватними компаніями. Моделі справедливої участі іноземних гравців також можуть відігравати певну роль, якщо це забезпечує доступ до матеріалів чи досвіду, але міжнародний вплив не повинен бути постійним чи надто великим. Лізинг обладнання на певний період часу був би навіть кращим, ніж моделі співвласності з міжнародними партнерами, у поєднанні з сервісними контрактами на технічне обслуговування і операційним навчанням, а також з подальшою можливістю викупу матеріалів шляхом сплати певної суми в кінці лізингового контракту. Але різні варіанти інвестування без власних коштів - це лише частина наступного розділу, де ми більш детально розглянемо деякі схеми фінансування.

Рекомендації

- Впровадження передового досвіду, коли муніципалітет робить перший крок і бере на себе зобов'язання щодо проєктів ВДЕ, залишаючись при цьому відкритим для участі місцевого населення.
- Розробка схем фінансування, які спрямовують міжнародні та національні кошти на місцевий рівень, використовуючи муніципалітет як інструмент для фінансування проєктів енергетичних спільнот за участю громадян.

- Орієнтація муніципальних службовців на заходи з розбудови потенціалу енергетичних спільнот.

6.3 Як можна фінансувати енергетичні спільноти в Україні?

Як зазначалося вище, серед населення є велике бажання відігравати активну роль в забезпеченні енергопостачання у майбутньому. Хоча очікується, що держава та місцеві органи влади також відіграватимуть провідну роль, можна зробити висновок, що великий проєкт «зеленого», децентралізованого енергопостачання є можливим.

Однак ми також мусили визнати, що місцеві ресурси є обмеженими. Лише деякі громадяни можуть інвестувати більші суми, а місцеві органи влади обмежені у своїх можливостях. У цьому розділі ми представимо деякі відомі та менш відомі варіанти фінансування у випадках, якщо власний капітал занадто обмежений або якщо довіра до проєкту ще не є настільки високою, щоб люди могли інвестувати в нього. Ми почнемо з партнерів, які можуть допомогти з отриманням фінансування, якщо традиційні гравці фінансової системи не пропонують підтримку на стабільних умовах. Потім ми перейдемо до механізмів фінансування, спеціально розроблених для енергетичних спільнот. Ми обговоримо кілька способів використання потенційних прибутків енергетичних спільнот. Після цього ми обговоримо як люди, які не мають власних ресурсів, можуть отримати реальну частку в системі енергопостачання шляхом створення фінансових схем, таких як лізинг та контракти, і таким чином створити повністю інклюзивні енергетичні спільноти.

6.3.1 Сторони, зацікавленні у фінансуванні енергетичних спільнот

Банки, місцеві компанії, приватні особи чи муніципалітет - хто б не надав свої гроші громаді, вони очікують абсолютної надійності від залучених людей. У той час як інституційні інвестори з більшою ймовірністю будуть схильні довіряти документам і реальним доказам, для малих місцевих інвесторів найбільше значення має «людський фактор». Вони часто можуть знати людей, які беруть участь у проєкті, особисто або ж можуть завоювати їхню довіру, познайомившись з ними ближче.

Енергетичним спільнотам часто важко переконати традиційні банки або організації економічного розвитку у правильності своїх концепцій. Потрібні докази та гарантії, які часто ще не можуть бути надані. Але є й інші гравці, яких можна переконати іншими способами, або які, як і в першому випадку, мають більше досвіду роботи з енергетичними спільнотами та громадськими проєктами.

- Регіональні, кооперативні банки та банки розвитку

Робота банку полягає в тому, щоб взяти на себе частину інвестиційних витрат на проєкт в обмін на повернення коштів з відсотками, включаючи заставу. Концепцію енергетичних спільнот нелегко продати традиційному банку з причин, описаних у вступі до цього розділу. Але є також банки, які не орієнтуються виключно на ринок капіталу, але також визнають соціальний та екологічний потенціал проєкту при його оцінюванні. Ці банки працюють за тими ж правилами, що й традиційні банки, але вони часто мають досвід фінансування проєктів енергетичного переходу, що належать громаді, і, окрім фінансування, можуть запропонувати консультації та контакти з відповідною корпоративною мережею. Ці банки часто самі організовані як кооперативи, що означає, що вони належать багатьом приватним особам.

Прикладами кредитних установ, які вже надають такі кредити або можуть відігравати важливу роль у кредитуванні проєктів енергетичних спільнот, є Укргазбанк, який з 2015 року став піонером у створенні сталих фінансових продуктів (Міжнародна фінансова корпорація, 2021), або регіональні банки, такі як Банк Львів, який видає великі кредити без застави або так звані «кредити на енергонезалежність» (Європейський банк реконструкції та розвитку, 2024).

Існують також банки розвитку, які фінансуються з державних коштів і несуть відповідальність за інвестування відповідно до призначеної їм мети. Ці банки часто мають інструменти кредитного фінансування для стимулювання сталих економічних практик і тому є гарною відправною точкою для фінансування проєктів енергетичного переходу, що мають соціальну цінність. Типовими пропозиціями є кредити за ставками нижче ринкових і на довгий термін, так звані «пільгові кредити», а іноді навіть із субсидією на погашення, щоб не вимагати повернення частини кредиту. Чудовим прикладом такої ініціативи є пільговий кредит для громадян, які хочуть встановити сонячні, вітрові батареї або накопичувачі енергії для підвищення енергетичної стійкості. Вони можуть отримати кредит до 480 000 гривень (10 400 євро) на строк до десяти років під нуль відсотків (Кабінет Міністрів України, 2024). Наразі ця програма орієнтована лише на фізичних осіб, однак вона може стати відправною точкою для розробки пропозиції для спільнот.

- Краудкредитування

Краудкредитування - це підкатегорія краудфандингу. Це не означає, що проєкт може бути реалізований повністю без допомоги кредитної установи, а скоріше є ще одним способом поповнити капітал. Енергетична спільнота запускає кампанію фінансування і пропонує зацікавленим інвесторам можливість вкласти невеликі суми в запланований проєкт. В обмін на це обіцяють фіксовану відсоткову ставку протягом визначеного терміну. Енергетична спільнота тут бере на себе ініціативу, оскільки, на відміну від банківського кредиту, воно може визначити відсоткову ставку і термін, а це означає, що умови фінансування можуть бути краще адаптовані до його потреб.

Краудфандингові та краудлендингові платформи допомагають налагодити зв'язок між енергетичною спільнотою та потенційними інвесторами. Вони дають проєкту можливість професійно презентувати себе і полегшують обробку платежів. Оскільки проєкт зазвичай може бути реалізований лише після того, як буде зібрана певна сума, фінансові платформи показують, скільки грошей ще не вистачає до досягнення необхідної суми. Якщо сума досягнута, з інвесторами укладаються кредитні угоди, і проєкт починає реалізовуватися. Однак, якщо мета не досягнута, гроші просто повертаються зацікавленим інвесторам без будь-яких зобов'язань з боку енергетичної спільноти.

Комісії, пов'язані із такими платформами фінансування, є суттєвим недоліком. Окрім відсотків для інвесторів, необхідно також сплачувати відсоток від зборів платформі, не кажучи вже про внесок під час створення кампанії. Це означає, що інвестиція з відсотковою ставкою 4% річних для інвесторів може швидко перетворитися на дорогий кредит з відсотковою ставкою 7% річних для енергетичної спільноти. Дуже важливо уважно придивлятися до умов різних платформ.

Плата може бути виправданою, залежно від пропонованих послуг. Однак, якщо громада воліє звертатися до людей у своєму регіоні, варто запитати себе, чи потрібне широке охоплення, яке може запропонувати платформа. Якщо ні, то, можливо, існують більш підходящі місцеві мережі.

- Мережі, що використовуються для залучення капіталу

Існуючі місцеві структури можуть виступати в ролі платформи для розбудови довіри та мультиплікатора. Спортивні клуби, церковні спільноти, неприбуткові організації та формати діалогу з громадянами є прикладами хороших відправних точок для реклами планів створення енергетичної спільноти та пошуку підтримки. Місцеве підприємництво також може допомогти розпочати роботу енергетичної спільноти. Важливо, щоб енергетична спільнота презентувала себе як незалежне об'єднання від можливого впливу з боку гравців, орієнтованих на отримання прибутку. Компанії, які беруть участь у фінансуванні енергетичної спільноти, повинні також брати на себе зобов'язання щодо його соціальних цілей. Соціальні медіа є ефективним інструментом для привернення уваги. Вибір платформи та голосу має бути адаптований до цільових груп. Відеозвернення, наприклад, можуть мати переконливий ефект і досягти широкого охоплення, якщо вони добре підготовлені.

Донесення простих повідомлень особливо важливе, коли ви звертаєтеся до людей, які не звертаються за інформацією з власної ініціативи. Після того, як вони зацікавилися, можна ділитися більш детальною інформацією.

Часто капітал збирають у кілька раундів, починаючи з місцевої громади, щоб забезпечити її участь, і закінчуючи пізнішими раундами із залученням широкої громадськості та інституційних інвесторів. Чітке інформування про це місцевого населення може залучити більше людей, які хочуть отримати «преміум-доступ» до інвестицій на ранніх стадіях.

Рекомендації

- Надати платформи для енергетичних спільнот, які хочуть презентувати себе громадськості, щоб набути розголосу.
- Запропонувати комунікаційні матеріали, які допоможуть громадам описати проєкт.
- Створити надійну платформу крауд-кредитування, яка не стягує комісій, щоб люди з усього світу могли позичати гроші на громадські енергетичні проєкти в Україні. Цю платформу можуть забезпечувати міжнародні фонди (на випадок, якщо деякі проєкти зазнають невдачі, а кредит приватної особи не може бути повернений).
- Створити перелік банків, які мають досвід фінансування проєктів громадської енергетики та відповідні пропозиції в цьому напрямку.
- Розробити пропозиції з низькою або нульовою відсотковою ставкою, спеціально орієнтовані на енергетичні спільноти.

6.3.2 Схеми фінансування енергетичних спільнот (CEFS)

Через постійні проблеми фінансування енергетичних спільнот за допомогою традиційних фінансових інструментів з'явилися різні рішення, які точно відповідають особливим потребам енергетичних спільнот у фінансуванні. Деякі з них є результатом політичних зусиль і масштабної концептуальної роботи; в інших випадках успішні рішення з'являються в результаті підходу «просто зробити це».

Проєкт ACCE (Доступ до капіталу для місцевої енергетики) розпочав пошук схем фінансування енергетичних спільнот (CEFS). CEFS спрямовані на подолання фінансових перешкод для енергетичних спільнот, які вони не можуть подолати самостійно. Не існує чіткого визначення того, як має бути структурована CEFS, хто є її спонсорами, на якому етапі проєкту вона вступає в дію або хто контролює схему. Важливим є те, що вона покликана подолати перешкоди, характерні для енергетичних спільнот, але при цьому не впливає на основні демократичні засади спільнот.

У цьому розділі ми представляємо деякі з цих CEFS, на які, на нашу думку, варто звернути увагу.

- Енергетичні спільноти для енергетичних спільнот

Іноді не завжди вдається знайти достатньо людей, які хочуть інвестувати власні кошти на початковому етапі створення енергетичної спільноти. Громадяни часто долучаються до проєкту лише тоді, коли бачать його роботу на власні очі. У цьому випадку, гарною стратегією може бути пошук контактів з енергетичними спільнотами, які вже існують протягом певного часу. Вони мають досвід у залученні капіталу і часто самі виступають інвесторами в нові енергетичні спільноти.

Фокус: HEG допомагає запускати нові підприємства

HEG (Heidelberg Energy Cooperative) – це великий енергетичний кооператив у Німеччині. Його детальніше описано в додатку 1. Він не лише інвестує у власні електростанції, але й допомагає іншим організаціям стати на ноги. Спочатку він був одним із засновників енергетичного кооперативу Bürgerwerke eG у 2013 році. Тим часом він допоміг заснувати BürgerEnergie Rhein-Neckar Photovoltaik GmbH разом з другим кооперативом, BEG Kraichgau, у 2022 році.

Проєкт REScoop MECISE є інституціоналізованою формою такого обміну знаннями та підтримки стартапів між усталеними та новими енергетичними спільнотами. П'ять спільнот з чотирьох країн створили структури підтримки за допомогою фондів ЄС, включаючи фінансові послуги у формі так званої «каси взаємодопомоги». Каса взаємодопомоги об'єднує гроші від інших енергетичних спільнот та інших гравців і використовує їх для фінансування енергетичних спільнот на етапі стартапу. Якщо проєкт розвивається успішно, внески каси взаємодопомоги поступово замінюються інвестиціями місцевого населення, а гроші вивільнюються для подальшого розвитку молодих енергетичних спільнот.

▪ Energie Partagée

Energie Partagée - це інвестиційний фонд, що працює у Франції, який збирає кошти від різних інвесторів і використовує їх для фінансування енергетичних проєктів у громадах. Зараз у фонді працюють сім фінансових спеціалістів, які оцінюють подані проєкти. Якщо фінансування надається енергетичній спільноті, це завжди проєктна компанія, яка створюється разом з місцевим енергетичною спільнотою. У цій проєктній компанії Energie Partagée представляє своїх акціонерів. Окрім збільшення капіталу, місцеві енергетичні спільноти отримують вигоду від мережі та досвіду Energie Partagée. Інвесторами зараз є понад 7 000 приватних осіб, а власний капітал компанії становить майже 40 мільйонів євро. Позиковий капітал для проєктів надходить переважно від місцевих кооперативних банків.

Однак, оскільки Energie Partagée не працює як традиційний інвестиційний фонд, а пропонує своїм інвесторам перспективу отримання 4% річних на довші терміни, організація не підпорядковується суворим правилам банків і фондів компаній. Наразі фонд бере участь у майже 120 проєктах з відновлюваної енергетики, що знаходяться у власності громадян (Franke, . 2024)

▪ Energie Samen

Energie Samen - це посередницький фонд, створений органами державної влади Нідерландів. Чотири провінції та Міністерство економіки та захисту клімату Нідерландів беруть участь у фонді з різним обсягом фінансування. Енергетичні спільноти можуть подавати заявки на отримання кредиту на всіх етапах реалізації енергетичного проєкту, але сума кредиту не може перевищувати 535 000 євро від початкового етапу планування до завершення і може покривати до 70% вартості проєкту. Решта 30% мають бути надані членами енергетичної спільноти у вигляді акціонерного капіталу або власного фізичного внеску. Відсоткова ставка варіюється залежно від етапу проєкту, на який надається кредит, та пов'язаного з ним ризику. Однак справді новим моментом є те, що немає зобов'язань щодо повернення коштів, якщо проєкт не буде реалізовано. Це працює тільки тому, що по всій країні працюють регіональні менеджери фонду, які надають підтримку енергетичним спільнотам і, таким чином, не тільки забезпечують фінансування, але й передають свої знання (Franke, . 2024)

Рекомендації

- Підтримка менторської діяльності та створення каналів фінансування між існуючими та новими спільнотами, спираючись на існуючі мережі (асоціації міст, громадські об'єднання ОСББ та кооперативи).

- Підтримка створення національного інвестиційного фонду для енергетичних спільнот, який був би звільнений від дотримання певних фінансових правил.
- Створення фонду спільноти, який був би створений та/або керований центральним урядом (та областями) для підтримки енергетичних спільнот на першому етапі розвитку (наприклад, в рамках заходу 1: створення пілотної програми).

6.3.3 Інклюзивність: доступ до акцій без капіталу

Досі ми лише описували, як збирати гроші з різних джерел. Однак, як описано в розділах 2 та 3, енергетичні спільноти також створюють соціальну вигоду, будучи відкритими для всіх і, зокрема, дозволяючи тим, хто зазвичай не може інвестувати у ВДЕ, брати в них участь. Однак ми також обговорювали, що до виникнення цієї вигоди ще далеко. Варто визнати, що ситуація в інших країнах також не завжди ідеальна, оскільки традиційні члени енергетичних спільнот у Німеччині, наприклад, як правило, є представниками заможних верств суспільства. Тут ми хочемо представити фінансові інструменти, які можуть допомогти енергетичним спільнотам бути більш інклюзивними.

▪ Лізинг

Лізинг також можна розглядати як комплексний пакет послуг. Лізингодавець, спеціалізована компанія, бере на себе планування, будівництво та фінансування заводу з виробництва відновлюваної енергії. Клієнт, в даному випадку енергетична спільнота, що складається з групи споживачів енергії, сплачує регулярні лізингові платежі за використання заводу і залишає за собою право викупити завод за заздалегідь визначеною залишковою вартістю в кінці терміну дії договору. Лізингові платежі покривають витрати лізингодавця на планування, будівництво та фінансування, не обтяжуючи лізингоодержувача високими початковими інвестиціями.

Енергетична спільнота може вільно розпоряджатися відновлюваною енергією, тобто розподіляти її між членами або подавати в мережу. Це призводить до фінансових прибутків або заощаджень, за рахунок яких погашаються лізингові платежі.

Основна перевага полягає в тому, що лізингова компанія, завдяки своєму досвіду роботи з проектами відновлюваної енергетики та довгостроковим діловим партнерам, може будувати та обслуговувати проекти відновлюваної енергетики дуже ефективно. Інша перевага полягає в тому, що практично не потрібен власний капітал. Звичайно, лізингодавець повинен забезпечити достатнє фінансування за рахунок коштів, наданих ним самим або іншими постачальниками боргових зобов'язань, такими як банки. Якщо умови лізингу були узгоджені справедливо, проєкт окуповує себе, і через 10-20 років енергетична спільнота має власну систему, що приносить дохід.¹³

Чому лізинг може бути важливим компонентом енергетичного переходу в Україні? Ми показали на Рисунку 14, що серед 10% людей, які заявили, що не платитимуть жодних грошей за інвестиції у відновлювану енергетику, половина не мають фінансової можливості зробити це. Зокрема, домогосподарства з низькими доходами часто мають непропорційно високі витрати на енергію і, відповідно, особливо низький потенціал заощаджень. Цей потенціал економії може бути реалізований через лізингодавця. Наприклад, у мікрорайоні з низьким рівнем доходу встановлюється сонячна енергетична система, яка фінансується лізингодавцем, а лізингоодержувачем є енергетична спільнота. Електроенергія купується безпосередньо членами енергетичної спільноти за ціною між амортизаційними витратами та ринковою ціною, що дозволяє знизити їхні витрати на електроенергію з першого дня. Енергетична спільнота забезпечує низькопороговий доступ до відновлюваних джерел енергії без необхідності створювати значний капітал на початковому етапі. Залежно від умов контракту,

¹³ За умови, що орендодавець отримує таку саму фінансову підтримку, як і інші учасники ринку, з метою забезпечення життєздатності інвестиції з самого початку.

фотоелектрична (сонячна) система може поступово або через узгоджений проміжок часу перейти у власність енергетичної спільноти.

Як правило, лізинг пропонується майже виключно для фотоелектричних проєктів, оскільки сама система відновлюваної енергетики і є заставою для постачальника, і її легше розрахувати для фотоелектричних установок. За хороших умов підрядники можуть також частково фінансувати вітрові електростанції, гідроелектростанції або установки на біомасі та біогазі за допомогою лізингу.

▪ **Плани споживчого акціонерного володіння (CSOP)**

План споживчого акціонерного володіння (CSOP) також є інструментом низькопорогового фінансування. CSOP спеціально розроблений для того, щоб перетворити споживачів на продюсерів, особливо тих, хто не має заощаджень або доступу до капіталу. Операційна компанія CSOP, як правило, товариство з обмеженою відповідальністю, інвестує та експлуатує станції відновлюваної енергетики. Крім громадян, акціонерами CSOP можуть стати й інші зацікавлені сторони, такі як муніципалітети або МСП. Капітал, необхідний для купівлі або будівництва станцій ВДЕ, надходить від банку, який отримує власний капітал компанії-оператора CSOP як заставу. Громадяни та малі підприємства купують енергію за фіксованою ціною, нижчою за загальні тарифи на енергію, надлишки подаються в загальну мережу, а операційна компанія отримує додатковий дохід. Прибуток використовується для обслуговування банківського кредиту і забезпечує акціонерам додатковий дохід у довгостроковій перспективі, тобто після погашення кредиту. Модель представлена на Рисунку 18 нижче.

Однією з переваг над іншими моделями є те, що приватні особи представлені довіреною особою, а отже, можуть покладатися на досвід такої довіреної особи.

Рисунок 18 Схема моделі «План володіння акціями споживачами» (CSOP) (Джерело: Проєкт SCORE (2020))

Фокус: PREC – Празька спільнота відновлюваної енергетики

Місто Прага в Чехії розробило для своїх громадян План акціонерної власності споживачів (CSOP). Асоціації будинків можуть зареєструвати свою зацікавленість у створенні енергетичної спільноти через онлайн-платформу. Компанія-розробник, що фінансується фондом модернізації ЄС, організовує консультації з мешканцями, допомагає з проєктуванням та плануванням фотоелектричних систем на дахах та фінансує значну частину початкових витрат. Різні окремі енергетичні спільноти міста спочатку отримують власну енергію з даху, але також передають надлишки компанії-розробнику, яка балансує енергію між учасниками по всьому місту. Таким чином, окремі громадяни мають дуже низькі інвестиційні витрати, щоб покрити значну частину власного споживання. Кілька сотень сімей вже беруть участь у PREC (SCORE, 2020).

▪ **Укладання контрактів про енергозбереження**

Контрактування - це енергетична послуга, яка допомагає власникам підвищити енергоефективність своїх будівель, а отже, зменшити їхній вуглецевий слід. Це означає, що ця модель енергозбереження, як правило, стосується великих громадських будівель і заводів, а не приватних будинків. Основна увага в контрактах про енергозбереження зосереджена на обіцянці підрядника, що замовник досягне гарантованої економії. При цьому постачальник послуг енергозбереження повинен досягти обіцяної економії енергії протягом узгодженого контрактного періоду, і його винагорода буде залежати від цього факту. Цілі досягаються за рахунок заходів з підвищення ефективності, наприклад, шляхом покращення теплоізоляції будинку замовника або оптимізації управління системою опалення.

В Україні 63% респондентів нашого опитування вважають низьку енергоефективність будівель дуже важливою проблемою. Хороша концепція реконструкції будівлі спочатку вимагає значних інвестицій в енергоефективність, перш ніж ці гроші окупляться за рахунок економії протягом багатьох років. Для багатьох людей такі високі витрати є непідйомними, особливо в часи високих цін на енергоносії. За допомогою контрактів про енергозбереження енергетична спільнота може збирати гроші на реконструкцію окремих будівель і розподіляти вигоду від підвищення ефективності між бенефіціаром та інвесторами, що є безпрограшною ситуацією для обох сторін.

▪ **Поєднання соціальної політики з розбудовою громад**

«Було б чудово, наприклад, якби цільові субсидії, які отримують малозабезпечені люди, містили вбудовані фінансові стимули для інвестування у відновлювану енергетику. Тоді обізнаність зросла б дуже швидко.»

Інтерв'ю 10, представник громадської організації

Люди, які вже потребують фінансової підтримки, часто мають найвищі рахунки за енергоносії по відношенню до своїх доходів. Їхнє фінансове становище не дозволяє їм інвестувати в заходи з енергоефективності або відновлювані джерела енергії. Отже, існує потреба в соціальних виплатах, щоб компенсувати ці недоліки. Досі недостатньо використовуваною концепцією є розподіл часток в енергетичних спільнотах як інструмент зменшення соціальних проблем, що виникають внаслідок енергетичної бідності. Переваги членства в енергетичних спільнотах - зниження витрат на енергію, соціальна участь, право на співуправління та додатковий дохід - будуть доступними для тих, хто не може дозволити собі придбати частку самостійно. Також державний бюджет буде розвантажений у довгостроковій перспективі, коли домогосподарства будуть позбавлятися від залежності від енергоносіїв. Виділяючи дедалі більше коштів на покриття витрат населення на енергоносії, можна було б напяму вирішувати питання оплати рахунків за енергоносії через фінансування членства в енергетичних спільнотах. Йдеться не про зменшення соціального захисту, а про стимулювання заходів зі скорочення енергоспоживання та отримання додаткової вигоди.

Фокус: забезпечення сонячними панелями сімей у малозабезпечених передмістях

У передмісті Неаполя, районі Сан-Джованні-а-Тедуччо, було засновано енергетичну спільноту на основі солідарності. Встановлена система сонячної енергії забезпечує 40 сімей та соціальний центр зеленою енергією та зменшує їхні рахунки за електроенергію. Водночас, мешканці району безпосередньо навчаються кліматичній та екологічній освіті. Проєкт фінансувався грантодавчою організацією, яка підтримує соціальні інновації та розвиток південної Італії.

Рекомендації

- Розробка програм, які компенсують лізингодавцям ризик неплатежів і забезпечують нескладні умови для укладання договорів.
- Ініціювати різні пілотні проєкти з укладання контрактів про енергозбереження: у деяких енергетична спільнота виступає в ролі фінансиста заходів з енергоефективності та ділить зекономлені кошти між своїми членами, а в деяких члени ОСББ або району об'єднуються в енергетичну спільноту і наймають підрядника з енергоефективності для модернізації всіх своїх квартир.

6.3.4 Що робити з прибутком?

Метою будь-якої енергетичної спільноти є економічна життєздатність у довгостроковій перспективі. Залежно від свого дизайну, вона може навіть генерувати значні прибутки. У такому випадку члени спільноти, які, зрештою, фінансують прибуткові проєкти своїми вкладками, можуть захотіти отримати особисту фінансову вигоду. Традиційним засобом розподілу надлишку між членами є дивіденди, коли всі акціонери отримують частину прибутку відповідно до кількості акцій, якими вони володіють. Якщо енергетична спільнота виплачує щорічні дивіденди, це свідчить про економічну стабільність, що може привабити нових членів. Однак важливо ретельно зважити всі «за» і «проти», оскільки з дивідендів можуть сплачуватися податки, а розподілені гроші не будуть доступні для розвитку нових проєктів. Знижки є альтернативою дивідендам, оскільки вони не оподатковуються.

Фокус: знижки

Green Planet Energy – це великий енергетичний кооператив, а також постачальник «зеленої» електроенергії. Для членів існує спеціальний контракт на електроенергію: члени платять майже на 0,02 євро менше за кВт·год, а базова щомісячна ціна також на 1 євро дешевша. Таким чином, кооператив винагороджує своїх членів знижкою на електроенергію, одночасно зменшуючи оподатковуваний прибуток.

Проєкт COMPILE (2021) розповідає про іншу історію футбольного клубу в Обердартдорфі (Німеччина). Вболівальники клубу заснували кооператив для оснащення даху стадіону фотоелектричною системою. Вони хотіли зробити реконструкцію можливою, незважаючи на порожню скарбницю клубу. Членам кооперативу було надано вибір: щорічні дивіденди або безкоштовна стадіонна ковбаса на кожній домашній грі клубу, що зрештою й обрали багато вболівальників.

Однак, як показано в підрозділі 5.3.3, керівні органи можуть ухвалити рішення про встановлення обмежень на розподіл прибутків. Важливо зазначити, що всі дії з перерозподілу також зменшують доступний капітал для нових проєктів. Важливо точно визначити мету енергетичної спільноти.

Інший варіант - залишити надлишок прибутку в спільноті. Використання прибутку саме по собі може бути джерелом фінансування для енергетичної спільноти. Реінвестуючи прибутки, енергетична спільнота може реалізовувати нові проекти, використовувати набутий досвід для оптимізації своїх процесів і підвищувати свій успіх та вплив.

Фокус: реінвестування прибутку у власні або інші проекти

Заснований у 2010 році, HEG (Гейдельберзький енергетичний кооператив) щороку на щорічних загальних зборах запитує своїх членів, як слід використовувати прибуток. Досі більшість завжди вирішувала не виплачувати дивіденди та виступала за реінвестування в нові проекти. Однак це не шкодить зростанню кількості членів. У своєму річному звіті за 2022 рік кооператив повідомив про загальні активи в розмірі 7,8 млн євро та чистий прибуток за рік у розмірі 158 000 євро. Окрім власних проектів, кооператив інвестує в інші енергетичні спільноти, щоб допомогти їм розпочати свою діяльність. Таким чином, вони можуть використовувати свій прибуток для масштабування своєї економічної потужності в майбутньому, одночасно підтримуючи інші спільноти на ранніх етапах. Див. також приклад ЕС 5 у додатку 1.

Багато енергетичних спільнот також використовують свої надлишкові прибутки на соціальні проекти, які безпосередньо не пов'язані зі збільшенням генеруючих потужностей. Їхнє соціальне коріння робить місцеві проекти особливо придатними для заходів із соціальної згуртованості.

Фокус: боротьба з енергетичною бідністю

Енергетична спільнота Repowering London була створена та реалізує проекти ВДЕ з 2011 року. У контексті нападу Росії на Україну ціни на енергоносії в Англії різко зросли, і мільйони англіців не змогли дозволити собі витрати на енергоносії. Разом з партнерськими організаціями Re-powering London побудувала вісім проектів ВДЕ в соціальному житлі, школах та громадських центрах, що безпосередньо приносить користь їхнім користувачам. Мешканці можуть придбати частку за символічний фунт, що дає їм право голосу у всіх рішеннях. Прибуток від енергетичної спільноти інвестується в навчальні програми, семінари з енергетичної освіти або енергетичну модернізацію інших громадських об'єктів.

Рекомендація

- Визначте та узгодьте чітку мету вашої енергетичної спільноти та способи використання отриманих прибутків, щоб члени спільноти мали чіткі очікування при вступі до неї.

6.4 Існуючі джерела фінансування, які можуть бути використані для фінансування енергетичних спільнот в Україні

Доступне фінансування є ключовим питанням для енергетичних спільнот, і в Європі вже існує багато джерел фінансування для них. Їх пропонують як державні, так і приватні організації, які переслідують найрізноманітніші цілі та мотивації. Деякі з них надають гранти безпосередньо громадам або забезпечують розбудову потенціалу шляхом наставництва або сприяння обміну між досвідченими енергетичними спільнотами та тими, що розвиваються.

У цьому розділі ми представляємо неповний перелік (міжнародних) джерел фінансування, які можуть бути використані та спрямовані на фінансування енергетичних спільнот в Україні.

Представлені програми позначені певними символами, щоб полегшити читачам розуміння доступних варіантів. Ми розрізняємо типи донорів. Кошти приватних донорів часто є більш гнучкими і можуть бути швидко спрямовані на нову, нагальну мету залежно від обставин. Державні кошти вимагають більше адміністративних зусиль, але можуть бути використані більш стратегічно, надійно і стабільно для конкретної мети. І те, і інше вкрай необхідне в рамках принципу відбудови «build-back-better». Ще одна відмінність між переліченими фондами полягає в тому, чи є вони цільовими для України, чи може Україна їх отримати за інших обставин, або чи Україна наразі не може їх отримати, але зможе, наприклад, через процес вступу до ЄС.

Донор:	 Державний	 Приватний	
Право на участь України:	Цільовий 	Може отримати, але не цільовий 	Ще не може отримати

Таким чином, метою цього огляду є, по-перше, підвищення обізнаності про існуючі джерела фінансування, на які мають право українські зацікавлені сторони, і, по-друге, надання можливості українським розробникам політик виступати за поширення цих програм на українські зацікавлені сторони.

6.4.1 Особливі схеми фінансування (квазі) енергетичних спільнот

Ми почнемо зі схем фінансування, які безпосередньо спрямовані на енергетичні спільноти або муніципалітети, які хочуть створити енергетичну спільноту за участю громадян.

ЄС - Energy Community Facility

Як зазначалося в підрозділі 5.2.2, **Energy Community Facility** ЄС ґрунтується на роботі Консультативного центру сільських енергетичних спільнот (RECAH) та Репозитарію енергетичних спільнот і на початковому етапі матиме бюджет у розмірі € 10 млн. євро. Виходячи з припущення, що багато хороших проєктних ідей не реалізуються через те, що учасникам бракує структур підтримки або вони не отримують фінансування на етапі розробки концепції, програма має на меті зробити успіх проєктів енергетичних спільнот менш залежним від доходів їхніх членів та існування місцевих структур підтримки. Активності в рамках фонду:

- Пряма фінансова підтримка енергетичних спільнот;
- Попередній відбір проєктних ідей для перевірки їхньої реалістичності;
- Фінансові стимули для третіх осіб, які допомагають у підтримці бізнес-планів;
- Додаткові заходи, такі як об'єднання служб підтримки в державах-членах;
- Служба підтримки;
- Обмін досвідом.

Програма стартувала у вересні 2024 року, а перший конкурс буде оголошено в першому кварталі 2025 року.

ЄС - European City Facility (EUCF)

EUCF має на меті подолати розрив між плануванням та фінансуванням проєктів. З цією метою він підтримує заходи зі створення інвестиційної концепції. Це включає:

- Портфель потенційного проєкта;
- Аналіз ринку/бар'єрів;
- Аналіз місцевих гравців;
- Правовий аналіз;
- Стратегії фінансування;
- Інвестиційний процес;
- Етапи впровадження.

За допомогою EUCF відповідні учасники (тобто місцеві органи влади) перекладають свої проєктні ідеї на «фінансову мову», що дозволяє інвесторам усіх типів оцінити фінансування їхніх проєктів. Під час 6-го конкурсу (2024 рік) буде підтримано 75 проєктів, у тому числі 30 з Центральної та Східної Європи.

Scalable Cities Action Grant

Scalable Cities Action Grant надає фінансову підтримку містам та спеціальним партнерствам, які бажають повторити заходи, що були успішно впроваджені в проєктах «розумних» міст та громад, щоб сприяти переходу до кліматичної нейтральності. Енергетичні спільноти відповідають критеріям для отримання фінансування, а міста з України мають право подавати заявки. Прийом заявок на 2024 рік вже закрито.

ЕС – Communities for Climate (C4C)

Ініціатива ЕС «**Communities for Climate**» підтримує 50 ініціатив громадян у реалізації їхніх інноваційних ідей щодо вирішення проблем зміни клімату та сталого розвитку. Проєкти отримують індивідуальну підтримку, щоб слугувати прикладом для наслідування іншими ініціативами. Щоб отримати підтримку C4C, ініціативи повинні походити з однієї з 11 країн-членів ЕС і здійснювати діяльність у сферах відновлюваної енергетики, сталого управління водними ресурсами, циркулярної та ресурсоефективної економіки або біорізноманіття.

У першому конкурсі взяли участь учасники з Хорватії, Естонії, Фінляндії, Франції, Німеччини, Угорщини, Італії, Польщі, Румунії, Іспанії, Швеції та Фінляндії. Серед переваг програми - спеціалізована експертиза, взаємне навчання, індивідуальні навчальні візити, наставництво та коучинг, а також рекомендації щодо того, як зробити проєкти місцевих громад впливовими та помітними на європейському, національному та місцевому рівнях.

ЕС – Net Zero Cities and the Pilot Cities Programme

У вересні 2024 року стартує третя черга Програми пілотних міст - група обраних міст, які взяли на себе зобов'язання досягти кліматичної нейтральності до 2030 року. Вони отримають фінансову підтримку у розмірі до € 1,5 млн грн та доступ до експертних консультацій. Вони діють як інноваційні центри для нових рішень для швидкої декарбонізації. Тут також випробовуються нові форми участі громадян та інноваційні підходи до управління. Отримані результати мають бути скопійовані в інших містах, які беруть участь у програмі. Таким чином, міста, які не є частиною пілотної програми, також можуть отримати користь від отриманих уроків.

ЕС – Euro Cities: SUN4Ukraine

Програма SUN4Ukraine має на меті підтримати українські міста в інтеграції цілей кліматичної нейтральності в їхні плани відновлення. Вона надає технічну підтримку та індивідуальні програми з розбудови потенціалу для супроводу цих міст на шляху до кліматичної нейтральності. Програма розрахована на чотири роки (до 2028 року).

6.4.2 Інші програми фінансування

Багато програм фінансування не є безпосередньо доступними для муніципалітетів чи енергетичних спільнот або спеціально призначені для них. У деяких випадках держава може отримувати ці кошти і розподіляти їх на національні або регіональні схеми підтримки. Згадайте розділ 5.2.2. про те, диференційовані програми фінансування ЄС для підтримки енергетичних спільнот.

Організація Об'єднаних Націй пропонує різноманітні програми допомоги та фінансування для різних цілей. Наведені нижче програми дуже підходять для сприяння фінансуванню енергетичних спільнот в Україні.

Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) – Sustainable Energy Hub

ПРООН співпрацює з урядами та іншими партнерами з метою трансформації енергетичних систем та підтримки енергетичної політики, розвитку технологій і фінансових інструментів для сприяння сталому розвитку. Зокрема, ПРООН в Європі має на меті підвищити енергоефективність будівель, сприяти розвитку міст з низьким рівнем викидів парникових газів та розробляти фінансові інструменти для кліматично дружніх рішень. У цьому програма покладається на пряму співпрацю з розробниками політик.

ЄС має широкий спектр програм з передачі знань та досвіду, а також багато різних фондів фінансування для різних цілей. Оскільки процес вступу України до ЄС щойно розпочався, вона може брати участь не в усіх програмах, тому програми тут розташовані в порядку від загальних до більш конкретних.

ЄС – LIFE

Програма ЄС «LIFE» розрахована на період з 2021 по 2027 рік і підтримує захист навколишнього середовища та клімату. Програма переходу на чисту енергію має бюджет майже € 1 мільярд євро. Гроші будуть спрямовані на усунення ринкових бар'єрів та сприяння «зеленим», енергоефективним економічним змінам.

Україна була включена до програми в рамках окремої угоди, укладеної в червні 2022 року, і з того часу зацікавлені сторони отримали цільову та конкретну підтримку в рамках кількох конкурсів.

ЄС – Ukraine Facility

Навесні 2024 року Європейський парламент та Рада Європи домовилися про створення нового фонду для підтримки відновлення України. €50 мільярдів євро буде надано у вигляді кредитів та грантів у період з 2024 по 2027 роки через пряму підтримку державного бюджету (38 мільярдів євро), інвестиційний фонд (7 мільярдів євро) та технічну й адміністративну підтримку (5 мільярдів євро). Щонайменше 20% коштів мають бути спрямовані на інвестиції, що сприятимуть «зеленій» реконструкції. Фінансування залежить від реалізації структурних реформ і заходів, у тому числі в ключових секторах, таких як енергетика, які описані в плані Україна. Розбивка плану на більш конкретні заходи підтримки для енергетичних спільнот може мати ключове значення.

Наприклад, можна було б ініціювати прямий обмін експертами між енергетичними спільнотами та місцевими громадами для створення перших українських енергетичних спільнот.

ЄС – Cohesion & Regional Development Fund

Політика згуртування - це основна інвестиційна політика ЄС, спрямована на наближення країн-членів та регіонів з економічними показниками нижче середнього рівня до середнього показника по ЄС у довгостроковій перспективі. Фонд згуртування зосереджується на інвестиціях у сфері навколишнього середовища та транспортної інфраструктури. На період 2021-2027 років у Фонді згуртування беруть участь Болгарія, Чехія, Естонія, Греція, Хорватія, Кіпр, Латвія, Литва, Угорщина, Мальта, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія та Хорватія, і цим країнам доступно близько € 350 мільярдів євро. Україна не має права на отримання коштів, але може отримати їх у майбутньому.

ЄС – Modernisation Fund

Фонд модернізації підтримує модернізацію енергетичних систем, розширення використання відновлюваних джерел енергії, заходи з енергоефективності, соціально відповідальне репрофілювання регіонів, що орієнтуються на викопні джерела енергії, тощо у 13 країнах-членах ЄС з доходами нижче середнього рівня. Фонд працює з 2021 по 2030 рік і його головна мета - досягнення кліматичних цілей ЄС до 2030 року. Він фінансується за рахунок надходжень від системи торгівлі квотами на викиди в ЄС. Україна не є членом фонду, але може стати ним у майбутньому.

ЄС – Just Transition Fund

Цей фонд підтримує окремі регіони ЄС у їхньому переході до безвуглецевої промисловості та суспільства. Наразі він має 19,2 млрд євро, а програма має залучити ще 25,4 млрд євро додаткових інвестицій. Доступ до фонду обумовлений визначенням регіонів, які мають на нього право, та розробкою територіальних планів справедливої трансформації. Програма може стати особливо актуальною для українських вугільних регіонів.

ЄС – Interreg

Interreg - це програма ЄС, спрямована на посилення регіонального розвитку та згуртованості, а також зменшення економічної нерівності. Вона зосереджена на таких викликах, як зміна клімату, цифрова трансформація та соціальна інтеграція. 2021-2027 роки є шостим періодом програми «Interreg», тому вона називається «Interreg VI». З бюджетом майже 10 мільярдів євро, близько 100 програм Interreg діють як в ЄС, так і за його межами, сприяючи реалізації основних пріоритетів політики згуртованості ЄС. У 2023 році програма була розширена на Україну, серед інших країн. Потенційними бенефіціарами є національні органи влади, бізнес, екологічні та освітні організації.

Інші кошти збираються міжнародними або наднаціональними банківськими установами, такими як Європейський інвестиційний банк. Країни також підтримують відбудову України індивідуально та організовують фонди фінансування для конкретних цілей. Деякі приклади наведені нижче.

IFC – Фонд енергоефективності

Фонд підтримує об'єднання співвласників багатоквартирних будинків у впровадженні заходів з енергоефективності шляхом надання фінансової та технічної підтримки. Програма фінансується спільно урядами Німеччини, України та ЄС. З 2019 року програма включає підпрограму ЕнергоДІМ, яка відшкодовує від 40% до 70% витрат на термомодернізацію будівлі, а з 2022 року - підпрограму ВідновиДІМ, яка також покриває витрати на відновлення пошкоджених війною будівель.

Target

Target розшифровується як «Технічна допомога регіонам, що здійснюють перехід до зеленої енергетики» і доповнює програму «Справедлива трансформація», спрямовану на репрофілювання вугільних регіонів ЄС. Програма надає не фінансову підтримку, а технічну допомогу від постійної команди експертів

Європейського інвестиційного банку (ЄІБ). До неї входять економісти, інженери, експерти з питань державної допомоги та фахівці з охорони довкілля. Підтримка також прямо стосується муніципалітетів, які хочуть створити енергетичну спільноту. Ми наполегливо рекомендуємо поширити цю програму на українські муніципалітети.

SUI – Ukraine’s Cohesion & Regional Development Project (UCORD)

У період з 2022 по 2026 рік Швейцарія планує підтримати Україну в розширенні можливостей її Агенції регіонального розвитку (АРР) для покращення державних послуг спільно з компаніями та муніципалітетами. Загальний соціальний розвиток має бути досягнутий через екологічні та культурні проекти протягом кількох фаз. Бюджет проекту складає € 25 мільйонів швейцарських франків.

EIB – European Local Energy Assistance (ELENA – EIB)

Програма покриває до 90% витрат на підготовку проектів у сферах енергоефективності, сталого житлового будівництва, міського транспорту та мобільності. Ці заходи включають, наприклад, технічні дослідження та енергоаудит, бізнес-плани, фінансові та юридичні консультації, а також управління проектами. Подавати заявки можуть як державні організації, так і приватний сектор.

6.4.3 Приватні організації/фонди

Крім того, приватні організації збирають гроші для України, її громадян та реконструкції енергетичної системи. У першому прикладі це консорціум підприємств, а в другому - політичний фонд.

European Climate Foundation

ECF позиціонує себе як стратегічного грантодавця, який використовує підхід, спрямований на розбудову власного потенціалу та можливостей реципієнтів. Метою фонду є розвиток суспільства з нульовим рівнем викидів та досягнення Паризьких кліматичних цілей. Фонд фінансується донорами-філантропами та підтримує мережу з майже 700 впливових організацій. У відповідь на напад Росії на Україну, ECF визначив прискорений енергетичний перехід Європи та відбудову України як сферу, в якій він хоче активізувати свою діяльність. Важливу роль у цьому відіграватиме мобілізація громадян.

Heinrich Böll Stiftung

Heinrich Böll Stiftung (Фонд ім. Гайнріха Бьолля) позиціонує себе як лабораторію майбутнього політики реформ та міжнародну мережу. Розробка соціально прийнятних рішень щодо захисту клімату є одним із пріоритетів його діяльності. Фонд має у своєму розпорядженні різні джерела фінансування та кілька представництв за кордоном, у тому числі й у Києві. Цілі та дії українського офісу у сфері енергетичної політики - 100% відновлюваних джерел енергії до 2050 року, підтримка громад у розробці та впровадженні Планів дій зі сталого енергетичного розвитку та клімату (ПДСЕРК), а також створення стійких фінансових інструментів для власників малих установок відновлюваної енергетики.

6.4.4 Висновок

Підсумовуючи, слід зазначити, що вже існує багато програм фінансування, доступних для енергетичних спільнот та зацікавлених сторін. І ще більше буде створено в майбутньому. Тому моніторинг цього динамічного ландшафту фінансування та наявність організацій, здатних консультувати енергетичні спільноти щодо цих варіантів фінансування, є вирішальними для розвитку енергетичних спільнот. Однак

цього недостатньо: необхідна також підтримка в процесі подачі заявок і правильного використання фінансування.

Рекомендації

- Доручити існуючій установі (наприклад, державній агенції) відстежувати та поширювати інформацію про можливості фінансування для енергетичних спільнот та їхніх партнерів, а також пропонувати допомогу в процесі подання заявок та управлінні цими коштами.
- Розглянути, як доступ до фондів ЄС (Ukraine Facility та інші програми фінансування в майбутньому) може бути використаний для розробки схем підтримки енергетичних спільнот.

Ресурси: З чого почати?

Документи:

- Посібник з фінансування енергетичних спільнот проєкту SCALE 203050, який також підсумовує інформацію з інших звітів ([Link](#))
- Посібник з інвестиційних схем для проєктів REScoop від проєкту REScoop 20-20-20 ([Link](#))
- Керівництво з фінансування проєкту COMPILE ([Link](#)) та онлайн-довідник ([Link](#))
- Фінансовий довідник та інші результати проєкту ACCE (Доступ до капіталу для громадської енергії) ([Website](#))
- Звіт «Енергетичні спільноти в ЄС – можливості та перешкоди для фінансування» від «Друзів Землі Європи» та Profundo ([Link](#))
- Звіт про нові інструменти фінансування для REC від проєкту COME RES ([Link](#))
- Фінансування громадської енергетики – короткий посібник для банків з проєкту SCALE 203050 ([Link](#))
- Дослідження «Фінансування проєктів відновлюваної енергетики в українських муніципалітетах», проведене українською громадською організацією «Екоclub» ([Link](#))

Відео:

- Вебінар: Репозиторій енергетичних спільнот: Мобілізація інвестицій для енергетичних спільнот ([YouTube](#))
- Вебінар: Вступ до ACCE та схем фінансування громадської енергетики ([YouTube](#))

Огляд інших відповідних ресурсів: Перегляньте ресурси Платформи Енергетичного Співтовариства у сфері [фінансів](#)

7 Висновки та перспективи

«Муниципальні мережі можуть бути побудовані за п'ять років, але ядерні блоки не можуть бути введені в експлуатацію за п'ять років.»

Інтерв'ю 20, представник громадської організації

«Якщо в нашій громаді організується спільнота, навіть три будинки, які повністю перейдуть на альтернативну енергетику, наприклад, на сонячні батареї, і будуть забезпечувати себе цією енергією, то я думаю, що через два роки все місто буде так робити.»

Інтерв'ю 8, представник ОМС

«Я абсолютно переконаний, що розвиток енергетичних спільнот стане драйвером для розвитку нашої енергетичної системи. Після закінчення війни, я думаю, що основний акцент в нашій країні в розвитку енергетичного сектору буде зроблено на створенні та децентралізації нашої енергетичної системи, тому що централізована система є дуже вразливою, як показав досвід. І я думаю, що якщо будуть створені відповідні умови, то вона буде розвиватися дуже швидко і дуже суттєво.»

Інтерв'ю 4, представник ОМС

Це дослідження мало на меті представити енергетичні спільноти зацікавленим сторонам з України, де обізнаність та знання про цю концепцію та її впровадження все ще обмежені. Ми також надали відповідну інформацію, варіанти реалізації, кращі практики та рекомендації щодо того, як підтримати розвиток енергетичних спільнот в Україні українським та закордонним зацікавленим сторонам.

Ми підкреслили, що співіснують різні визначення, і що в деяких європейських країнах розгортання ВДЕ нерозривно пов'язане з розвитком енергетичних спільнот. Енергетичні спільноти можуть приймати різні форми і надавати широкий спектр екологічних та соціально-економічних переваг окремим учасникам, громаді, де реалізується проєкт, а також енергетичній системі та суспільству в цілому. Щоб стати масовим явищем, енергетичні спільноти покладаються на підтримку широкого кола зацікавлених сторін, які забезпечують їм спеціальні регуляторні умови, надають пряму і непряму фінансову та технічну підтримку і послуги, а також представляють їхні інтереси та інформують про їхні переваги. У зв'язку з цим, формування політики та фінансування є двома ключовими аспектами майбутнього розвитку енергетичних спільнот.

Ми показали, що енергетичні спільноти можуть зробити значний внесок у реалізацію підходу «побудувати краще, ніж було» (build back better) шляхом відновлення генеруючих потужностей та мережевої інфраструктури, а також скорочення та оптимізації енергоспоживання та вирішення питань соціальної справедливості за умови, що більше гравців знатимуть про потенційні вигоди, а відповідні політики будуть адаптовані. Результати нашого опитування свідчать про велику зацікавленість громадян у навчанні та участі в енергетичних спільнотах, а також про надзвичайно позитивне ставлення громадян до їх створення. Україна також може розраховувати на сильні організації громадянського суспільства та багато вмотивованих місцевих органів влади. Таким чином, деякі передумови для розвитку енергетичних спільнот вже існують, і їх потрібно використовувати. Враховуючи обмеженість ресурсів цих організацій, необхідно розглянути можливість фінансування розбудови потенціалу та навчання активістів енергетичних спільнот.

Крім того, ми також хочемо спростувати думку про те, що Україна відстає від країн ЄС у розвитку енергетичних спільнот і розробці достатньої бази політик для них. Наші напівструктуровані інтерв'ю та кабінетні дослідження показують, що багато енергетичних спільнот вже існують в Україні і що вони вже можуть розраховувати на деякі сприятливі умови. Більше того, наразі відбувається подальша адаптація політик, хоча ще багато заходів мають бути впроваджені поступово протягом наступних кількох років. У

зв'язку з цим ми хочемо підкреслити, що не варто обмежувати діяльність енергетичних спільнот лише електроенергетичним сектором.

Підсумовуючи, ми бачимо три ключові ризики, які потенційно можуть перешкоджати розвитку енергетичних спільнот.

По-перше, розробникам політик необхідно вирішити питання швидкої реконструкції генеруючих потужностей, забезпечивши при цьому її прийнятність шляхом допуску в енергетичну систему різноманітних гравців і проєктів. Сприяючи великим комерційним проєктам, а також меншим громадським проєктам, і гарантуючи, що будь-які проєкти ВДЕ сприятимуть створенню місцевої доданої вартості там, де вони реалізуються, Україна може закласти фундамент для сталого енергетичного переходу та реконструкції. Для початку необхідно розвивати енергетичні спільноти поряд з іншими моделями. Забезпечуючи участь громадян у великих комерційних проєктах, наприклад, шляхом запровадження законодавчих положень щодо відкриття капіталу цих проєктів для громадян, а також сприяючи наданню комерційних послуг для громад, розробники політик можуть сприяти різноманітності проєктів, що відображають споживчі вподобання та розподіляють вигоди між учасниками. Це допоможе запобігти концентрації переваг енергетичного переходу та енергетичних ресурсів у руках небагатьох. Крім того, необхідно інтегрувати підтримку енергетичних спільнот в існуючі інструменти підтримки (як з боку енергетичної політики, так і з боку інших політик), а також надавати цільову підтримку. Розробники політик повинні розглянути можливість створення пілотної програми для енергетичних спільнот, яка могла б включати регуляторну пісочницю та спеціальну програму підтримки, зосереджену на ранніх стадіях розвитку через фінансування (гранти або позики, що підлягають поверненню) та підтримку з розбудови потенціалу.

По-друге, розробникам політик слід враховувати потенційну реакцію з боку існуючих енергетичних компаній, що може посилитися через втрати, спричинені війною. Ми показали, що розвиток енергетичних спільнот може сприйматися традиційними гравцями не як можливість, а як загроза, або навіть у деяких випадках як шанс несправедливо скористатися сприятливими положеннями, які не були створені для них. Розробники політик повинні не лише впроваджувати нові політики, але й контролювати їхній вплив і забезпечувати їхнє виконання належними засобами. У цьому контексті вкрай важливо надати чітке визначення енергетичних спільнот, зосереджене на стандартах управління, які відрізняють їх від інших гравців, а також відокремлюють їхнє регулювання від регулювання діяльності, якою вони займаються. Нагальною є необхідність роз'яснень щодо чинних стандартів управління, які застосовуються до енергетичних спільнот, а також щодо їхнього узгодження з вимогами ЄС. Також критично важливо забезпечити сильні положення, що сприяють співпраці між енергетичними спільнотами та операторами систем розподілу (DSO), уточнюючи їхні права та обов'язки або дозволяючи енергетичним спільнотам керувати розподільчими системами.

По-третє, розробникам політик, донорам та міжнародним фінансовим установам необхідно забезпечити доступ енергетичних спільнот, як малих гравців і невеликих проєктів, до фінансування, а також залучати їх до консультацій з цього питання. У контексті відновлення фінансові механізми мають розповсюджуватися і на малих гравців та проєкти. У цьому аспекті критично важливим є вибір відповідних посередників, таких як місцеві та регіональні органи влади, а також банки (традиційні, етичні, банки економічного розвитку) та державні агентства. Також розробникам політик слід додатково уточнити, яким чином енергетичні спільноти можуть скористатися існуючими схемами підтримки та за певних умов отримати звільнення від деяких вимог або зменшене навантаження при участі в тендерах.

Україна не починає з нуля у сфері енергетичних спільнот. Країна має унікальну можливість розробити кращі практики, наприклад, у подоланні соціальних викликів, з яких можуть навчитися й інші країни Європи та світу. Це сприятиме демонстрації того, що інтеграція України до ЄС є взаємовигідним процесом для міжнародних партнерів.

Таблиці та рисунки

Перелік таблиць

Таблиця 1	Порівняння відновлюваної енергетичної спільноти та громадської енергетичної спільноти відповідно до основних елементів визначення енергетичних спільнот, викладених у розділі 2.....	83
Таблиця 2	Каталог прав і обов'язків енергетичних спільнот відповідно до законодавства Європейського Союзу	94
Таблиця 3	Огляд інших елементів, що формують рівні умови та сприятливе середовище	99

Перелік рисунків

Рисунок 1	Результати опитування: Наскільки ви знайомі з поняттям «енергетична спільнота»?.....	23
Рисунок 2	Результати опитування: Енергетичні спільноти можуть забезпечити багато переваг. Я зачитаю список переваг, а ви скажете, наскільки ця перевага є дуже важливою, другорядною або зовсім неважливою.	38
Рисунок 3	Результати опитування: Поговорімо про енергію — виробництво, розподіл і споживання енергії для електроенергетики та тепlopостачання в Україні. Я зачитаю список проблем і викликів у цих секторах, а ви скажете, чи ця проблема є пріоритетною, другорядною чи неважливою.	38
Рисунок 4	Результати опитування (множинний вибір): Уявіть, що у вашій громаді встановлено об'єкт ВДЕ. У якому секторі найкраще використовувати енергію, яку він виробляє?	39
Рисунок 5	Класифікація енергетичних спільнот (Джерело: власна ілюстрація за даними dena (2022b), ERA-Net (2021) та Brown et al. (2020))	47
Рисунок 6	Схема із зазначенням суб'єктів, залучених до розвитку енергетичних спільнот, та їхніх ролей	48
Рисунок 7	Результати опитування (множинний вибір): Якщо у вашій громаді буде створена енергетична спільнота, чи хотіли б ви до неї приєднатися?	56
Рисунок 8	Результати опитування: Якщо у вашій громаді буде створена енергетична спільнота, як ви до цього поставитеся?	58
Рисунок 9	Результати опитування: Чи були б ви зацікавлені дізнатися більше про енергетичні спільноти?	58
Рисунок 10	Схема, яка показує, як актори можуть посилювати енергетичні спільноти.. ..	59
Рисунок 11	Огляд законодавства ЄС щодо енергетичних спільнот (власна ілюстрація, адаптована з REScoop.eu)	73
Рисунок 12	Основні елементи політичної рамки для енергетичних спільнот (Джерело: Energy Communities Repository (2024a), с.12)	78

Рисунок 13	Візуалізація проєкту створення національного інформаційного хабу (Джерело: проєкт SHARES)	108
Рисунок 14	Результати опитування: Які причини могли б спонукати вас витратити кошти на відновлювані джерела енергії? Якщо не хочете витратити кошти — назвіть одну або кілька причин.	122
Рисунок 15	Результати опитування: Якщо у вашій громаді буде створена енергетична спільнота, чи хотіли б ви взяти участь у її створенні? Ви зазначили, що готові зробити фінансовий внесок. Яким міг би бути розмір цього внеску?	123
Рисунок 16	Результати опитування: Як ви вважаєте, чи справедливо, що заможніші люди інвестують більше коштів, а менш забезпечені — менше, але мають однакове право голосу?	124
Рисунок 17	Результати опитування: На вашу думку, хто має фінансувати розвиток відновлюваних джерел енергії?	125
Рисунок 18	Схематичний опис моделі споживчого плану володіння акціями (CSOP) (Джерело: проєкт SCORE (2020))	131

Бібліографія

Andrusevych Andriy; Kozak Zoryana; Vostriakova Viktoriia; Rubanenko Olena (2024): Improvement of Legislative and Regulatory Conditions for 'Green' Energy Community's Development in Ukraine. Analytical note (Available in Ukrainian)

Baigorrotegui, Gloria; Lowitzsch, Jens (2019): Institutional aspects of consumer (co-)ownership in RE energy communities. *Energy Transition: Financing Consumer Co-Ownership in Renewables*, 663–701.

Bauwens, Thomas; Schraven, Daan; Drewing, Emily; Radtke, Jörg; Holstenkamp, Lars; Gotchev, Boris; Yildiz, Özgür (2022): Conceptualizing community in energy systems: A systematic review of 183 definitions. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 156, 111999.

BBC News (2022): Ukraine lifts interest rate to highest in Europe.

Bilek, Pavel; Stubbe, Rouven; Weser, Henriette (2024): A solar Marshall plan for Ukraine. Empowering Ukraine's brighter future: bottlenecks and key policy reforms needed to boost solar PV deployment

Brown, Donal; Ehrtmann, Moritz; Holstenkamp, Lars; Hall, Stephen; Davis, Mark (2020): PROSEU_EU Project. Policies for Prosumer Business Models in the EU.

Cabinet of Ministers of Ukraine (2024): Ukrainian banks have already agreed on UAH 4.3 billion in loans to support energy for businesses, citizens and municipalities

Cárdenas Álvarez; Juan Pablo; George, Jan; Giraldo Quiroz Juanita; Estrada Walker, Juan Andrés; España Forero, Juan Manuel; Ortega Arango, Santiago (2023): Rethinking Energy Communities for a Just Transition. A critical view on la Estrecha Solar Community in Medellín, Colombia. Universidad EIA, Envigado, Colombia.

CE Delft (2016): The potential of energy citizens in the European Union. publication code 16.3Joo.75.

Client Earth (2022): Enforcing the rights of energy communities.

COMPILE project (2021): Coolkit Financing guide

dena (2022a): Best Practices for energy communities in Germany and Poland.

dena (2022b): Energy communities: Accelerators of the decentralised energy transition – How digital technologies can help us establish new roles for energy communities in the energy system of the future.

dena (2024): Energy sharing in Germany. From concept to realisation in the energy industry

Directive 2018/2001, On the promotion of energy from renewable sources. European Parliament, Council of the European Union.

Directive 2019/944, On common rules for the internal market for electricity. European Parliament, Council of the European Union.

Directive 2023/1791, On energy efficiency. European Parliament, Council of the European Union.

Directive 2024/1275, On the energy performance of buildings. European Parliament, Council of the European Union.

Drewing, Emily; Glanz, Sabrina (2020): Die Energiewende als Werk ausgewählter Gemeinschaften? Edition Politik. Energiewende und Megatrends: Wechselwirkungen von globaler Gesellschaftsentwicklung und Nachhaltigkeit, 275–302.

Ecoaction (2023): Renewables are here: what do Ukrainians think about a green future for their households?

Energy Communities Repository (2023): Digital tools for energy communities.

Energy Communities Repository (2024a): A roadmap to developing a policy and legal framework that enables the development of energy communities.

Energy Communities Repository (2024b): Barriers and action drivers for the development of different activities by renewable and citizen energy communities.

Energy Communities Repository (2024c): Energy sharing for energy communities.

Energy Community Secretariat (2023): Ukraine Annual Implementation Report 2023.

Energy Community Secretariat (2024): Policy guidelines on the concepts of energy communities

ERA-Net Smart Energy Systems (ERA-Net) (2021): Local Energy Communities. Taskforce Energy Communities as part of the Horizon 2020 BRIDGE Initiative; Taskforce Local Energy Communities an activity started in the framework of ERA-Net SES Working Group 'Regional Matters'. Hg. v. B.A.U.M. Consult GmbH (Smart Energy Systems-ERA-Net).

European Bank for Reconstruction and Development (2024): EBRD lends €20 million in local currency to Ukraine's Bank Lviv.

European Commission (2023a): Enabling energy communities – a toolkit for just transition regions.

European Commission (2023b): EU wide assessment of the draft update National Energy and Climate Plans, An important step towards the more ambitious 2030 energy and climate objectives under the European Green Deal and REPowerEU.

Foley-Wong, Bonnie (2016): Integrated investing. Impact investing with head, heart, body and soul. Vancouver: Bevel Press.

Franke, Petra (2024): Oft schwierig: Geld für Bürgerenergieprojekte. In: energiezukunft, 30 Jan. 2024. Available online at <https://www.energiezukunft.eu/buergerenergie/geld-fuer-buergerenergieprojekte/>, last accessed on 21 Feb. 2024.

Gorroño-Albizu, Leire; Sperling, Karl; Djørup, Søren (2019): The past, present and uncertain future of community energy in Denmark: Critically reviewing and conceptualising citizen ownership. Energy Research & Social Science, 57, 101231.

Hanke, Florian, & Guyet, Rachel (2023): The struggle of energy communities to enhance energy justice: insights from 113 German cases. Energy, Sustainability and Society, 13(1), 16.

Holstenkamp, Lars (2019): Financing consumer (co-)ownership of renewable energy sources. Energy Transition: Financing Consumer Co-Ownership in Renewables, 115–138.

Holstenkamp, Lars., & Müller, Jakob. R. (2013): Zum Stand von Energiegenossenschaften in Deutschland. Ein statistischer Überblick zum, 31.12.2012., Arbeitspapierreihe Wirtschaft und Recht; Nr. 14

International Finance Corporation (2021): Ukraine's First Green Finance Bank Backs Climate-Smart Businesses.

Irish Commission for Regulation of Utilities (2023): Proximity requirements for renewable energy communities.

Jenkins, Kirsten. E.H. (2019): Energy justice, energy democracy, and sustainability: Normative approaches to the consumer ownership of renewables. *Energy transition: Financing consumer co-ownership in renewables*, 79–97.

Kahla, Franziska; Holstenkamp, Lars; Müller, Jakob. R.; Degenhart, Heinrich (2017): Entwicklung und Stand von Bürgerenergiegesellschaften und Energiegenossenschaften in Deutschland. *Arbeitspapierreihe Wirtschaft & Recht*; Nr. 27

Kost, Christoph; Müller, Paul; Sepúlveda Schweiger, Jael; Fluri, Verena; Thomsen, Jessica (2024): *Stromgestehungskosten Erneuerbare Energien*.

Kyiv School of Economics (2024): Impact of the war on energy.

National Rural Electric Cooperative Association (2023): History, <https://www.electric.coop/our-organization/history>, last accessed on 14 Oct. 2024.

Oliveira Fernando, Nogueira Paulo, Casquiço, Manuel (2022) : Energy Agencies and Renewable Energy Communities: A new path for energy decentralization, *European Energy Network*.

Radtke, Jörg; Ohlhorst, Dörte (2021): Community energy in Germany—bowling alone in elite clubs?. *Utilities Policy*, 72, 101269.

Regulation 2019/943, On the internal market for electricity, European Parliament, Council of the European Union.

Reuters (2024): Ukraine nearly doubles consumer electricity tariffs to help power sector repairs.

Ricciardi, Victor; Simon, Helen K. (2000): What is Behavioral Finance? In: *Business, Education & Technology Journal* (2), p. 1–9.

Rijpens, Julie; Riutort, Sebastià; Huybrechts, Benjamin (2013): Report on REScoop Business Models. [REScoop.eu](https://rescoop.eu).

Schill, Wolf Peter; Zerrahn, Alexander; Kunz, Friedrich. (2019): Solar prosumage: An economic discussion of challenges and opportunities. *Energy Transition: Financing Consumer Co-Ownership in Renewables*, 703–731.

SCORE project (2020): H2020 Final Report

SHAREs project (2024): SHAREs Blueprint. Available at: <https://sharer Renewables.eu/>

Tews, Kerstin (2018): The crash of a policy pilot to legally define community energy. Evidence from the German auction scheme. *Sustainability*, 10(10), 3397.

United Nations Development Programme (2023): Towards a green transition of the energy sector of Ukraine.

Vostriakova, Viktoriia; Zaytseva-Chipak Natalyia; Fau Evgenia (2023): Comprehensive aspects of establishing energy communities in Ukraine: Financial, Technical, Legislative, Informational, And Socio-Ecological Perspectives. (Available in Ukrainian)

World Bank (2024): Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 – December 2023. (English). Washington, D.C. : World Bank Group.

Yildiz, Özgür; Rommel, Jens; Debor, Sarah; Holstenkamp, Lars; Mey, Franziska; Müller, Jakob. R.; Rognli, Judith; (2015): Renewable energy cooperatives as gatekeepers or facilitators? Recent developments in Germany and a multidisciplinary research agenda. *Energy Research & Social Science*, 6, 59–73.

Додаток: Каталог прикладів

Що ви знайдете в цьому додатку

У цьому додатку описано існуючі тематичні дослідження та приклади найкращої практики з точки зору технічної та фінансової підтримки.

У першій частині представлені випадки (квазі)енергетичних спільнот, щоб показати, наскільки різноманітними є енергетичні спільноти. Ми відібрали випадки, щоб представити різні контексти (наприклад, міський, сільський), застосування (наприклад, сектор електроенергетики та опалення), фактори, що стосуються українського контексту (наприклад, постсоціалістичні країни) або ілюструвати конкретну тему (наприклад, співпраця з іншими учасниками (муніципалітетами, енергетичними компаніями), інклюзія). Ці приклади слід розуміти як джерела натхнення, а не як шаблони для копіювання. Далі представлені існуючі організації, що підтримують створення енергетичних спільнот. Європейська федерація кооперативів з ВДЕ (REScoop.eu) також щомісяця публікувала історії успіху у своєму інформаційному бюлетені та на своєму вебсайті.

Друга частина зосереджена на установах та програмах, створених урядами, тобто різних інкубаторах та центрах єдиного вікна, які можуть підтримувати створення та процвітання енергетичних спільнот.

- Для розробників політики:
 - приклади установ підтримки, створених урядами, тобто інкубаторів та центрів єдиного вікна;
 - розуміння того, наскільки різноманітними можуть бути енергетичні спільноти та як їх можна впроваджувати в різних контекстах, що необхідно враховувати в політичній базі, а отже, необхідність їх інтеграції та створення спеціальної схеми підтримки.
- Для творців та активістів енергетичних спільнот:
 - стимулювання натхнення та визначення потенційних контактів для обміну досвідом;
 - приклади інструментів підтримки для адвокації або створення.

(Відновлювані) енергетичні спільноти та квазі енергетичні спільноти

Приклад ЕС 1: Хостетін, Чехія

 240 жителів

 Сонце

 Сільська місцевість

 Біомаса

 Прибуток і кліматична ефективність

 Централізоване тепlopостачання

Гостетін – невелике село в малонаселеному гірському районі. Через реструктуризацію економіки в 1990-х роках зайнятість та зростання в цьому районі знизилися. Село не має підключення до постачання природного газу, що означало, що понад 90% домогосподарств опалювалися вугіллем або електроенергією в 1990-х роках. Це призвело до високого рівня забруднення повітря та регулярних відключень електроенергії. Щоб вирішити цю ситуацію, муніципалітет почав стимулювати обговорення в селі за допомогою інформаційних заходів у співпраці з некомерційною організацією та зовнішніми експертами. Перш ніж було впроваджено окремі заходи, було проведено опитування мешканців та запропоновано експедиції для вивчення практичних прикладів з інших місць. Як піонери у своїй країні, мешканці Гостетіна черпали натхнення з громад Австрії.

З 1995 року муніципалітет, некомерційна організація (Veronica Centrum Hostětín) та громадяни реалізували кілька проєктів, проте не у формалізованій структурі. Біомасштабна електростанція, що працює на деревних відходах з навколишніх лісів та лісопилот, забезпечує теплом 70 з 86 будівель через теплову мережу довжиною 2,8 км з 2000 року. Витрати на опалення на місцевому рівні знизилися на 14% і становлять приблизно дві третини від середнього показника по країні. Домогосподарства сплачують фіксовану плату за підключення плюс змінну частину залежно від їхнього споживання.

Багато фотоелектричних та сонячних термічних систем встановлено на дахах як громадських, так і приватних будівель у Гостетіні. Сонячна теплова енергія покриває частину потреб у гарячій воді, коли вона встановлена на приватних будівлях, що ще більше зменшує рахунки за опалення. Великий сонячний колектор (36 м²) у поєднанні з баком-акумулятором тепла безпосередньо обслуговує дві великі громадські будівлі та з'єднаний з біомасовою електростанцією та тепломережею. Дві великі фотоелектричні системи забезпечують низький рівень рахунків за електроенергію в громадських будівлях. Електроенергія, яку неможливо спожити, подається в загальнодоступну мережу в обмін на невелику ставку «зеленого» споживання. Фінансування багатьох проєктів було складним завданням. Міністерство навколишнього середовища Чехії консультувало та встановлювало контакти з міжнародними донорами. Біомасна електростанція була значною мірою профінансована голландським державним фондом, а чеська держава субсидувала будівництво тепломережі. Усі громадяни мали оплатити будівництво власного підключення будинку до тепломережі. Приватні сонячні теплові системи отримали 50% субсидії від британського фонду для пострадянських країн та регіонального екологічного партнерства в рамках програми «Сонце для Білих Карпат». Завдяки численним субсидійним виплатам на цей маяковий проєкт, муніципалітет не був зобов'язаний брати кредит.

Рівень сприйняття відновлюваних джерел енергії в Гостетіні особливо високий, оскільки громадяни можуть ознайомитися з перевагами різних технологій на практиці в інформаційному центрі, розташованому в сучасному пасивному будинку. Переваги відчують мешканці Гостетіна, яким більше не потрібно везти вугілля чи регулярно обслуговувати системи опалення. Забруднення повітря зараз становить лише

6% від того, що було в 1999 році, а середні викиди вуглецю мешканця Гостетіна менші за половину середнього показника порівнянних чеських муніципалітетів, який становить 2,5 метричних тонни на рік. Залежність від світових енергетичних ринків у Гостетіні вже значно зменшилася, але село все ще працює над досягненням своєї довгострокової мети – вуглецевої нейтральності.

Приклад ЄС 2: Рух DUHA у Чехії

 396,000 жителів

 Сонце

 Велике місто

 Новаторство та соціальна згуртованість

«Друзі Землі Чехія» та «Спілка громадської енергії», група за інтересами, що складається з місцевих органів влади, неурядових організацій, компаній та професійних асоціацій, вже багато років працюють над реалізацією енергетичних спільнот у країні. Донедавна не існувало енергетичної спільноти, керованої громадянами. Існуючі ініціативи виникали під впливом державних та приватних установ. Але з грудня 2023 року все змінилося, і перший кооператив «Hnutí DUHA» з 47 членами-засновниками був заснований у Брно, другому за величиною місті. Прийняття Закону про Енергетичну спільноту проклало шлях незадовго до цього.

Заснування кооперативу «Hnutí DUHA» було ретельно підготовлено «Друзями Землі», який досі надає адміністративні послуги. Але навіть вони були здивовані його успіхом. Всього через два місяці після заснування кооператив залучив 200 додаткових членів та зібрав 125 000 євро. Частково це було пов'язано з тим, що перший проєкт вже був задуманий: органічна ферма на південь від міста, оснащена сонячною системою потужністю 50 кВт, з якої ферма споживатиме близько 30% самостійно, а решта 70% будуть розподілені між членами кооперативу. Другий проєкт передбачає встановлення фотоелектричних систем на багатоквартирному будинку для матерів-одиначок та біженців з України. Окрім квартир, система також забезпечуватиме громадське кафе та книгарню. Якщо виникне надлишок, він буде розподілений між членами кооперативу.

Це стало можливим завдяки нормативним положенням, які зобов'язують операторів мережі підключати проєкти спільного використання енергії, обладнати їх інтелектуальними лічильниками та обробляти дані. Однак існують певні невизначеності щодо того, що чинне правило розподілу робить проєкти спільного використання енергії економічно вигідними. Тим не менш, зацікавлені громадяни та муніципалітети, які довго чекали на цю можливість, тепер мають усе необхідне для створення власних енергетичних спільнот: закон та початкову енергетичну спільноту, досвідом якої можуть скористатися всі чехи.

Приклад ЄС 3: Ле-Мене, Франція

 6,400 жителів

 Сонце

 Сільська місцевість

 Біомаса та біогаз

 Фінансова вигода та енергетична незалежність

 Централізоване теплопостачання

 Вітер

Ле-Мене — це французька громада муніципалітетів, розташована в департаменті Кот-д'Армор у регіоні Бретань. Ще кілька років тому цей район характеризувався не більш ніж сільським фермерським населенням, низьким економічним результатом та сильними вітрами. Населення постійно скорочувалося, і найкращим шансом знайти роботу поза сільським господарством було стати оброблювачем на місцевій бійні.

На рубежі 2000-х років делегація місцевих фермерів та представників громад вирушила до Данії, щоб конкретизувати свої плани щодо компостування. Вони повернулися з переконанням впровадити біометанову установку для виробництва енергії. Місцевий фермерський кооператив почав отримувати додатковий дохід завдяки виробництву та продажу біогазу з місцевих сільськогосподарських та бойнівних відходів. Технологічний та економічний успіх спонукав до подальших планів.

Громада найняла плановий офіс для вивчення подальшого невикористаного потенціалу села. Поступово заходи з енергоефективності були впроваджені в громадських, комерційних та приватних будівлях, була побудована система опалення на деревній трісці, а також було реалізовано кілька проєктів сонячної енергії з різними формами залучення місцевого населення. З часом це дозволило мешканцям Ле-Мене ставати дедалі незалежнішими від великих енергетичних компаній та зберігати більше доданої вартості в регіоні. Одним винятком на сьогоднішній день є вітрова електростанція з шістьма вітровими турбінами, побудована у 2005 році, яка експлуатується комерційним гравцем без участі громадськості та стикається з опором з початку будівельних робіт. Оскільки умови в Ле-Мене дуже сприятливі для вітроенергетики, невдовзі інший зацікавлений забудовник виступив з проханням побудувати більше вітрових турбін. Цього разу громада поставила умову, що проєкт може бути реалізований лише за участі громадськості. Компанія-розробник проєкту погодилася, і 147 сімей було швидко знайдено. Вони спільно надали 30% власного капіталу проєкту та організовані в кооператив. Після завершення будівництва вітрових турбін забудовник проєкту передав свою 70% частку місцевому сільськогосподарському кооперативу та отримав сервісний контракт на обслуговування турбін.

Інвестори з самого початку отримують річний дохід у розмірі 8,5% від продажу електроенергії з власних електростанцій. Вітрова електростанція Landes du Mené, що працює за участі громадськості, виробляє до 14,5 ГВт-год електроенергії на рік, що відповідає споживанню близько 3000 домогосподарств. Громада вже працює над своїм наступним проєктом: ще однією вітровою електростанцією з десятьма вітровими турбінами, яка також належить місцевому населенню та реалізується тим самим розробником проєкту. На відміну від проєктів вітрових електростанцій в інших місцях, у Le Mené не очікується жодного опору, оскільки люди з нетерпінням чекають на спільний крок до енергетичної незалежності та ще одну можливість для вигідних інвестицій.

Приклад ЄС 4 : Спільнота відновлюваної енергії (CER) у Піасі, Португалія

 2,500 жителів

 Сонце

 Сільська місцевість

 Енергоефективність

 Прибуток і екологічна ефективність

 Водопостачання

Піас – це муніципалітет у сільській місцевості Португалії. Регіон живе переважно за рахунок сільськогосподарської економіки та є одним з економічно найслабших регіонів Західної Європи. Протягом поколінь багато молодих людей переїжджали до великих міст або за кордон у пошуках роботи. Ті, хто залишається,

утворюють згуртовану громаду. Всесвітньо відомі вина та оливки регіону є не лише основним джерелом доходу, але й основною причиною дефіциту води, який впливає як на людей, так і на природу.

У цьому середовищі було засновано низову ініціативу: Associação Amigos do Regato de Ponterrin-has – Comunidade de Energia Renável. Її члени мають добрі зв'язки в селі та контактують з місцевими асоціаціями, адміністрацією та парафією.

Як початковий захід, енергетична громада побудувала фотоелектричні системи на двох громадських будівлях: на даху приватного будинку одного з членів та на даху місцевої компанії – загалом майже 250 модулів. Сонячна енергія використовується локально та безпосередньо 84 споживчими одиницями членів та громадськими будівлями.

Другий захід зосереджений на управлінні водними ресурсами та енергоефективності. У регіоні з дефіцитом води вода для зрошення полів останніми роками піднімається вгору по схилах з низько розташованих водосховищ за допомогою дизельних генераторів. Поки енергетична спільнота просувала свій фотоелектричний проєкт серед фермерів, ті, хто брав участь, усвідомили величезний потенціал для економії. У регіоні є історична зрошувальна система, що датується 18 століттям, яка більше не використовувалася через неналежне обслуговування та догляд. Відповідно до девізу «найбільш стійка енергія – це енергія, яка не споживається», було вкладено інвестиції в ремонт та модернізацію історичної зрошувальної системи. Відтоді дизельні двигуни використовуються набагато менше, оскільки відремонтована стара зрошувальна система використовує силу тяжіння.

Для обох проєктів необхідно було залучити фінансування. Сонячний проєкт коштував 80 000 євро, з яких сама енергетична спільнота змогла внести 30 000 євро. Решту 50 000 євро було зібрано за допомогою краудфандингу. Загалом 731 інвестор зробив свій внесок у досягнення мети в обмін на обіцянку прибутковості 5% на рік з терміном на п'ять років. Більшість інвесторів походять з регіону Піас та його околиць і хочуть зробити невеликий внесок в успіх проєкту, але інвестиції були відкриті для всіх через краудфандингову платформу. Щодо системи зрошення, громадськість також була залучена, і 353 інвестори змогли допомогти проєкту розпочати роботу, зібравши 18 900 євро. Погашення позик, включаючи відсотки, здійснюється енергетичною спільнотою та фермерами, які, у свою чергу, заощаджують на вартості 3000 літрів дизельного палива на рік.

Енергетична спільнота в Піасі вже досягла чудових результатів за кілька років з моменту заснування у 2021 році, реалізуючи проєкти, які разом економлять 36 метричних тонн CO₂ щороку. Це також посилює відчуття приналежності до громади серед місцевих жителів та забезпечує збереження доданої вартості в цьому економічно слабкому регіоні.

Приклад ЕС 5: Енергетичний кооператив Heidelberg Energiegenossenschaft (HEG), Німеччина

 162,000 жителів

 Сонце

 Велике місто

 Вітер

 Громадська участь

Гейдельберг — велике університетське місто на південному заході Німеччини, відоме своїми давніми традиціями культурних наук. Середній дохід значно вищий за середній показник по регіону та країні, і багато молодих людей переїжджають до міста. Через географічне розташування та морський вплив із заходу,

середня кількість сонячних годин у Гейдельберзі вища, ніж у середньому по Німеччині. Завдяки відданості одного студента, сонце зараз у Гейдельберзі перетворюється на енергію у великих масштабах. У 2010 році він замислився, чому на дахах Гейдельберга так мало сонячних панелей з усім сонячним світлом, і розпочав студентську ініціативу щодо встановлення сонячної системи на даху університету, яка була реалізована того ж року. Студенти, які брали участь у цій справі, хотіли передати набутий досвід і мали амбіції сприяти енергетичному переходу у своєму місті, орієнтованому на громадян, тому 17 студентів заснували Гейдельберзький енергетичний кооператив (HEG). У 2022 році, через 12 років після його заснування, в експлуатації перебуває 40 сонячних установок. Вони розкидані по всьому місту та розташовані на комерційних, житлових та громадських будівлях, як на скатних, так і на плоских дахах. Все більше домовласників регулярно надають HEG використання своїх дахів для будівництва фотоелектричної системи. Натомість вони можуть купувати вироблену сонячну енергію за дуже вигідними умовами без необхідності робити жодних власних інвестицій. Окрім численних сонячних електростанцій, HEG також бере участь у кількох проєктах вітроенергетики, консультує людей щодо їхніх планів щодо власних електростанцій та виступає послом енергетичного переходу.

HEG пов'язана з іншими енергетичними кооперативами на півдні та заході країни через об'єднану організацію. Разом ці кооперативи керують понад 1400 великими та малими електростанціями з виробництва відновлюваної енергії. Вироблена електроенергія продається самими кооперативами; об'єднана організація діє як постачальник електроенергії, пропонуючи виключно зелену електроенергію. Це має дві переваги: по-перше, кооперативи можуть генерувати більше доходу, ніж за загальними зеленими тарифами, а по-друге, пропозиція низької вартості електроенергії підвищує обізнаність, щоб більше клієнтів розглядали можливість членства.

Членство набувається шляхом придбання щонайменше однієї пайової частки кооперативу за 100 євро кожна. Інвестори також можуть поєднати придбання двох пайових часток із субординованим кредитом у розмірі 800 євро, який обіцяють повернути протягом 20 років під 3% річних. Інших варіантів інвестування не існує, що дозволяє підтримувати високий коефіцієнт власного капіталу та максимально знизити адміністративні зусилля для енергетичного кооперативу. Крім того, кооператив отримує прибуток від маркетингу електроенергії. На загальних зборах усі члени кооперативу можуть голосувати за те, чи слід частину прибутку перерозподілити між членами як дивіденди, чи весь прибуток слід інвестувати в нові проєкти. Досі кооператив завжди обирав стратегію зростання та інвестував усе в нові проєкти. І тут ми маємо на увазі проєкти самого кооперативу, а також інші проєкти. Кооператив є членом-засновником інших кооперативів, надаючи їм капітал та досвід. Гейдельберзький енергетичний кооператив переживає справжній бум і на кінець 2022 року налічує понад 1200 членів, що означає велику кількість нових коштів для фінансування проєктів. Серед місцевих жителів Гейдельберзький енергетичний кооператив є визначним гравцем в енергетичному переході міста. Місто Гейдельберг поставило перед собою амбітні кліматичні цілі та сприяє розширенню сонячної енергетики. Таким чином, населення міста, муніципалітет та кооператив позитивно впливають одне на одного та працюють разом, щоб швидко сприяти розширенню відновлюваних джерел енергії.

Приклад ЕС 6: «Śląska 12» у місті Щитно, Польща

 23,000 жителів

 Сонце

 Місто

 Теплові насоси

 Фінансова вигода та комфорт

Місто Щитно розташоване поблизу двох мальовничих озерних районів у Мазурському регіоні. Окрім значної кількості історичних будівель, місто складається з типових повоєнних будівель з низькими показниками енергоефективності. Це також стосується багатоквартирного будинку на вулиці Шльонська, 12. Квартири традиційно опалювалися вугіллям, а дещо пізніше – централізовано природним газом, що призводить до зростання цін на енергоносії через погану ізоляцію стін. Асоціація домовласників хотіла вирішити цю проблему у 2014 році.

Керівна рада асоціації домовласників висловила ідею використання відновлюваних джерел енергії для підвищення енергоефективності багатоквартирного будинку та зменшення його залежності від зростання цін на енергоносії. Однак демонстраційні матеріали все ще дуже рідкісні, тому їм довелося їхати до Леби, що знаходиться за чотири години їзди, де вони могли отримати уявлення про переваги теплових насосів. Згодом було проведено багато індивідуальних бесід з мешканцями будинку, і їх запросили на дві зустрічі, в яких також взяли участь експерти з секторів теплових насосів та фотоелектричної енергії. На цих зустрічах житлово-будівельна асоціація вирішила самостійно інвестувати у відновлювані джерела енергії.

Після цього все відбулося досить швидко. Всього за три місяці дах п'ятиповерхового будинку було оснащено 153 фотоелектричними модулями, а на місці дитячого майданчика перед будівлею було пробурено 24 свердловини глибиною майже 100 метрів. Вони забезпечують два теплові насоси водою постійної температури з глибини, які використовують це джерело температури для живлення існуючої системи опалення, використовуючи електричну енергію з даху будівлі. Коли система опалення задоволена, надлишок електроенергії подається в мережу, що призводить до отримання невеликого додаткового доходу. З еквівалента інвестицій у розмірі 150 000 євро будівельна спільнота внесла 30 000 євро власного капіталу та взяла кредит на 120 000 євро. Але значні інвестиції окупаються. Протягом перших двох років після впровадження заходів мешканці заощадили 80% своїх експлуатаційних витрат, що становило 15 000 євро на рік. Огляд сусідніх будівель дає додаткове підтвердження цьому. Вони не пройшли жодної енергоефективної реконструкції та коштують більш ніж у п'ять разів дорожче за енергію на квадратний метр.

За їхніми розрахунками, 38 МВт-год енергії, яку житлово-будівельна асоціація зараз виробляє стабільним способом, дозволять уникнути приблизно 38 метричних тонн викидів вуглецю. Завдяки доступній енергії мешканці знову можуть забезпечити свої домівки відповідним житловим кліматом, що також корисно для їхнього здоров'я.

Глибоких свердловин більше немає, а дитячий майданчик повернувся на своє місце після закриття ґрунтового покриття. Через три роки після впровадження першого заходу житлово-будівельна асоціація вирішила скоротити свою останню залежність від викопного палива, додавши більше сонячних панелей у поєднанні з тепловими насосами повітря-вода. Крім того, енергетична спільнота Сілезької 12 надихає своїх сусідів та інші житлово-будівельні асоціації по всій Польщі об'єднати зусилля для протидії цінам на енергоносії та виробництва зеленої енергії.

Приклад ЄС 7: WEпCoop у Греції

Національного масштабу

Сонце

Розширення прав і можливостей жінок

WEnCoop став прикладом розширення можливостей, об'єднуючи жінок-підприємців з різним досвідом та культурами. У 2021 році 60 бізнес-леді об'єдналися, щоб створити цю ініціативу зі спільною метою просування інновацій у сфері чистої та сталої енергетики, що сприятиме розвитку їхніх підприємницьких навичок. Іскрою, яка запалила WEnCoop, стало усвідомлення того, що жінки недостатньо представлені в енергетичному секторі. Вони хотіли створити простір, де жінки могли б активно брати участь, формувати та отримувати користь від енергетичного ландшафту.

Після подолання бюрократичних перешкод, а також виклику розпорошеної спільноти, члени якої розкидані по всій країні, їхнім першим проєктом стало не що інше, як будівництво сонячної електростанції потужністю 1 МВт у Кассандрії, Халкідіки. Менш ніж за рік після заснування сонячну електростанцію було побудовано. WEnCoop прагне найближчим часом побудувати ще три фотоелектричні парки (кожен потужністю 1 МВт). На місцевому та регіональному рівнях кооператив прагне підвищити енергоефективність. WEnCoop бореться з енергетичною бідністю, забезпечуючи, щоб вразливі групи, такі як неповні сім'ї, жінки та інші, отримували свою справедливу частку чистої енергії, також надаючи навчання з питань енергоефективності понад 500 жінкам. Їхні зусилля цінуються не лише в Греції: як перша жіноча енергетична спільнота в Європі, вони вийшли до фіналу Європейської премії зі сталої енергетики у 2022 році.

Приклад ЕС 8: Жіноча енергетична спільнота (Comunità Energetica Femminile), Італія

 23 700 жителів

 Сонце

 Сільська місцевість

 Вітер

 Боротьба з енергетичною бідністю та розширення прав і можливостей жінок

У передмістях Неаполя є соціальні осередки та райони, де живуть сім'ї з доходом нижче середнього. Comunità Energetica Femminile di San Giovanni a Teduccio – це енергетична спільнота, яка надає фінансово незахищеним сім'ям доступ до доступної сонячної енергії та таким чином помітно покращує сімейний бюджет. Кооперативом керують жінки, і він орієнтований, зокрема, на жінок, оскільки вони часто відповідають за виховання дітей та ведення домашнього господарства і залежать від постійної наявності електроенергії та правильного використання енергії.

Кооператив обладнав 40 сімей фотоелектричними системами та побудував велику систему громадського харчування потужністю 53 кВт у громадському центрі. Окрім систем, будинки мешканців також будуть модернізовані, щоб зробити їх більш енергоефективними, а також будуть запущені освітні програми. Кооператив, очолюваний жінками, є піонером в Італії у використанні енергетичних спільнот для колективної боротьби із соціальною несправедливістю.

Приклад ЕС 9: UT Energia Ühistu, Таллінн, Естонія

 Національного масштабу

 Сонце

 Новаторське споживче володіння

 Вітер

Заснована у 2021 році, UT Energia Ühistu – це перший енергетичний кооператив в Естонії, заснований на необхідності залучення місцевих громад до виробництва відновлюваної енергії та зменшення залежності від викопного палива. Кооператив прагне будувати парки відновлюваної енергії у співпраці з місцевими

громадами. Члени кооперативу можуть купувати частки в сонячних або вітрових електростанціях і таким чином отримувати стабільний довгостроковий дохід екологічно безпечним способом.

Кооператив вже реалізував кілька проєктів з будівництва сонячних та вітрових електростанцій. Їхнє рішення несприятливих правил щодо спільного використання енергії полягає в тому, що вони частково використовують прямі розподільчі дроти для споживання власно виробленої енергії. Крім того, організуються семінари та інформаційні заходи для підвищення обізнаності про відновлювані джерела енергії. Енергетичний баланс в Естонії все ще на 63% складається з вугілля та горючих сланців, але ця частка різко скорочується.

Енергетичний кооператив фінансується традиційним способом за рахунок членських внесків та інвестицій членів кооперативу. Крім того, від 5% до 20% внесків використовується на цілі, що підтримують цілі кооперативу.

UT Energia Ühistu планує надалі розширювати свою діяльність та ініціювати додаткові проєкти відновлюваної енергії. У довгостроковій перспективі кооператив прагне зробити значний внесок в енергетичну незалежність Естонії та посилити місцеву участь в енергетичному переході.

Приклад ЕС 10: Нова енергетична спільнота у долині Жіу, Румунія

Шість громад

Сонце

Справедливий перехід

Долина Жіу відома як Долина сліз і є одним із регіонів, які найбільше постраждали від енергетичного переходу, через свою важливу, але занепадаючу вугільну промисловість. Лише 4000 з 50 000 шахтарів у 1990 році досі працюють. А Румунія зобов'язалася поступово відмовитися від вугілля до 2032 року. У цьому контексті Румунія отримає від ЄС понад 2 мільярди євро на формування справедливого переходу, який включає розвиток відновлюваних джерел енергії та споживчого споживання. У цьому контексті шість муніципалітетів долини вивчають можливість створення REC (енергоефективного товариства з виробництва електроенергії), який встановлюватиме сонячні панелі на місці колишньої шахти. Вироблена електроенергія використовуватиметься для вуличного освітлення та зниження рахунків за електроенергію вразливих домогосподарств у соціальному житті. REC також впроваджуватиме заходи з енергоефективності, реконструюватиме будівлі та найматиме місцевих техніків для технічного обслуговування. Важливо те, що в цьому прикладі муніципалітети відіграють провідну роль. Звичайно, було б привабливо розробити наратив, де колишні шахтарі розвиваються та працюють в енергетичній спільноті. Однак, це не враховує той факт, що більшість енергетичних спільнот керуються волонтерами, і тому шахтарі не обов'язково знайдуть нову роботу, з одного боку, а з іншого, що багато громадян відмовляються брати участь і, тим більше, займатися волонтерством у колективних ініціативах у посткомуністичних країнах.

Центри єдиного вікна та інкубатори

Деякі з представлених тут енергетичних спільнот функціонують вже десятиліттями. Вони є справжніми піонерами в партисипативному, ініційованому громадянами енергетичному переході. ЄС визнав їхню до-

дану цінність і хоче сприяти створенню енергетичних спільнот. Саме тому протягом багатьох років приймалися нормативні акти для посилення ролі енергетичних спільнот в енергопостачанні майбутнього. Серед іншого, замість того, щоб створювати регуляторні перешкоди, країни ЄС мають створити сприятливу базу, щоб громадяни могли взяти енергетичний перехід у свої руки. Так звані «єдині вікна» відіграють ключову роль. Це установи, де кожен може отримати підтримку у створенні енергетичної спільноти. Вони виступають союзником і знайомі з типовими проблемами та підводними каменями, які можуть виникнути під час створення енергетичної спільноти. З ними легко зв'язатися, і вони надають небюрократичну допомогу. Вони передають технічні та адміністративні знання та досвід, а також організують контакти зі спеціалізованими планувальниками та операторами мереж. Вони надають можливості відданим місцевим громадянам і мають досвід у проведенні діалогів з громадянами, щоб забезпечити справді інклюзивність громадянських ініціатив. Але вони не виконують роботу за вас, вони діють як наставники.

Приклад 1: Єдиний сервісний центр ASEN в Асеновграді, Болгарія

Хоча нормативно-правова база для енергетичних спільнот у Болгарії все ще готується, місто Асеновград на півдні країни вже рухається вперед. Значна частина будівель – це багатоквартирні будинки з багатьма індивідуальними власниками, які хочуть зменшити свої рахунки за енергію, але не знають як. Власники будинків можуть створити асоціацію, яка працює як енергетична спільнота. Разом вони можуть впроваджувати заходи енергоефективності або інвестувати у відновлювані джерела енергії. OSS ASEN підтримує домовласників у цьому процесі, консультуючи їх щодо найкращого плану дій та можливих грантів. Єдиний центр обслуговування клієнтів розташований у будівлях муніципальної адміністрації та працює у будні дні. Муніципалітет найняв та навчив п'ятьох так званих «чемпіонів з впровадження», щоб надавати найкращі консультації. Вони мають досвід у бізнесі, технологіях та праві. Трохи більше ніж за рік було проконсультовано 69 асоціацій домовласників, в результаті чого було створено 27 енергетичних спільнот. Досвід показує, що заходи зі зміцнення довіри та детальна комунікація є важливими. Лише після того, як скептицизм перших об'єднань домовласників було подолано та отримано позитивний досвід роботи з консультаційною службою, рекомендація звернутися до OSS ASEN поширилася з уст у уста.

Але потік інформації працює і в іншому напрямку. У своїй роботі лідери впровадження стикаються з реальними викликами енергетичного переходу. Під час своїх переговорів в Асеновграді вони усвідомили небезпеку того, що значна частина людей ризикує потрапити в енергетичну бідність. Відповідно, вони можуть виступати експертами та речниками в політиці, щоб ініціювати відповідні програми підтримки.

Приклад 2: Австрійський координаційний офіс з питань енергетичних спільнот та регіональні консультаційні центри

Австрія, мабуть, є найпросунутішою країною у транспонуванні нормативних актів ЄС у національне законодавство, виходячи зі швидкості впровадження концепції енергетичних спільнот. Національний координаційний офіс є важливим елементом у створенні енергетичних спільнот. Він функціонує як онлайн-інформаційна платформа для всіх етапів процесу заснування та для всіх рівнів базових знань. Веб-сайт містить, серед інших тем, основні пояснення різних форм організації енергетичних спільнот, покрокові інструкції щодо їх створення, ретельно підготовлені пояснювальні відео та допомогу в операційному управлінні енергетичними спільнотами.

Крім того, є контактна інформація дев'яти регіональних консультаційних центрів, таких як Штирійське енергетичне агентство. Агентство є державною компанією та реалізує кліматичну та енергетичну стратегію провінції у співпраці з муніципалітетами, громадянами, компаніями та науковою спільнотою. Зараз воно також підтримує енергетичні спільноти регіону на початковому етапі. Як центральна установа з багаторічним досвідом у місцевій енергетичній політиці та управлінні, воно надає цінні знання та добрі контакти. Консультаційний центр пропонує консультаційні години для громадян, а також навчає експертів, які можуть надавати технічні консультації на місці.

Це означає, що Австрія має багаторівневу мережу підтримки, яка координується на національному рівні та доступна по всій країні. Зі збільшенням специфіки питань контакти стають більш локальними та доступними. Отже, зацікавленим громадянам не потрібно самостійно навчатися як експертам для енергетичних спільнот, а можна спиратися на наявні знання, отримані в результаті понад 150 ініціатив, що вже існують в Австрії.

Найкращі схеми фінансування

Завжди важливо наголошувати, що для підтримки енергетичних спільнот необхідна належна фінансова база. Це включає згадане вище єдине джерело підтримки, належне регулювання окремих положень та легітимізацію енергетичних спільнот. Однак, цільові прямі виплати підтримки також важливі, як і інші гравці енергетичної системи. Нижче наведено кілька прикладів успішної фінансової підтримки з інших країн, яка була спеціально розроблена для енергетичних спільнот.

Приклад Ф 1: Литва

Уряд Литви підтримує енергетичні спільноти, які не мають серед своїх членів великих підприємств або муніципальних компаній, фінансуючи до 45% інвестиційних витрат на фотоелектричну систему. Максимальна субсидія становить 897 євро/кВт встановленої потужності. Фотоелектричні системи повинні бути підключені до загальної мережі. У фонді фінансування доступно загалом 63 мільйони євро.

Водночас було розроблено другий пакет допомоги енергетичним спільнотам, які відповідають вищезазначеним критеріям, у встановленні вітрових електростанцій. За кожен кВт встановленої потужності керівники проєктів можуть розраховувати на отримання 1609 євро, до ліміту фінансування з МВт. Однак, щоб мати право на фінансування, електростанції можуть мати потужність до 6 МВт. У цьому фонді фінансування доступно 18 мільйонів євро.

Приклад Ф 2: Іспанія

В Іспанії створено комплексну систему підтримки енергетичних спільнот. Три централізовано керовані програми надають підтримку енергетичним спільнотам на різних етапах їхнього розвитку.

- SE-Learn підтримує окремих осіб та організації, зацікавлені у створенні енергетичної спільноти, навчає їх базовій концепції та субсидує заходи, що служать, наприклад, для створення та розширення мережі для енергетичної спільноти.
- SE-Plan допомагає у створенні самої енергетичної спільноти. Він фінансує підготовку техніко-економічних обґрунтувань, підтримує розробку бізнес-моделей та пропонує технічні та юридичні консультації.

- SE-Implement – це частина програми підтримки, яка фінансово підтримує обрані проекти у впровадженні їхніх проєктів відновлюваної енергетики в галузі електроенергетики, тепла або електромобільності, за умови, що вони відповідають вимогам, чітко презентуючи свій трансформаційний потенціал.

Три напрямки підтримки доповнюються мережею офісів трансформації спільнот, розташованих по всій країні, де енергетичні спільноти можуть знайти підтримку та консультації на кожному етапі свого розвитку та бути направленими до трьох вищезгаданих програм. Разом ці програми можуть працювати з бюджетом у 100 мільйонів євро.

Приклад Ф 3: Австрія

Австрійський фонд клімату та енергії надає енергетичним громадам до 20 000 євро. Ці кошти доступні громадам, які виходять за рамки звичайного виробництва та продажу відновлюваної енергії та тому слугують взірцем для інших учасників, незалежно від того, чи це окремі особи, муніципалітети, регіони чи розробники проєктів. На цю мету в цьому фонді виділено загалом 5 мільйонів євро. Передумовою для фінансування є поєднання енергетичною спільнотою технічних, соціальних, екологічних та організаційних інновацій у постачанні електроенергії, опалення або охолодження. З цією метою було опубліковано каталог із десятима критеріями, з яких енергетична спільнота повинна відповідати щонайменше п'яти:

- **Технічні інновації:**

- Використання різних технологій виробництва енергії або використання інноваційних технологій (наприклад, агрофотоелектричних)
- Об'єднання секторів
- Використання технологій накопичення енергії для підвищення стійкості
- Заходи з управління енергією для підвищення ефективності

- **Соціальні інновації:**

- Розбудова спільноти, тобто посилення сприйняття та підвищення обізнаності щодо енергоефективної поведінки
- Соціальні переваги для спільноти та боротьба з енергетичною бідністю

- **Екологічні інновації:**

- Використання потенціалу розширення генеруючих потужностей
- Регіональні економічні вигоди, наприклад, завдяки використанню місцевих ресурсів

- **Організаційні інновації:**

- Різноманітність та новизна структури учасників
- Зменшення залежності від традиційних компаній-постачальників енергії.

Приклад Ф 4: Італія

Італія виділила з бюджету 2,2 мільярда євро на план відновлення та стійкості, спеціально призначений для створення енергетичних спільнот у малих муніципалітетах. Це означає, що для енергетичних спільнот доступно до 1 мільйона євро на муніципалітет. Підтримка надається не лише для придбання та встановлення систем, але й для технічної підтримки та юридичних консультацій для створення належних умов для громад. За певних обставин може бути покрито до 100% витрат на проєкт з метою забезпечення місцевого населення потужностями з виробництва відновлюваної енергії потужністю 2500 ГВт-год.

Приклад Ф 5: Ірландія

В Ірландії Схема підтримки відновлюваної енергетики (RESS) розроблена для використання ринкових механізмів для залучення до системи найефективніших електростанцій з відновлюваних джерел енергії та досягнення амбітної мети – 80% відновлюваної електроенергії в мережі до 2030 року. Проєкти відновлюваної енергетики подають заявки на потужності на аукціоні, за які вони потім отримують гарантовану ціну за кожну вироблену кіловат-годину протягом наступних 15 років. Механізм аукціону встановлює ціну, що означає, що контракт отримують лише найефективніші проєкти. Для енергетичних спільнот, які дотримуються основних принципів відкритої та добровільної участі, в механізмі аукціону існує окрема категорія, яка захищає спільноти від недобросовісної конкуренції з проєктами комерційного масштабу.

Абревіатури

СЕС	Громадське енергетичне об'єднання (<i>Citizen Energy Community</i>)
EED	Директива з енергоефективності, Директива 2023/1791 (<i>Energy Efficiency Directive</i>)
EMD	Директива про ринок електроенергії, Директива 2019/944 (<i>Electricity Market Directive</i>)
EMR	Регламент про ринок електроенергії, Регламент 2019/943 (<i>Electricity Market Regulation</i>)
EPBD	Директива про енергетичні характеристики будівель, Директива 2024/1275 (<i>Energy Performance of Buildings Directive</i>)
REC	Спільнота відновлюваної енергії (<i>Renewable Energy Community</i>)
RED	Директива про відновлювані джерела енергії, Директива 2018/2001 (<i>Renewable Energy Directive</i>)
REScoop	Європейська федерація енергетичних спільнот (The European Federation of Energy Communities)
ВДЕ	Відновлюване джерело енергії
ВПО	Внутрішньо переміщена особа
ЄС	Європейський Союз
Міненерго	Міністерство енергетики України
МСП	Малі та середні підприємства (<i>Small and Medium Enterprise</i>)
НПЕК	Національний план з енергії та клімату
ОМС	Орган місцевого самоврядування

